

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Ročník III.
Číslo 1/2008

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume III

Almanach

**Aktuálne otázky svetovej ekonomiky
a politiky**

**Ročník III.
Číslo 1/2008**

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume III

Redakcia:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Tel.: 00421 2 624 11 856
E-mail: skvrnda@dec.euba.sk

Hlavný redaktor: doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Redakčná rada: prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc.
prof. Kiyoshi Kasahara
doc. Milan Kurucz, CSc.
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
prof. PhDr. Ľudmila Malíková, CSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
JUDr. Peter Rusiňák, CSc.
doc. PhDr. René Pawera, CSc.
doc. PhDr. Dalibor Vlček, CSc.

Výkonný redaktor: Ing. Miroslav Mojžiš

Recenzenti: prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc.
prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.

Vydavateľ:
Vydavateľstvo EKONÓM

**Za obsahovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.
Príspevky neprešli jazykovou úpravou.**

Registračné číslo: 3622/2006
ISSN 1337-0715

Obsah

State

Budjač Milan 6

Riešenie investičných sporov v dikcii bilaterálnych investičných zmlúv Slovenskej republiky

Ondrušek Miloš 24

Medzinárodná migrácia možné riešenie negatívnych dôsledkov demografického vývoja v SR

Plávková Oľga 37

Dôsledky globalizačných procesov na medzinárodné vzťahy v 21. storočí

Diskusia

Ščepán Michal 51

Budúcnosť rozvojovej pomoci

Újová Adriana 71

Lisabonská zmluva

Informácie

Dorokhov Denys 81

Obchodne vzťahy Ruskej federácie a Európskej Únie

Fabuš Michal 91

Hlavní dodávateľia plynu do EÚ

Gálová Lucia 105

Smernica EÚ o zdaňovaní energetických produktov

Glavatkich Maria 115

Energetická stratégia Ruskej Federácie ako súčasť dlhodobej energetickej politiky štátu

Lipková Beata 128

Liberalizácia sieťových priemyselných odvetví v Európskej únii

Mojžiš Miroslav 141

Prepájanie regionálnych hospodárskych priestorov v pohraničnom regióne Centropo

Woltemar Richard 162

Posledný ropný šok – „Global Oil Peak“

Zvončeková Janka	175
Slovak Women in Politics till the end of the Dzurinda's Government and the Possible Reason for Low Women's Political Participation	
Žúdel Branislav	186
Environmentálna Kuznetsova krivka	
<u>Informácie o autoroch</u>	204
Pokyny pre prispievateľov	207

Riešenie investičných sporov v dikcii bilaterálnych investičných zmlúv Slovenskej republiky

Milan Budjač

Abstrakt

Riešenie investičných sporov je v právnoaplikačnej rovine podstatou ochrany medzinárodných investícií. Pôvodne predstavovala univerzálny nástroj riešenia investičných sporov diplomatická ochrana, neskôr však došlo ku konštituovaniu medzinárodnej arbitráže ako hybridného prostriedku riešenia investičných sporov zrovnoprávňujúceho obe sporové strany (investor – štát). Cieľom príspevku je analyzovať a porovnať ustanovenia vybraných bilaterálnych investičných zmlúv Slovenskej republiky z pohľadu konštituovania jednotlivých prostriedkov riešenia investičných sporov medzi štátmi, ako aj medzi štátom a investorom.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/4563/07 „Vzťah medzinárodného a európskeho práva“.

Abstract

On the field of law application investment dispute settlement is the nature of international investment protection. The universal instrument of investment dispute settlement was primarily represented by the diplomatic protection; the International arbitration was constituted later as a hybrid instrument, which contributed to the procedural equalization of both dispute parties (investor – state). The aim of the paper is to analyse and to compare the provisions of chosen bilateral investment treaties of Slovak republic in term of constitution of the investment dispute settlements' instruments between states, as well as between state and investor.

Úvod

Riešenie investičných sporov predstavuje v dikcii bilaterálnych investičných zmlúv jednu z ich najdôležitejších súčastí. Práve mechanizmy riešenia investičných sporov možno oprávnenne vnímať ako reálne záruky ochrany investícií proti akýmkoľvek zásahom ingerujúcim do nadobudnutých práv a oprávnených záujmov investorov.

Problematika riešenia investičných sporov prešla svojou genézou, pričom ako uvádza Šturma, P. „spory z investícií vznikali v minulosti dokonca skôr ako prvé dohody o ochrane investícií“¹.

Potreba konštituovania medzinárodných mechanizmov riešenia investičných sporov vyplynula z nevyhnutnosti posilniť garancie práv investorov, nakoľko vnútroštátne mechanizmy ochrany práv hostiteľských štátov nepredstavovali dostatočnú záruku spravodlivého a nestranného posúdenia zásahov štátov do ich práv.²

1 Riešenie investičných sporov vo vybraných bilaterálnych investičných zmluvách SR

V rovine problematiky riešenia investičných diferencujeme spory medzi suverénnymi štátmi (i) a spory medzi zvrchovaným štátom a príslušníkmi iných štátov (ii).

¹ŠTURMA, P.: Mezinárodní dohody o ochrane investic a řešení sporů. Praha: Linde, 2001. s. 81.

²Osobitný a súčasne špecifický prostriedok ochrany práv predstavuje aj sťažnosť na Európsky súd pre ľudské práva, ktorý „uplatňuje svoju decíznu kompetenciu v rámci limitov ustanovených Európskym dohovorom, tzn. in concreto nie je oprávnený zasahovať priamo do výkonu činnosti vnútroštátnych správnych a súdnych orgánov, ale je príslušný konať až následne, v prípade, ak vnútroštátny poriadok a orgány verejnej moci a správy neposkytli sťažovateľovi (fyzickej alebo právnickej osobe) náležitú právnu ochranu jeho ľudských práv a slobôd ustanovených Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd.“ (GOGOVÁ, M., 2007) Je však zrejmé, že právna povaha konania pred Európskym súdom pre ľudské práva nie je arbitrážneho charakteru, nakoľko súd „rozhoduje v sporovom konaní medzi sťažovateľom a štátom (zastúpeným agentom vlády) o porušení Dohovorom garantovaného ľudského práva alebo slobody na báze ex post“. (GOGOVÁ, 2007)

1.1 Riešenie sporov medzi suverénnymi štátmi

Z hľadiska genézy mechanizmov riešenia sporov rozoznávame v prípade sporu dvoch zvrchovaných štátov nasledovné prostriedky ochrany práv:

1. diplomatická ochrana³;
2. iné prostriedky riešenia investičných sporov založené na tzv. doložkách o riešení sporov inkorporovaných predovšetkým v dikcii bilaterálnych investičných zmlúv.

Z pohľadu formovania uvedených medzinárodných mechanizmov klesá význam diplomatickej ochrany ako prostriedku medzinárodného práva, nakoľko v súčasnosti sa „dáva prednosť novým prostriedkom riešenia sporov, založených zmluvami, ako je zmierovacie konanie a transnacionálna (zmiešaná) arbitráž“⁴.

Podstatou riešenia sporov medzi štátmi ako zmluvnými stranami bilaterálnych investičných zmlúv je spornosť výkladu alebo vykonávania predmetných dohôd. Úmerne tejto skutočnosti reglementujú bilaterálne investičné zmluvy aj prostriedky ich riešenia. Napríklad v zmysle čl. 9 **Dohody medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Bieloruskej republiky o podpore a vzájomnej ochrane investícií** platí:

- „1. Spory medzi zmluvnými stranami týkajúce sa výkladu a vykonávania tejto dohody sa budú podľa možnosti riešiť konzultáciami a rokovaniami.
2. Ak sa taký spor nemôže vyriešiť do šiestich mesiacov odo dňa prvého písomného oznámenia, predloží sa tento spor na žiadosť jednej zo zmluvných strán rozhodcovskému súdu.
3. Rozhodcovský súd bude pre každý jednotlivý prípad zriadený podľa týchto pravidiel. Do dvoch mesiacov odo dňa, keď bola prijatá žiadosť o rozhodcovské konanie, každá zo zmluvných strán vymenuje jedného člena súdu. Títo dvaja členovia súdu vyberú občana tretieho štátu, ktorý bude predsedom súdu (ďalej len „predseda“). Predseda bude vymenovaný do troch mesiacov odo dňa, keď boli vymenovaní ostatní dvaja členovia súdu. Ak sa potrebné vymenovania neuskutočnia v lehote určenej v odseku 3 tohto článku,

³K diplomatickej ochrane pozri ďalej.

⁴ŠTURMA, P.: dielo cit. v pozn. č. 1. s. 82.

ktorákoľvek zo zmluvných strán môže, ak sa zmluvné strany nedohodli inak, požiadať predsedu Medzinárodného súdneho dvora o uskutočnenie vymenovania. V prípade, že predseda Medzinárodného súdneho dvora je občanom štátu jednej zo zmluvných strán, alebo ak z akéhokoľvek iného dôvodu nemôže uskutočniť vymenovanie, žiadosť sa predloží jeho podpredsedovi. Ak aj podpredseda je občanom štátu jednej zo zmluvných strán alebo ak z akéhokoľvek iného dôvodu nemôže uskutočniť vymenovanie, o vykonanie vymenovania sa požiada najstarší člen Medzinárodného súdneho dvora, ktorý nie je občanom štátu ani jednej zo zmluvných strán. Rozhodcovský súd založený v súlade s týmto článkom prijíma svoje rozhodnutie väčšinou hlasov. Jeho rozhodnutia sú konečné a záväzné pre každú zmluvnú stranu. Každá zmluvná strana znáša náklady svojho člena súdu a svojich zástupcov v rozhodcovskom konaní. Úhrada nákladov predsedu, ako aj všetkých ostatných nákladov sa rovnomerne rozdelí medzi strany sporu. Rozhodcovský súd si určí vlastné postupy na základe ostatných ustanovení, ktoré vytvoria zmluvné strany.“

Uvedené ustanovenie je príkladom koncipovania osobitnej doložky upravujúcej a zakladajúcej pôsobnosť a právomoc rozhodcovského súdu ako osobitného mechanizmu riešenia investičných sporov Slovenskej republiky a Bieloruskej republiky.

Dikcia Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Indickou republikou o podpore a vzájomnej ochrane investícií v čl. 9 reglementujúca uvedenú oblasť je koncipovaná komplexnejšie:

„1. Zmluvné strany súhlasia, že na požiadanie ktorejkoľvek z nich budú okamžite konzultovať riešenie sporov v súvislosti s touto zmluvou alebo prediskutujú akúkoľvek záležitosť spojenú s interpretáciou alebo uplatňovaním tejto zmluvy. Zmluvné strany súhlasia, že budú okamžite konzultovať v prípade, ak jedna zo zmluvných strán kedykoľvek nadobudne presvedčenie, že je potrebné prijať kroky v záujme zaistenia kompatibility tejto zmluvy so zmluvami o akejkoľvek colnej, hospodárskej a menovej únii alebo o spoločnom trhu alebo zóne voľného obchodu, alebo regionálnej

ekonomickej organizácii, ktorej zmluvná strana je členom alebo sa má ním stať na účel zaistenia kompatibility.

2. Ak nie je možné spor vyriešiť do šiestich mesiacov, predloží sa na požiadanie ktorejkoľvek zo zmluvných strán arbitrážnemu súdu v súlade s ustanoveniami tohto článku.

3. Arbitrážny súd bude zriadený pre každý individuálny prípad nasledujúcim spôsobom. Do dvoch mesiacov od prijatia žiadosti na riešenie sporu každá zo zmluvných strán vymenuje jedného člena súdu. Títo dvaja členovia následne vyberú príslušníka tretieho štátu, ktorý bude na základe súhlasu oboch zmluvných strán vymenovaný za predsedu súdu (ďalej len „predseda“). Predseda musí byť vymenovaný do troch mesiacov od dátumu vymenovania ostatných dvoch členov.

4. V prípade, že sa potrebné vymenovania neuskutočnia v lehote stanovenej v odseku 3, možno požiadať predsedu Medzinárodného súdneho dvora, aby uskutočnil vymenovania. Ak ten je občanom štátu ktorejkoľvek zmluvnej strany alebo mu je z akéhokoľvek iného dôvodu znemožnené vykonať danú úlohu, potrebné vymenovanie vykoná podpredseda. Ak aj podpredseda je občanom štátu ktorejkoľvek zmluvnej strany alebo z akéhokoľvek iného dôvodu nebude môcť vykonať danú úlohu, o vykonanie vymenovania sa požiada najstarší člen Medzinárodného súdneho dvora, ktorý nie je občanom štátu ktorejkoľvek zmluvnej strany.

5. Arbitrážny súd prijme rozhodnutie väčšinou hlasov. Toto rozhodnutie je záväzné. Každá zo zmluvných strán uhradí náklady za svojho arbitra a za svoje zastupovanie v arbitrážnom procese; náklady na predsedu a ostatné náklady sa majú rozdeliť rovným dielom medzi obe zmluvné strany.“

Uvedená zmluvná úprava rovnako konštituuje pôsobnosť a právomoc – v tomto prípade – Arbitrážneho súdu pre prípad vzniku sporu týkajúceho sa výkladu alebo uplatňovania danej bilaterálnej investičnej zmluvy. Za osobitne významné považujeme, vzhľadom na nami doteraz analyzovanú právnu úpravu, ustanovenie ods. 1 citovaného článku zmluvy, ktoré na proaktívnej konzultačnej báze rieši predchádzanie vzniku prípadných sporov, resp. inkompatibility predmetnej zmluvy s inými zmluvnými

záväzkami kontrahentov („zmluvné strany súhlasia, že budú okamžite konzultovať v prípade, ak jedna zo zmluvných strán kedykoľvek nadobudne presvedčenie, že je potrebné prijať kroky v záujme zaistenia kompatibility tejto zmluvy so zmluvami o akejkoľvek colnej, hospodárskej a menovej únii alebo o spoločnom trhu alebo zóne voľného obchodu, alebo regionálnej ekonomickej organizácii, ktorej zmluvná strana je členom alebo sa má ním stať na účel zaistenia kompatibility.“)⁵

Na podobnej báze je reglementované riešenie sporov medzi zmluvnými stranami aj v ustanoveniach čl. 10 **Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Singapurskou republikou o podpore a vzájomnej ochrane investícií**:

- „1. Akýkoľvek spor medzi zmluvnými stranami, týkajúci sa výkladu alebo uplatňovania tejto zmluvy, sa bude podľa možnosti riešiť prostredníctvom rokovaní.
2. Ak nemožno spor vyriešiť do šiestich mesiacov, predloží sa na požiadanie ktorejkoľvek zo zmluvných strán arbitrážnemu súdu v súlade s ustanoveniami tohto článku.
3. Arbitrážny súd bude zriadený pre každý individuálny prípad nasledujúcim spôsobom: do dvoch mesiacov od prijatia žiadosti na riešenie sporu každá zmluvná strana vymenuje jedného člena súdu. Títo dvaja členovia následne vyberú príslušníka tretieho štátu, ktorý bude na základe súhlasu oboch zmluvných strán vymenovaný za predsedu súdu (ďalej len „predseda“). Predseda bude vymenovaný do troch mesiacov od dátumu vymenovania ostatných dvoch členov.
4. Ak arbitrážny súd nebol zriadený v lehote piatich mesiacov od prijatia žiadosti na riešenie sporu arbitrážou, každá zmluvná strana môže, ak neexistuje akákoľvek iná dohoda, požiadať predsedu Medzinárodného súdneho dvora, aby uskutočnil potrebné vymenovania. Ak predseda je občanom ktorejkoľvek zmluvnej

⁵Uvedené ustanovenie je nesporne aj reakciou na harmonizáciu zmluvnej základne týkajúcej sa hospodárskych zmlúv všeobecnej povahy, ktorej nevyhnutnosť vyplynula z aproximácie práva Slovenskej republiky s právom ES/EÚ, ktoré „... je súčasne najvýznamnejším prameňom správneho práva ES/EÚ ako neoddeliteľnej súčasti európskeho správneho práva, nakoľko zahŕňa aj podstatnú časť úpravy spravovacích právnych vzťahov vnútri a navonok ES/EU“. Gogová (2005)

strany, alebo mu je z akéhokoľvek iného dôvodu znemožnené vykonať danú úlohu, potrebné vymenovanie vykoná podpredseda. Ak aj podpredseda je občanom ktorejkoľvek zmluvnej strany, alebo z akéhokoľvek iného dôvodu nebude môcť vykonať danú úlohu, o vykonanie vymenovania sa požiada najstarší člen Medzinárodného súdneho dvora, ktorý nie je občanom ani jednej zmluvnej strany.

5. Arbitrážny súd prijme rozhodnutie väčšinou hlasov.

6. Rozhodnutie arbitrážneho súdu je konečné a záväzné a zmluvné strany budú znášať a dodržiavať podmienky z rozhodnutia.

7. Každá zo zmluvných strán uhradí náklady za svojho člena arbitrážneho súdu a za svoje zastupovanie v arbitrážnom procese a náklady na predsedu a ostatné náklady sa rozdelia rovnakým dielom medzi obe zmluvné strany. Arbitrážny súd však môže rozhodnúť o tom, že jedna zo zmluvných strán bude znášať vyššiu časť nákladov a toto rozhodnutie bude pre obe zmluvné strany záväzné.

8. Bez ohľadu na vyššie uvedené si arbitrážny súd určí svoj vlastný postup konania.“

V závere tejto časti možno zhrnúť, že v moderných bilaterálnych investičných zmluvách je reglementácia problematiky riešenia sporov medzi štátmi koncipovaná formou diplomatických prostriedkov s následným ustanovením tzv. arbitrážnych doložiek, zakladajúcich jurisdikciu príslušných rozhodcovských arbitrážnych orgánov zriadených na báze ad hoc. Rozhodcovský súd je tak zriadený v zmysle platných zmluvných pravidiel v prípade, že štáty svoje spory nevyriešia diplomatickou cestou.

1.2 Riešenie sporov medzi investormi a hostiteľskými štátmi

Druhú rovinu riešenia investičných sporov predstavujú spory medzi štátmi ako teritoriálnymi suverénmi a investormi, nerezidentmi, príslušníkmi druhej zmluvnej strany.

Z historického hľadiska predstavovala pôvodne jediný prostriedok riešenia predmetných sporov *diplomatická ochrana* poskytovaná štátmi, ktorých príslušníkmi boli postihnutí investori. Vzhľadom na povahu tejto ochrany je zrejmé, že tento prostriedok medzinárodnoprávnej ochrany nepredstavoval dokonalý nástroj riešenia uvedených sporov, nakoľko jeho

podstata spočívala v prevzatí nárokov investorov, ktoré následne štát uplatňoval voči druhému – hostiteľskému – štátu ako svoje vlastné nároky.⁶ Z uvedeného vyplýva, že spor vzniknutý na úrovni investor – hostiteľský štát sa riešil na úrovni dvoch suverénnych štátov. Štáty v danom prípade spor mohli vyriešiť diplomatickými prostriedkami, príp. ho (ako spor dvoch štátov) predložiť medzinárodnému súdu alebo arbitráži. Právnym dôsledkom konštrukcie prevzatia nároku investora štátom je, že tento sa k uplatňovaniu nároku stáva výhradne oprávneným a postúpenie nároku sa zo strany investora považuje za jeho uplatnenie. Štát tak v kontexte uvedeného môže vyjednať s druhým štátom kompenzáciu, ktorá neuspokojí ujmu utrpenu investormi, a rovnako sa v rámci dispozičných oprávnení môže práva poskytnutia náhrady v plnej miere vzdať. Uvedené konanie bude pritom de iure vnímané ako splnenie „povinnosti“ diplomatickej ochrany zo strany štátu, ktorého príslušníkmi sú poškodení investori.

O obmedzenia aplikácie diplomatickej ochrany sa usilovali najmä latinsko-americké štáty. Ich snahy boli realizované v koncipovaní tzv. Calvovej doktríny, ktorá sa vo forme doložky stala obsahovou súčasťou zmlúv týchto štátov o poskytovaní koncesii jednotlivým investorom. Podľa uvedenej doložky sa zahraniční investori zaviazali, že v prípade sporu využijú výhradne iba vnútroštátne prostriedky ochrany (hostiteľského štátu) a nebudú žiadať diplomatickú ochranu zo strany ich štátov. Medzinárodná judikatúra platnosť tejto doložky pôvodne uznávala, až neskôr sa priklonila na stranu neplatnosti uvedených doložiek. Táto skutočnosť však nič nemení na celkovom vnímaní diplomatickej ochrany ako nie najvhodnejšieho prostriedku ochrany medzinárodných investícií.

V období 60.-tych a 70.-tych rokov minulého storočia došlo k výraznému posunu v koncepcii prostriedkov riešenia investičných sporov medzi štátmi a investormi iných štátov. Prijatím tzv. Washingtonskej dohody v roku 1965, ktorou došlo k vytvoreniu Medzinárodného strediska pre riešenie investičných sporov sa vytvoril rozhodujúci mechanizmus a priestor pre riešenie investičných sporov

⁶Závažnosť daného argumentu iba potvrdzuje skutočnosť, že diplomatická ochrana je **právom štátu**, čo v rozhodujúcej miere determinuje garanciu právnej istoty investorov.

štátov a investorov na priamej báze.⁷ Išlo o vytvorenie tzv. hybridného mechanizmu riešenia sporov, ktorý zodpovedal hybridnej povahe daných medzinárodnoprávných zmluvných aktov.

Je nevyhnutné v tejto súvislosti skonštatovať, že zmluvné strany uvedenej dohody sa zaviazali, že v prípade sporov, ktoré budú postúpené na riešenie v rámci rozhodcovského konania Medzinárodnému stredisku pre riešenie investičných sporov, nebudú svojim príslušníkom poskytovať diplomatickú ochranu. V tomto kontexte je potrebné ešte doplniť, že súhlas strán (vo forme zmluvných doložiek) s rozhodcovským konaním podľa Washingtonskej dohody predstavuje prekážku a ipso iure vylúčenie všetkých ostatných spôsobov riešenia investičných sporov.⁸

V poradí druhý výrazný moment, ktorý prinieslo toto obdobie vo vzťahu k riešeniu investičných sporov medzi štátmi a investormi, predstavovala práve prvá vlna bilaterálnych investičných dohôd, ktorá predznamenalala právnu úpravu riešenia predmetných sporov formou rozhodcovského konania. Práve kombinácia uvedených ustanovení bilaterálnych investičných zmlúv, vrátane spomenutých doložiek o riešení investičných sporov a mechanizmov zavedených Washingtonskou dohodou položila v tomto období relevantné základy pre novodobé moderné riešenie sporov z medzinárodných investícií.

V nasledujúcom texte sa budeme venovať analýze ustanovení o riešení sporov medzi štátmi a investormi na príklade bilaterálnych investičných zmlúv Slovenskej republiky.

⁷V súčasnosti možno vo sfére multilaterálnej úpravy režimu medzinárodných investícií pozorovať iba čiastkové úspechy. Osobitný význam nadobúda právna úprava investičnej činnosti v oblasti energetiky, v intenciách ktorej možno identifikovať aj vzťah medzinárodného a európskeho práva. Nakoľko ako uvádza Bezáková, T. (In: Almanach, 2007): „Energetika je jedným z kľúčových odvetví národného hospodárstva krajín... Jej vplyv na všetky odvetvia hospodárstva je veľmi silný, a preto do popredia vystupuje otázka hľadania optimálneho modelu využívania energie a jej zdrojov.“, V právnej rovine podľa Bezákovéj, T. (In: Zborník Medzinárodné vzťahy, 2007) platí, že: „Rozhodujúci význam ... má legislatíva EÚ, ktorá vo sfére bezpečnosti energetických dodávok zavádza nový európsky verejnoprávny štandard...“. Relevantnú multilaterálnu právnu úpravu predstavuje v uvedenom kontexte predovšetkým Zmluva o Energetickej charte a Zmluva o Energetickom spoločenstve.

⁸K Washingtonskej dohode a Medzinárodnému stredisku pre riešenie investičných sporov pozri bližšie napr. ŠTURMA, P.: dielo cit. v pozn. č. 1. s. 92 a nasl..

Príkladom uvedenej koncepcie riešenia sporov medzi štátmi a investormi iných štátov je ust. čl. 8 **Dohody medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Bulharskej republiky o podpore a vzájomnej ochrane investícií** o urovnaní sporov z investície medzi zmluvnou stranou a investorom druhej zmluvnej strany, v zmysle ktorého:

- „1. Spory medzi investorom jednej zmluvnej strany a druhou zmluvnou stranou týkajúce sa záväzkov druhej zmluvnej strany podľa tejto dohody vo vzťahu k investícii daného investora sa budú, ak to bude možné, riešiť priateľským spôsobom.
2. Ak takýto spor nebude možné vyriešiť do šiestich mesiacov od podania žiadosti ktorejkoľvek zmluvnej strany o mierové urovanie sporu, investor bude oprávnený predložiť spor kompetentnému súdu zmluvnej strany, ktorá je stranou v spore.
3. V prípade sporu v súlade s článkami 4, 5, 6 a 7⁹ tejto dohody budú investor a zmluvná strana oprávnení predložiť spor
 - a) rozhodcovskému súdu zriadenému ad hoc podľa rozhodcovských pravidiel Komisie Organizácie Spojených národov pre medzinárodné obchodné právo (UNCITRAL). Strany v spore môžu písomne súhlasiť s modifikáciou týchto pravidiel, alebo
 - b) Medzinárodnému stredisku na riešenie sporov z investícií (ICSID) v prípade, ak sa Bulharská republika stane signatárom Dohovoru o riešení sporov z investícií medzi štátmi a občanmi iných štátov otvoreného na podpis vo Washingtone, D. C. 18. marca 1965.

Na ten účel každá zmluvná strana týmto vyjadruje svoj súhlas s uvedeným medzinárodným rozhodcovským konaním.

4. Rozhodnutie rozhodcovského súdu bude založené na právnom poriadku zmluvnej strany, ktorá je stranou v spore, na ustanoveniach tejto dohody, ako aj na všeobecných princípoch medzinárodného práva.

⁹Článok 4 citovanej zmluvy upravuje náhradu za straty, čl. 5 upravuje vyvlastnenie, čl. 6 prevody a čl. 7 upravuje inštitút postúpenia práv.

5. Rozhodnutie rozhodcovského súdu bude konečné a záväzné pre strany v spore a zmluvné strany zabezpečia výkon rozhodnutia v súlade s ich vlastným právnym poriadkom.

6. Každá strana v spore uhradí výdavky svojho rozhodcu a za svoju účasť v rozhodcovskom konaní, výdavky predsedu a ostatné výdavky budú hradieť strany v spore rovnakým dielom.“

Ako možno vyvodiť z predmetného ustanovenia, zmluva zavádza hierarchizáciu prostriedkov riešenia investičných sporov, pričom a priori na prvom mieste favorizuje a preferuje „riešenie priateľským spôsobom“, tzn. formou rokovaní a diplomatickou cestou. V prípade, že tento prostriedok nepovedie v lehote šiestich mesiacov od podania žiadosti k urovnaniu sporu, vzniká investorovi právo predložiť spor kompetentnému súdu zmluvnej strany, ktorá je stranou sporu.

Osobitné prípady vzniku sporu tvoria prípady, kedy sa spor bude týkať čl. 4, 5, 6 a 7 zmluvy, v tomto prípade sú investor aj príslušná zmluvná strana oprávnení spor predložiť rozhodcovskému súdu zriadenému ad hoc podľa rozhodcovských pravidiel UNCITRAL, resp. už spomínanému Medzinárodnému stredisku na riešenie sporov z investícií – tento prípad je však viazaný na suspenzívnu podmienku – „ak sa Bulharská republika stane signatárom Dohovoru o riešení sporov z investícií medzi štátmi a občanmi iných štátov otvoreného na podpis“. Súčasťou uvedenej rozhodcovskej doložky je záväzok inkorporovaný vo vyhlásení zmluvných strán – „Na ten účel každá zmluvná strana týmto vyjadruje svoj súhlas s uvedeným medzinárodným rozhodcovským konaním.“ V nasledujúcich ustanoveniach citovaného článku sa ustanovuje právo rozhodné pre riešenie sporu rozhodcovským súdom, právne účinky rozhodnutia veci a náklady spojené s realizovaním uvedeného konania.

Mierne odlišne je úprava riešenia sporov medzi investorom a zmluvnou stranou koncipovaná v **Dohode medzi vládou Českej a Slovenskej Federatívnej republiky a vládou Čínskej ľudovej republiky o podpore a vzájomnej ochrane investícií** podpísanej 4. decembra 1991 a publikovanej ako príloha k Oznámeniu MZV č. 37/2000 Z. z., ktorá v čl. 9 ustanovuje:

„1. Každý spor, ktorý vznikne medzi investorom jednej zmluvnej strany a druhou zmluvnou stranou v súvislosti s investíciami na území druhej zmluvnej strany, sa, pokiaľ je to možné, urovná rokováním medzi stranami v spore.

2. Ak sa spor nevyrieši rokováním do šiestich mesiacov, ktorákoľvek strana v spore je oprávnená predložiť spor buď

- a) príslušnému súdu zmluvnej strany, ktorá investíciu umožnila, alebo
- b) medzinárodnému rozhodcovskému súdu zriadenému ad hoc podľa rozhodcovských pravidiel Komisie Organizácie Spojených národov pre medzinárodné obchodné právo (UNCITRAL) v znení platnom v tom čase za predpokladu, že spor sa týka výšky náhrady za škody spôsobené vyvlastnením alebo že ide o akýkoľvek iný spor, na ktorom sa obe strany v spore dohodnú. Strany v spore sa môžu písomne dohodnúť na úpravách týchto pravidiel.

3. Investor má právo rozhodnúť sa pre zmierovacie konanie skôr, ako sa spor predloží na rozhodcovské konanie, bez ohľadu na ustanovenie odseku 2 písm. b) týkajúce sa predloženia sporu na rozhodcovské konanie.

4. Rozhodnutie arbitrážneho súdu uznajú a budú realizovať zmluvné strany v súlade s Dohovorom o akceptovaní a realizovaní cudzích arbitrážnych rozhodnutí, New York 1958.“

Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Rumunska o podpore a vzájomnej ochrane investícií podpísaná 3. marca 1994 a publikovaná ako príloha k Oznámeniu MZV č. 244/1999 Z. z. vo svojom ust. čl. 10 zakotvuje:

„1. Na účely riešenia sporov vzťahujúcich sa na investície medzi jednou zmluvnou stranou a investorom druhej zmluvnej strany budú dotknuté strany rokovať so snahou riešiť spor čo možno najpriateľskejšie.

2. Ak tieto rokovania nevyriešia spor v lehote šiestich mesiacov odo dňa podania žiadosti na jeho usporiadanie, investor môže predložiť spor podľa vlastnej úvahy na vyriešenie buď

- a) kompetentnému súdu zmluvnej strany, na ktorej území sa uskutočnili investície, alebo
 - b) Medzinárodnému stredisku pre urovanie investičných sporov (ICSID) s ohľadom na ustanovenia Dohovoru o riešení sporov z investícií medzi štátmi a občanmi druhých štátov otvorenému na podpis vo Washingtone 18. marca 1965, ak obidve zmluvné strany sú stranami tohto dohovoru, alebo
 - c) niektorému rozhodcovskému súdu zriadenému ad hoc, ktorý sa ustanoví na základe rozhodcovských pravidiel Komisie Organizácie Spojených národov pre medzinárodné obchodné právo (UNCITRAL), ak sa strany nedohodnú inak.
3. Každá zmluvná strana týmto súhlasí s predložením investičného sporu medzinárodnej arbitráži alebo na zmierovacie konanie.
4. Zmluvná strana, ktorá je stranou v spore, nebude v čase, keď sa prerokúva investičný spor, požadovať ochranu v dôsledku svojej imunity alebo presadzovať, aby investor dostal kompenzáciu na základe poistnej zmluvy pokrývajúcej časť alebo celok spôsobenej škody.“

Zmluva medzi Slovenskou republikou a Singapurskou republikou o podpore a vzájomnej ochrane investícií vo svojom ustanovení čl. 9 „Riešenie investičných sporov medzi zmluvnou stranou a investorom druhej zmluvnej strany“ ustanovuje prostriedky riešenia nasledovne:

- „1. Akýkoľvek spor medzi investorom jednej zmluvnej strany a druhou zmluvnou stranou v súvislosti s investíciou na území druhej zmluvnej strany sa bude, podľa možnosti, riešiť priateľským spôsobom prostredníctvom rokovaní medzi stranami sporu. Strana, ktorá má v úmysle riešiť taký spor prostredníctvom rokovania, zašle písomné oznámenie o svojom úmysle druhej strane.
2. Ak spor nemožno vyriešiť tak, ako to ustanovuje odsek 1 tohto článku, do šiestich mesiacov od dátumu zaslania oznámenia potom bude tento spor, ak sa strany sporu nedohodli inak, postúpený na základe žiadosti ktorejkoľvek strany v spore:

- a) príslušnému súdu zmluvnej strany, na ktorej území sa uskutočnila investícia; alebo
- b) Medzinárodnému stredisku pre riešenie sporov z investícií (ďalej len „stredisko“), ktoré bolo založené Washingtonským dohovorom z 18. marca 1965 o riešení sporov z investícií medzi štátmi a príslušníkmi druhého štátu v prípade, že obe zmluvné strany sú stranami tohto dohovoru (ďalej len „dohovor“); alebo
- c) rozhodcovskému súdu zriadenému ad hoc podľa rozhodcovských pravidiel Komisie Spojených národov pre medzinárodné obchodné právo (UNCITRAL).

V prípade, že investor a zmluvná strana vyberú každý rôzne orgány na urovanie sporu, výber investora bude rozhodujúci.

3. Každá zmluvná strana súhlasí s predložením sporu na medzinárodné rozhodcovské konanie a každý rozhodcovský nález je konečný a záväzný pre obe strany sporu.“

Uvedená zmluva v danom ustanovení dokonca rieši prípad, kedy si strany sporu zvolia odlišné mechanizmy riešenia svojho sporu, v tomto prípade zmluva favorizuje výber investora, ktorého voľba bude pre riešenie sporu rozhodujúca.

Záver

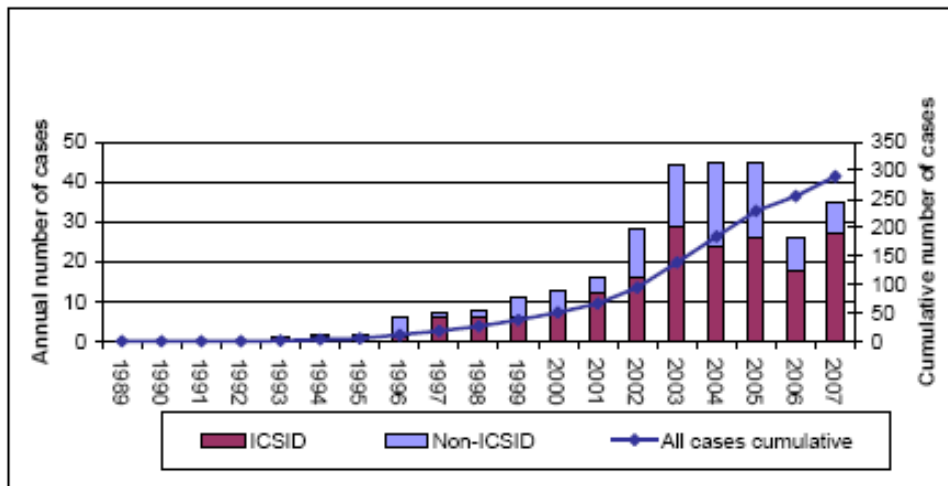
Z uvedenej parciálnej analýzy ustanovení o riešení sporov medzi investormi a štátmi v dikcii vybraných bilaterálnych investičných zmlúv, ktorých zmluvnou stranou je SR, možno vyvodit' záver potvrdzujúci nami vyššie uvedené tendencie vývoja prostriedkov riešenia investičných sporov s dominanciou ICSID, resp. iných rozhodcovských súdov ad hoc. Analyzované zmluvy zároveň predpokladajú a zakladajú aj pôsobnosť vnútroštátnych súdnych orgánov, pričom v rôznej miere definujú aj pramene práva rozhodné pre riešenie daného investičného sporu.

Ako vyplýva z dokumentov UNCTAD¹⁰, súčasné tendencie vo vývoji riešenia sporov medzi investormi a štátmi ako zmluvnými stranami bilaterálnych investičných zmlúv v celosvetovom meradle potvrdzujú

¹⁰UNCTAD: Latest developments in investor-State dispute Settlement. IIA MONITOR No. 1 (2008).

skutočnosť, že absolútna väčšina každoročne vzniknutých investičných sporov je riešená na pôde Medzinárodného strediska pre riešenie investičných sporov, čo dokumentuje aj nasledujúci graf:

Graf č. 1

Zdroj: UNCTAD: Latest developments in investor-State dispute Settlement. IIA MONITOR No. 1 (2008). Dostupné elektronicky na: http://www.unctad.org/en/docs/iteia20083_en.pdf. s. 1

Za sledované roky 1987 – 2007 bolo celkovo predložených 290 investičných sporov z toho 182 bolo riešených na pôde ICSID, 80 sporov bolo riešených v zmysle pravidiel UNCITRAL, 14 sporov bolo riešených pred Štokholmskou obchodnou komorou, 5 sporov pred Medzinárodnou obchodnou komorou a zvyšných 5 sporov riešili iné ad hoc rozhodcovské tribunály.

Použitá literatúra

- [1] BACULÍKOVÁ, N.: Ekonomická efektívnosť ako determinant úspešnosti podnikateľského subjektu. In: *Sborník „Jak úspěšně podnikat v příhraničních regionech Jihovýchodní Moravy“* – VI. Mezinárodní konference - 16. května 2008. EPI, Kunovice: 2008. ISBN 978-80-7314-145-5

- [2] BACULÍKOVÁ, N., CEHULA, M.: *Determinanty potenciálnej konkurencieschopnosti poľnohospodárskych prvovýrobcov SR*. In: Zborník z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2007 – Energetická politika EÚ a boj proti klimatickým zmenám“, FMV EU Bratislava a zastúpenie európskej komisie na Slovensku, Smolenice 29- 30.11 2007. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2437-7
- [3] BALAŠ, V. – ŠTURMA, P.: Kurs mezinárodního ekonomického práva. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-150-4.
- [4] BALKO, L.: Zahraničné investície, šláger súčasnosti (úvahy – poznatky – skúsenosti). Bratislava: Epos, 2004. ISBN 80-8057-615-7
- [5] BEZÁKOVÁ, T.: Energetická politika EÚ. In: *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Roč. 2, č. 2 (2007), s. 43-54. ISSN 1337-0715.
- [6] BEZÁKOVÁ T.: Energetická bezpečnosť Európskej únie. In: *Zborník abstraktov a CD nosič príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2007“*, 29. – 30.11.2007 Smolenice. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2437-7
- [7] BUDJAC, M., BEZÁKOVÁ, T.: Niekoľko úvah k inštitútu vyvlastnenia v slovenskom právnom poriadku a jeho vzťahu k realizácii a ochrane medzinárodných investícií. In: *Zborník abstraktov a CD nosič príspevkov zo VI. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov „Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov“*, FMV EU 8.-9.6.2007 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2410-0
- [8] FABIANOVÁ, I., JURÍK, R.: Riešenie sporov pred Medzinárodným strediskom pre riešenie investičných sporov na príklade sporu medzi Slovenskou republikou a Československou obchodnou bankou. In: *Zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2006 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky“*. Kaštieľ Mojmírovce, 30. november - 1. december 2006. s. 128-136. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2007. ISBN 978-80-225-2353-0

- [9] GOGOVÁ, M.: Základné otázky konštituovania Európskeho správneho práva. In: *Sociálno-ekonomická revue*. Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov TnUAD v Trenčíne, č.1 /2007 roč. 5. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISSN 1336-3727
- [10] GOGOVÁ, M.: K niektorým otázkam Európskeho správneho práva, str. 42 – 49. In: *Zborník príspevkov z konferencie „Vedecké aspekty vstupu SR do EÚ“*, 19.11.2004 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2005. ISBN 80-225-1974-4
- [11] GOGOVÁ, M.: Rovnaké zaobchádzanie medzi mužmi a ženami v oblasti odmeňovania za prácu v európskom práve a v judikatúre Súdneho dvora Európskych spoločenstiev. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2006“*, 30.11. – 1.12.2006 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2353-0
- [12] GOGOVÁ, M.: Niekoľko úvah k aproximácii práva Slovenskej republiky v oblasti voľného pohybu zamestnancov s právom Európskych spoločenstiev/Európskej únie. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Aktuálne trendy na trhu práce a v politike zamestnanosti“*. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISBN 978 – 80 – 8075 – 195 – 1
- [13] GOGOVÁ, M. – HARAKALOVÁ, Ľ.: Investičný rozvoj je nemysliteľný bez investície do ľudí. In: *Zborník anotácií a CD nosič z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“*, 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0
- [14] JURÍK, R.: Právo regulácie medzinárodných ekonomických vzťahov. Bratislava: FMV, 2007. Doktorandská dizertačná práca.
- [15] LIPKOVÁ, Ľ.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava: Sprint, 2002. ISBN 80-88848-70-9
- [16] SORNARAJAH, M.: *The International Law on Foreign Investment*. UK: Cambridge University Press, 2004.

- [17] SVÁK, J. A KOL. *Advokát pred európskymi súdmi*. Žilina : Poradca podnikateľa s.r.o., 2004. ISBN 80-88931-30-4
- [18] ŠTURMA, P.: *Mezinárodní dohody o ochraně investic a řešení sporu*. Praha: Linde, 2001. ISBN 978-80-7201-222-3 268 s.
- [19] Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Chorvátskej republiky o podpore a vzájomnej ochrane investície publikovaná (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí č. 69/1999 Z. z.).
- [20] Zmluva medzi Slovenskou republikou a Singapurskou republikou o podpore a vzájomnej ochrane investícií (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí č. 286/2007 Z. z.).
- [21] Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Bulharskej republiky o podpore a vzájomnej ochrane investícií (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí č. 144/1995 Z. z.).
- [22] Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Bieloruskej republiky o podpore a vzájomnej ochrane investícií (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 468/2006 Z. z.).
- [23] Zmluva medzi Slovenskou republikou a Indickou republikou o podpore a vzájomnej ochrane investícií (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí č. 11/2008 Z. z.).
- [24] Dohoda medzi vládou Českej a Slovenskej Federatívnej republiky a vládou Čínskej ľudovej republiky o podpore a vzájomnej ochrane investícií (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí č. 37/2000 Z. z.).
- [25] Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Rumunska o podpore a vzájomnej ochrane investícií. (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí č. 244/1999 Z. z.).
- [26] UNCTAD: Latest developments in investor-State dispute Settlement. IIA MONITOR No. 1 (2008). Dostupné elektronicky na: http://www.unctad.org/en/docs/iteiia20083_en.pdf

Medzinárodná migrácia možné riešenie negatívnych dôsledkov demografického vývoja v SR

Miloš Ondrušek

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá analýzou demografického vývoja Slovenskej republiky a jeho vplyvom na potrebu reálnej aplikácie slovenskej migračnej politiky. Autor v článku hodnotí vývoj kľúčových atribútov demografického vývoja SR a načrtáva možnosti riešenia vzniknutých problémov.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0802/08 „Migračná politika Európskej únie“

Abstract

The paper is focused on analyzing of demographic development in terms of Slovak Republic and its influence to existence of real need of effective migration policy. Author evaluates development of key attributes of demographical development and outlines of possibilities for solutions of the related problems

Stabilizácia hospodárskeho vývoja SR za posledné roky, jeho akcelerácia, ale i bezpečnostná a politická stabilita ako i členstvo v euroatlantických štruktúrach, najmä však členstvo v samotnej EÚ zatriaktivujú územie SR z pohľadu migrantov z tretích krajín. Spomínaný fakt zvyšuje imigračný potenciál krajiny a kladie pred zodpovedných nové výzvy rozvoja.

Musíme skonštatovať, že okrem hospodárskej a politicko-bezpečnostnej premeny SR, Slovenská republika sa nachádza v období demografickej premeny. Pri zohľadnení kľúčového dosahu demografických zmien na celú spoločnosť no najmä na trhy práce, systémy sociálneho zabezpečenia a dôchodkový systém, identifikujeme daný jav ako jednu z najväznejších výziev pred ktorou Slovensko stojí.

Demograficko-ekonomický vývoj našej spoločnosti jasne signalizuje potrebu tvorby reálne aplikovateľnej a postojovo jasne vymedzenej migračnej politiky.

Okrem skutočnosti ekonomického, politického, i geografického začlenenia sa do priestoru Európskej Únie ako stabilného globálneho hráča, i demografické faktory navodzujú potrebu vážne sa zaoberať problematikou medzinárodnej migrácie ako jedného z najväčších nevojenských rizík ale zároveň i jednej z najväčších ekonomických príležitostí pre Slovensko ale i EÚ ako celok

Spomalenie populačného rastu prípadne jej pokles nesie v sebe zakomponovaný proces starnutia obyvateľstva. Ten priamo vyúsťuje do nových výziev týkajúcich sa ako ekonomických, politických tak i kultúrnych podmienok a determinantov vývoja.

Presahy tohto fenoménu zasahujú celkový sociálno-ekonomický vývoj štátu, ale i čiastkové či priam základné štruktúry spoločnosti akou je rodina jej štruktúra a spôsob života.

Pri hodnotení demografického vývoja na Slovensku je potrebné skonštatovať, že sa deje v previazanosti na populačný vývoj nielen v okolitých krajinách či na Európskom kontinente, ale ide vo veľkej miere o jav celosvetový.

Rozsah a tempo populačných zmien zadávajú vážne obavy a otázky z možnosti pozitívnej korekcie načrtnutých dejov populačného starnutia v zmysle postupného navodenia rovnováhy ako v počte tak i v štruktúre obyvateľstva.

Navodenie porušenej demografickej rovnováhy je základným predpokladom pre zdravý a pozitívny vývoj vo všetkých zložkách spoločnosti najmä však na pracovných trhoch nielen v Slovenskej republike ale v celej EÚ.

Vo vedeckom dialógu sa vzhľadom na mnohofaktorovosť príčin vzniku demografickej krízy vyvinulo viacero náhľadov na možné riešenie tohto problému. Všetky riešenia však variujú v ohraničení štátnych zásahov do demografického vývoja napr. rodinou či daňovou alebo pracovnou politikou až po schémy liberálneho sa prispôsobovania trhu na nedostatok, či prebytok populácie v istom teritóriu.

V tomto prípade medzinárodná migrácia vystupuje ako samoregulátor populačného vývoja v jednotlivých krajinách. Dá sa povedať, že všetky ostatné riešenia sa od seba líšia len v miere podpory alebo reštrikcie migračných procesov na jednej strane a vytváraním

vhodných podmienok pre prirodzenú reprodukciu domáceho obyvateľstva na strane druhej.

Z uvedeného logicky vyplýva, že pri zohľadnení svetového trendu populačného starnutia je väčšina najmä rozvinutých štátov postavená pred otázku populačných korekcií. Odpoveď či je maximalizácia podpory rodinnej a populačnej politiky dostatočne účinným nástrojom na zvrátenie negatívnych populačných trendov na Slovensku alebo EÚ ako celku je nejednoznačná.

Súčasný vývoj populačných ukazovateľov skôr dáva za pravdu tým, ktorí tvrdia, že len samotné pôsobenie populačnej a rodinnej politiky je v krátko a strednodobom horizonte v zmysle zvrátenia celkového starnutia populácie nedostatočné.

Nasledovne môžeme vyvodiť nevyhnutnosť podpory medzinárodnej migrácie ako prorastového impulzu v zmysle ozdravenia populačnej štruktúry a navodenia rovnováhy do vekovej pyramídy spoločnosti, čo má priaznivý vplyv na systémy sociálneho zabezpečenia, trhy práce ale i socio-kultúrne prejavy spoločnosti.

Rovnako však musíme podotknúť, že migrácia nie je všeliak a jej podpora môže okrem nesporných pozitív priniesť i negatívne javy. Preto by sa v podmienkach SR ako i EÚ malo venovať viac pozornosti na vytvorenie mechanizmov zabezpečujúcich vnútornú súdržnosť hodnôt, zvykov, autorít a noriem majoritnej a migrantskej časti populácie. Dôležitou je nielen formálny ale i neformálny rešpekt a interiorizácia a adopcia základných princípov a hodnôt väčšinovej populácie v migrantských minoritách.

Populačný vývoj v období novodobej slovenskej štátnosti bol ovplyvnený obdobím transformácie ekonomiky a spoločnosti, ktoré bolo charakteristické prudkými výkyvmi v sociálnoekonomickom vývoji krajiny, v strate sociálnych istôt a v zmene populačného správania sa väčšiny populácie.

Možno povedať že jednou z najzásadnejších zmien je zmena vývoja plodnosti v zmysle radikálneho poklesu tohto ukazovateľa najmä v 90-tych rokoch minulého storočia. „ Úhrnná plodnosť v roku 2004 dosiahla

hodnotu iba 1,25¹¹ dieťaťa čo je výrazne pod hranicou prirodzenej reprodukcie¹² Musíme teda skonštatovať, že na Slovensku dochádza k starnutiu populácie. Spolu s migračnými tlakmi to nevytvára len potrebu konštituovania jasnej ale flexibilnej migračnej politiky ale i vytvorenie populačnej politiky, ktorá zatiaľ na Slovensku absentuje.

V previazanosti na absenciu populačnej politiky v SR musíme pozitívne vnímať aspoň formálnu existenciu rodinnej politiky. Tá vytvára základné podmienky reprodukcie a jej účinnosť preto významne ovplyvňuje nielen demografický, ale i celkový sociálno- ekonomický vývoj v krajine.

Koncepcia štátnej rodinnej politiky bola schválená vládou SR v roku 1996, aktualizovaná r 2004. Za strategické ciele štátnej rodinnej politiky sú považované dosiahnutie relatívnej ekonomickej nezávislosti rodín, úspešnosť rodín v realizácii ich funkcií, stabilitu rodinných ťahov a vytváranie optimálnych podmienok na seba reprodukciu spoločnosti a úspešné zladenie rodičovských a pracovných povinností.

Napriek nie vždy uspokojujúcej reálnej úrovni dosahovania týchto cieľov hodnotíme existenciu formálneho rámca upravujúceho rodinnú politiku v podmienkach SR pozitívne. Problematickým sa javí reálne dosahovanie vytýčených cieľov. Tu však treba podotknúť, že možnosti štátu sú obmedzené viacerými faktormi a najmä štátnym rozpočtom.

¹¹Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, Aká je a aká by mala byť stratégia vyrovnávania sa s demografickými zmenami v SR, <http://employment.gov.sk> s 4

¹²Minimálna hranica prirodzenej reprodukcie má hodnotu 2,1 dieťaťa na rodinu

Tabuľka: č.1: Vybrané demograficko-ekonomické ukazovatele SR

Ukazovateľ	obdobie											
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
celková populácia v mil. obyv.	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	
Populačná projekcia v mil. obyv	2005	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050		
	5,4	5,3	5,3	5,3	5,2	5,2	5,1	5,0	4,9	4,7		
Populácia podľa vekových skupín v r. 2005 v %	0-14	15-24	25-49	50-64	65-79	80 †						
	17,1	16,1	37,9	17,3	9,3	2,4						
Očakávaná dĺžka života	Ženy											
	Muži	1994	1996	1998	2000	2002	2004	1994	1996	1998	2000	2004
		68,3	68,9	68,6	69,1	69,8	70,3	76,5	76,8	76,7	77,4	77,8
%populácie nad 65 rokov projekcia	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020	2030	2040	2050		
	7,2	9,0	11,9	13,3	14,8	12,3	16,3	20,8	24,1	29,3		
Počet živorodených detí v 1000	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	
	66	61	60	59	58	56	55	51	51	52	54	
Počet manželstiev na 1000 osôb	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2003	2004	
	5,3	5,1	5,1	5,2	5,1	5,1	4,8	4,4	4,7	4,8	5,2	
Počet	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2003	2004	
	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2003	2004	

rozvodov na 1000 osôb	0,6	0,6	0,8	1,3	1,3	1,5	1,7	1,7	1,7	1,7	2,0	2,0	2,0
Predpokladaný vek vstupu do materstva	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2003
	25,3	25,5	25,6	25,8	?	?	26,4	26,6	26,8	27	27,3		
Čistá migrácia vrátane korekcií v 1000	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004	
	5	3	2	2	1	2	-22	1	1	1	3		
Počet žiadostí o Azyl	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004	
	-	-	-	-	-	-	1556	8151	9739	10358	11395		
HDP p. c. v trhových cenách v pps	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005	%priemer u EU-25 v r. 2005	
	7400	7900	8400	8800	9500	10100	11000	11300	12000	12900	55,1		

zdroj: zostavené autorom na základe údajov z Eurostatu

Z údajov v tabuľke vidieť, že vývoj celkovej populácie sa javí v podmienkach SR relatívne stabilný problematickým sa však stáva podrobnejší pohľad na počet populácie v budúcich 30 40 rokoch. Prognózovaním dochádzame k alarmujúcemu záveru o nevyhnutnom úbytku obyvateľov v zmieňovanom období. Varovným je fakt že významný pokles počtu obyvateľov z 5,4 na 5,3 milióna obyvateľov možno očakávať už najbližšej budúcnosti. Podľa údajov Eurostatu už v roku 2010. Načrtnutý trend bude pokračovať a roku 2050 počet obyvateľov klesne až na úroveň 4,7 milióna obyvateľov. To predstavuje úbytok o približne 700 000 obyvateľov. Ak k tomu prirátame možné migračné pohyby v smere do hospodársky rozvinutejších častí EÚ musíme konštatovať závažnosť dôsledkov takéhoto vývoja ako pre systémy sociálneho a dôchodkového zabezpečenia tak i pre trh práce.

Vo svetle týchto faktov ako i podobného vývoja v ostatných členských krajinách EÚ ktoré pristúpili k EÚ po 1. júny 2004 sa tvrdenia o demografickej injekcii pre „starú“ EÚ zdajú nezmyselne nadnesené. Je ale nevyhnutné priznať že vďaka migračným pohybom pracovnej sily z nových členských krajín do starých sa pozitívne efekty ako v demografickom vývoji tak i vo vývoji trhov práce a celkovom rozvoji starých členských krajín EÚ dostavia.

Negatívne prognózy populačného vývoja vychádzajú najmä z nepriaznivej vekovej štruktúry obyvateľstva. Pri podrobnejšom pohľade na vekovú skladbu obyvateľstva SR je možné identifikovať problémy najmä vo vývoji počtu obyvateľov vo vekových skupinách 0 – 14 rokov a 15 – 25 rokov, ktoré tvorí základ budúcej pracovnej sily dokopy tieto skupiny obyvateľstva predstavujú len niečo viac ako 30% obyvateľstva.

Vo vekových skupinách 25 – 49 rokov a 50 – 64 rokov, ktoré tvoria hlavné ťažisko a základ súčasnej pracovnej sily, ktorá sa rozhodujúcim spôsobom podieľa na výkonnosti ekonomiky SR je situácia priaznivejšia. Dokopy tieto dve vekové skupiny obyvateľov predstavujú nadpolovičnú väčšinu obyvateľstva, niečo viac ako 55% obyvateľov.

To zadáva predpoklady súčasného priaznivého ekonomického vývoja avšak vytvára veľké demograficko-ekonomické riziká pre budúci vývoj keď dôjde k presunu obyvateľov z týchto dvoch vekových skupín do dôchodkového veku.

Kompenzácia takéhoto masívneho výpadku pracovných síl bude nahradením pracovnou silou z prvých dvoch spomínaných vekových skupín nedostatočná. To zadáva dôvod k obavám z budúceho spomalenia hospodárskeho rastu a neudržateľnosti súčasných systémov sociálneho, zdravotného a dôchodkového zabezpečenia.

Vekové skupiny obyvateľov vo veku 65 – 79 rokov a obyvatelia starší ako 80 rokov tvoria tú časť populácie, ktorá sa nachádza v poproduktívnom veku a teda predstavuje náklady pre už zmieňované systémy zdravotnej starostlivosti, dôchodkového a sociálneho zabezpečenia. Pri prolongácii vývoja v čase môžeme túto časť populácie vnímať ako časť obyvateľstva, ktorá prirodzeným dožitím odbremení už zmieňované systémy sociálneho a zdravotného zabezpečenia.

Ak zrátame budúcu pracovnú silu s časťou populácie v poproduktívnom veku a porovnáme ju s so súčasnou pracovnou silou dostaneme pomer takmer 45% ku 55%. posunom v čase sa teda dostaneme do situácie kedy bude pracovná sila v porovnaní s obyvateľstvom v menšine čo bude mať už zmieňované negatívne následky na spomalenie sociálno-ekonomického rozvoja a udržateľnosť dôchodkových systémov. Keďže vývoj počtu obyvateľov v jednotlivých vekových skupinách sa v čase dynamicky mení môže negatívna diferenciacia medzi obyvateľstvom v produktívnom a neproduktívnom veku narastať ešte rýchlejšie.

Negatívne trendy populačného vývoja SR potvrdzujú i ďalšie ukazovatele ako napr. klesajúca pôrodnosť, vývoj závislosti ekonomiky na starých ľuďoch, či vývoj očakávanej dĺžky života.

Z tabuľky môžeme vidieť predpokladaný nárast percentuálneho podielu osôb starších ako 65 rokov na celkovom počte obyvateľov. Podľa odhadov Eurostatu tento nárast bude predstavovať až 16% z hodnoty 13,3 v roku 1990 až na hodnotu 29,3 v roku 2050.

Napohľad pozitívny vývoj zvyšovania očakávanej dĺžky života v kombinácii klesajúceho počtu narodených detí zrýchľuje proces starnutia populácie a ešte viac zatťažuje všetky zložky sociálneho systému SR. Okrem toho tento jav vytvára nevyhnutnosť socio-kultúrnej zmeny. Posunom v čase sa SR dostane do situácie kedy starí ľudia budú v drvivej väčšine oproti mladým a to so sebou prirodzene prinesie zmeny socio-

kultúrnych prejavov a správavania sa v zmysle presadzovania sa a ustaľovania schém správania sa typických pre starších ľudí v poproduktívnom veku. Tie ako je známe sa dosť výrazne líšia od ľudí mladých.

Zo zobrazených údajov vyplýva nevyhnutnosť korigovania populačného vývoja a skladby obyvateľstva v zmysle spomalenia a zvrátenia negatívneho demografického vývoja a ozdravenia vekovej štruktúry obyvateľstva SR.

Z nášho pohľadu je možné riešenie rozložené medzi dva hlavné kroky. Základným krokom a nevyhnutnosťou pre navodenie priaznivejšej štruktúry obyvateľstva v stredno no najmä v dlhodobom horizonte je podpora rodiny ako základnej jednotky spoločnosti. V súčasnosti môžeme skonštatovať, že stav rodiny ako inštitúcie zabezpečujúcej reprodukciu a rozvoj spoločnosti nie je príliš priaznivý. Dokonca môžeme hovoriť o kríze rodiny. tento fakt ilustrujú údaje v predchádzajúcej tabuľke.

Hoci počet uzavretých manželstiev sa vyvíja okrem výraznejšieho výkyvu v období 1996 až 2000 relatívne stabilne (V roku 1994 to bolo 5,3 manželstva na tisíc obyvateľov a v r 2002 5, 2 manželstva na tisíc obyv.) problematickým sa javí rastúci počet rozvodov a tým aj počet rozvrátených rodín, ktoré predstavujú jednak riziko adoptovania pokrivených schém rodinného správania sa väčšinou spoločnosti a jednak zvýšené náklady na prevenciu negatívnych javov spojených s procesom rozvratu rodiny a jeho účinkov na všetkých jej členov (najmä však deti).

Rozvodovosť v podmienkach SR vzrástla od roku 1960 z 0,6 rozvodu na 2 rozvody na tisíc obyvateľov. Od roku 1990 do roku 2004 vzrástol tento ukazovateľ o 0,3% čo je výrazná hodnota vzhľadom na spoločenský dosah a dôsledky rozvodu.

Ďalším faktorom, ktorý negatívne pôsobí ako na pôrodnosť tak i na stabilitu rodiny je rastúci vek vstupu do materstva. Za posledných 10 rokov tento vzrástol o viac ako 2 roky. Vzhľadom na biologické danosti rozmnožovania človeka ako i ťažšiu adaptabilitu starších žien na úlohu matky či na nové miesto v rodine, kedy sa emancipované matky musia zmieriť s dočasným zastavením kariérneho rastu a niekedy i stratou ekonomickej sebestačnosti môžeme hodnotiť trend zvyšovania veku

vstupu do materstva ako rizikovým vo vzťahu k stabilite rodiny ako celku. Aj keď nemožno poprieť prospešnosť tohto javu vo vzťahu ku kariére žien a celkovému ekonomickému zabezpečeniu rodiny.

Z predložených údajov je zrejماً nevyhnutnosť podpory rodinnej politiky. Otázkou ostáva spôsob a účinnosť tejto podpory. Podľa nášho názoru proces starnutia obyvateľstva je v podmienkach SR ale i EÚ ako celku natoľko rozvinutý, že ani adekvátny akcent na efektívnu podporu rodiny neprinesie v krátkodobom horizonte žiadne výraznejšie efekty. I efekty v strednodobom horizonte pravdepodobne nebudú dostatočne výrazné na to aby zvrátili celkovú nepriaznivú situáciu.

Je dôležité však podotknúť, že napriek časovému oneskoreniu účinkov podpory rodiny, práve vďaka dlhodobosti ich pôsobenia má podpora rodiny primárne miesto medzi opatreniami korigujúcimi populačný vývoj so všetkými sociálno-ekonomickými dôsledkami. Navyše oproti iným formám korekcie zabezpečuje vnútornú jednotu spoločnosti, v základných otázkach a princípoch, v rešpektovaní kľúčových hodnôt a zákonov či už formálnych, alebo neformálnych.

Ako sme už spomenuli pozitívne hodnotíme legislatívny rámec problematiky podpory rodiny. V záujme navodenia pozitívnejšieho vývoja demografických ukazovateľov je však potrebné vytvoriť podmienky pre vyššiu mieru reprodukcie v rodine.

Kľúčovým faktorom z tohto pohľadu je dlhodobé zabezpečenie sociálnych istôt mladých rodín tak aby sa nebáli mať potomkov, vzhľadom na existenčnú dilemu a nedostatok najmä finančných zdrojov a bývania.

Z nášho pohľadu by mohla k úspechu viesť legislatívne zakotvená pozitívna diskriminácia mladých rodín s deťmi vo vzťahu k získavaniu zamestnania ako základného predpokladu zabezpečenia dostatočného a dlhodobo stabilného príjmu pre zabezpečenie všetkých funkcií rodiny.

V praxi by to mohlo fungovať tak, že štát by prispieval na každého zamestnaného rodiča zamestnávateľom v takej miere, aby bolo pre nich ekonomicky zaujímavé uprednostňovať pri zamestnávaní práve rodičov z deťmi, ktorí sú na trhu práce v súčasnosti čiastočne znevýhodnení. Mohlo by ísť i o kombináciu finančných a nefinančných kompenzácií. Prípadne by mohlo ísť i o platové zvýhodňovanie rodičov s deťmi

Takýmto spôsobom by došlo k previazaniu prostriedkov na podporu rodiny s podporou zamestnanosti a zamedzilo by sa zneužívaniu sociálnych dávok nezamestnanými rodičmi, ktorí žijú zo štátnych prostriedkov pre ich deti.

Otázkou na samostatnú vedeckú štúdiu sú dopady takéhoto opatrenia na konkurencieschopnosť podnikov a štátu ako i na zdroje financovania stimulov pre zamestnávateľov.

Faktom je že by sa dosiahla motivácia k rozvoju rodiny keďže by prístup k najvýhodnejšiemu zamestnaniu bol čiastočne sťažený existenciou rodiny s deťmi na jednej strane a na strane druhej by prostriedky na zabezpečenie rodiny boli viazané na získanie si zamestnania. To by motivovalo ľudí zamestnať sa a viedlo by k zvýšeniu zamestnanosti.

Druhým krokom možného riešenia negatívneho demografického vývoja je podpora medzinárodnej migrácie ako prorastového katalyzátora hospodárskeho rastu.

Signifikantné účinky medzinárodnej migrácie na skladbu spoločnosti ako kvalifikačnú tak i vekovú sú takmer okamžité. Práve krátko a strednodobá účinnosť medzinárodnej migrácie vo vzťahu ku korekcii ako sociálno-ekonomického tak i populačného a demografického vývoja robí z podpory medzinárodnej migrácie, najmä legálnej ekonomickej migrácie účinný nástroj korekcie a navodzovania rovnováhy v sociálno-ekonomickom vývoji krajiny.

Úspech podpory migrácie ako korekčného nástroja podpory sociálno-ekonomického rastu krajiny je často krát veľmi diskutabilný najmä kvôli možným podružným účinkom, ktoré sa prejavajú až s veľkým časovým oneskorením oproti priamemu vplyvu na aktuálny sociálno-ekonomický vývoj štátu.

To zvyšuje nároky na manažment medzinárodnej migrácie v zmysle zvládnutia jej multidimenzionality a transgeneračných účinkov. Dôležitou sa javí podpora boja proti nelegálnej migrácii a využívanie selektívneho prístupu povoľovania pobytov v krajine v zmysle navodzovania rozvoja a rovnováhy hospodárskeho vývoja SR

Nemenej podstatnou je odstránenie deficitov ktorými sa borí personálne a materiálno-technické vybavenie aparátu štátu, ktorý priamo

rieši problematiku medzinárodnej migrácie. Vývoj viacerých ukazovateľov migračných pohybov ukazuje že SR sa z krajiny tranzitnej pomaly mení na krajinu cieľovú, čomu prispel i vstup do EÚ a ekonomická i politická stabilita. Počet žiadostí o azyl výrazne rastúcu tendenciu. To v kombinácii s vysokým hospodárskym rastom zvyšuje atraktivitu SR ako cieľovej krajiny. Súčasný demografický vývoj a starnutie populácie vytvárajú reálnu potrebu podpory medzinárodnej migrácie i v podmienkach SR. Daná skutočnosť, je podporená relatívne dlhodobým charakterom účinkov možnej reformy rodinnej politiky SR a skutočne takmer okamžitým vplyvom medzinárodnej migrácie ako na počet tak i štruktúru obyvateľstva.

Dôležitým sa javí manažovať prijímanie migrantov v intenciách dosahovania strategických cieľov SR a navodzovania sociálno-ekonomickej rovnováhy hospodárskeho vývoja SR. Rovnako zásadné je podľa nás zabezpečiť rešpektovanie základných hodnôt a princípov slovenskej spoločnosti i príslušníkmi minorít, či už migrantských, ale i etnických. (Výstrahou v tomto smere môže byť v extrémnom prípade nezvládnutie tohto procesu súčasný vývoj v Kosove.) Je zrejmé že pri komplexite a medzinárodnej migrácie v súčasnosti ako i pri súčasných medzinárodných politicko-ekonomických záväzkoch SR musí Slovenská republika postupovať koordinovane s ostatnými krajinami EÚ.

Záverom možno skonštatovať, nevyhnutnosť podpory medzinárodnej migrácie tak i riziká plynúce z tohto javu. Môžeme potvrdiť, že súčasnom demografickom vývoji SR potrebuje ako podporu a reformu rodinnej politiky tak i efektívny migračný management.

Použitá literatúra

<http://evropa.gov.si/publikacije/publikacije-eu/eurostat-01.pdf>

<http://www.esf.gov.sk/esf/index.php?SMC=1&id=192>

<http://www.employment.gov.sk/new/print.php?SMC=1&id=2050>

<http://www.pravo.upjs.sk/files/08807a80db4e6a38ffa51878a5d5e609.ppt#261,6>

<http://www.ceeol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=b0dbc017-4f50-48f2-8701-4c7cdcb15cf4&articleId=c4f7898c-5984-4b54-a4f9-c4e7f9ce84b7>

Europe in Figures - Eurostat Yearbook, 2006 2007 ISBN 9279024892
dostupná na

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001

Dôsledky globalizačných procesov na medzinárodné vzťahy v 21. storočí

Oľga Plávková

Abstrakt

Príspevok prináša pohľad na proces transformácie medzinárodného systému v 21. storočí a možné scenáre jeho budúceho vývoja. V prvej časti sú prezentované kľúčové tendencie nového rozčleňovania sveta a ich dôsledky na kvalitatívne aspekty suverénneho štátu. Druhá časť je zameraná na otázky globálneho politického manažmentu, pričom autorka krátko objasňuje možné odpovede na otázku realizátorov transformácie spolužitia na celej planéte a aké modely sa pritom môžu uplatniť.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0408/08 „Medzinárodná migrácia v empirickom kontexte“

Abstract

The paper deals with a process of transformation of the 21st century international system and indicates its possible scenarios of development towards the future. The first part of the paper presents the most crucial tendencies as far as a newly created disintegration of the global world is concerned and their implications for qualitative aspects of a sovereign state. The second part deals with the concept of global political management, while the author also briefly presents possible answers to a question who are “stakeholders” of universal transformation of worldwide coexistence and what kind of models can be used in this context.

1 Základné črty procesu transformácie medzinárodného systému

Zmena, ktorou prechádza globálny medzinárodný systém je podľa viacerých autorov výsledkom procesu vytvárania bohatstva opierajúceho sa o poznatky a nové technológie. Na tomto základe sa vytvára nové rozčleňovanie sveta a prebieha proces transformácie celého medzinárodného systému. S procesom globalizácie sa potom spájajú dve protichodné tendencie: po prvé, globalizovaný trh otvára nové

perspektívy a možnosti doteraz nepredvídaného bohatstva a po druhé, globalizovaný trh vytvára hrozbu politických otrasov a nebezpečenstvo prehĺbenia priepasti medzi krajinami, ktoré sú súčasťou globalizovaného sveta a tými, ktoré nie sú. Globalizácia je tu vnímaná ako akceleračný spúšťač svetových udalostí, ktorý však nemá priestorovo určené a jasne vymedzené centrum.¹³ Možno sa však stretnúť aj s názorom, a nie ojedinelým, že hlavným rysom medzinárodných vzťahov v dnešnom svete sa stala snaha skupín a štátov prevziať distribúciu moci a bohatstva. Do tohto myšlienkového prúdu sa zaraďuje aj Strange, ktorá dôsledky súčasných globalizačných procesov v medzinárodnom systéme a rozvoja autonómnosti ekonomických síl a aktérov (trhy, nadnárodné korporácie) spája s oslabením moci a postavenia štátu v medzinárodných vzťahoch a posilnením vplyvu, resp. nadsilnosti ekonomických faktorov.¹⁴ Aj Novotný v tomto kontexte uvádza, že štát v súčasnosti stále viac stráca svoj pôvodný monopol a musí súperiť s nadnárodnými činiteľmi (mnohonárodnými korporáciami, finančnými inštitúciami, médiami a mimovládnyimi organizáciami). Tým sa postupne stávajú zložitejšími aj medzištátne vzťahy a sféra medzinárodných vzťahov sa rozširuje o nové metódy, najmä rastie vplyv nepriamej stratégie - obchodných spojení, podnikateľskej činnosti, globálne operujúcich finančných trhov, školstva, slobodnej výmeny informácií. Hospodárska sila má čoraz väčší význam najmä v spojení s informáciami, ktoré sa tým zároveň stávajú súčasťou mocenského boja.¹⁵ Škvrnda upozorňuje na ďalšiu stránku dôsledkov globalizačných procesov, a to, že okrem oslabovania pozície a roly národných štátov súčasne posilňujú kľúčovú úlohu euro-amerického (západného) ekonomického a politického zoskupenia. Vytvárajú sa tým podmienky na dominanciu USA ako supervelmoci.¹⁶ Ivanička síce tiež zdôraznil kľúčovú úlohu praktickej zahraničnej politiky USA a Európy v dialógu syntézy civilizácií, ale kým USA sa podľa jeho názoru z pozície supervelmoci priklonili v sérii konkrétnych regionálnych a svetových konfliktov ku koncepcii

¹³NOVOTNÝ, A. 2006. Teorie a praxe, s. 70.

¹⁴Podľa prekladu WAISOVÁ, Š. 2005. Úvod do studia, s. 24.

¹⁴NOVOTNÝ, A. 2006. Teorie a praxe, s. 72.

¹⁵NOVOTNÝ, A. 2006. Teorie a praxe, s. 72.

¹⁶ŠKVRNDA, F. 2007. Vybrané sociologické otázky, s. 66.

mocenského racionalizmu, Európska únia sa formuje viac pod vplyvom kritického konštruktivismu. Pre teoretikov svetovej globálnej spoločnosti tak ostáva otvorenou otázkou, či tieto dve koncepcie umožnia užšiu spoluprácu pri tvorbe svetových prognóz, alebo či nastupuje divergencia a rozdielnosť, osobitné prístupy k riešeniu problémov súčasného sveta. Ivanička uzatvára, že kým politiku USA charakterizuje prechod ku koncepcii mocenského racionalizmu, Európa v zmysle postmodernistického konštruktivismu očakáva vyjednávanie.¹⁷

Riešenie vzájomných vzťahov Spojených štátov a Európy považujú mnohí autori za kľúčovú otázku budúcnosti v sne o globálnej spoločnosti. Podľa niektorých je ich pozícia jednoznačná, podľa iných autorov je tu veľa otvorených otázok. Novotný vidí podstatu problému v tom, že ide o dva svetové celky, pôsobiace ako rozdielne identity. Zatiaľ čo Európu označuje ako postmodernú pospolitosť štátov, Spojené štáty predstavujú moderný národný štát. Moderné národné štáty si veľmi ostro strážia svoju suverenitu a monopol na použitie násilia. Za základné princípy politiky uznávajú princíp rovnováhy moci, národný záujem, exkluzívne poňatie suverenity, prísne vymedzenú teritorialitu, zásadu nevmešovania do svojich vnútorných záležitostí. Prípadná vojna je len „pokračovaním politiky inými prostriedkami“.

Postmoderný svet predpokladá zamietnutie modernej tradície suverénnych národných štátov a politiky rovnováhy moci. Medzi jeho hlavné znaky patria potom odstránenie bariéry oddeľujúcej domáce a zahraničné záležitosti, vytvorenie systému inštitúcií vzájomného zasahovania do tradičných vnútorných záležitostí a vzájomného dohľadu medzi jednotlivými štátmi, aktéri sa vzdávajú možnosti použitia sily ako prostriedku na riešenie vzájomných sporov, čo je kodifikované v dobrovoľne prijatých pravidlách. V dôsledku toho klesá význam štátnych hraníc a bezpečnosť je nedeliteľná, založená na transparentnosti, na vzájomnej otvorenosti a závislosti a na vzájomnej zraniteľnosti. Podľa Novotného sa Európa rozhodnutím o vytvorení svojej novodobej identity, konštruovanej v rámci postmoderného projektu európskej integrácie po

¹⁷IVANIČKA, K. 2006. Globalistika, s. 104.

druhej svetovej vojne výrazne vzdialila od identity moderného národného štátu.¹⁸

K diskusii o povahe Európskej únie prispel Sorensen jej definovaním ako hybridného útvaru, ktorý kvalitatívne mení niektoré aspekty suverénneho štátu, pričom si jednotlivé štáty zachovávajú úlohu kľúčových aktérov v stále sa zahusťujúcom rámci medzištátnych politických sietí. V každodennom rozhodovaní predstavuje podľa Sorensena Európska únia systém viacúrovňového vládnutia medzi rozmanitými skupinami aktérov, uskutočňovaného v troch vzájomne prepojených politických oblastiach: nadnárodnej, štátnej a subštátnej. Viacúrovňové vládnutie (plurilateralizmus) ukazuje rozptýlenie a decentralizáciu moci a znamená tak posilnenie, ako aj oslabenie štátu. Moc štátu je posilnená, pretože získava možnosť regulovať a ovládať najrôznejšie oblasti, ktoré by inak zostali mimo rámec jeho schopností a vplyvu. Moc štátu je ale tiež oslabená, pretože úprava vnútroštátnych vzťahov je veľmi úzko spojená s vyjednávaním s ostatnými členskými štátmi.

Mení sa aj ďalšia charakteristika postmoderného štátu - národné cítenie. V koncepcii Sorensena ide o tendenciu k vytváraniu „postnárodného členstva“, kedy dochádza k tomu, že občianske práva už nie sú spojené výhradne so štátnym územím (štatút euroobčana; občianstvo jedného členského štátu dáva jedincovi práva vo všetkých členských štátoch). Podľa Sorensena, v rámci prehlbujúcej sa a silnejúcej spolupráce v procese ekonomickej globalizácie sa zmenil aj tradičný charakter národnej ekonomiky moderného štátu, pričom v postmodernom štáte (v rámci EÚ) sa materiálna základňa hospodárstva stala do takej miery internacionalizovanou, že realizácia národnej autonómie by bola neúnosne nákladná.¹⁹

Pri vymedzovaní rozdielov medzi USA a Európou aj Novotný upozorňuje na veľké rozdiely z hľadiska kultúrnych a východísk a politických tradícií, s ktorými pristupujú k medzinárodnej politike a bezpečnosti. Povojnová Európa odstúpila od metód, ktoré v minulosti zlyhali (politika rovnováhy moci, násilie ako legitímny prostriedok

¹⁸NOVOTNÝ, A. 2006. Teorie a praxe, s. 73.

¹⁹SORENSEN, G. 2005. Stát a mezinárodní vztahy, s. 105 - 107.

udržiavania mocenskej rovnováhy, negatívna konštrukcia výlučne národnej identity na základe obrazu nepriateľa a prostredníctvom vojny). USA vnímajú teroristické útoky 11. septembra ako „vojnový akt proti svojej krajine“. V súlade s tým je súčasťou ich vojenskej mobilizácie mobilizácia národnej identity, uskutočňovaná tradičným americkým spôsobom na základe amerických ideálov a mýtov a na pozadí obrazu nepriateľa. Podľa Novotného tu existuje neodstrániteľná rozdielnosť politických systémov a rozhodovacích mechanizmov, a z toho vyplývajúca ďalej uvedená zásadná rozdielnosť ich priorít:

- európske hľadanie zahraničného konsenzu systémovo vylučuje rýchlu reakciu;
- v EÚ sú hospodárske otázky vnímané ako prežitok a postupne sú podriaďované rozhodovaniu na úrovni Únie, medzinárodné vzťahy sú stále temer nedotknuteľnou doménou domácich národných vlád a parlamentov členských štátov;
- v oblasti integrácie vojenských a zahraničných politík snaha jednať na úrovni najmenších spoločných menovateľov;
- EÚ zostáva primárne sebestačná, orientuje sa na európsky kontinent, preferuje preventívnu dlhodobú diplomaciu a nevojenské riešenia kríz;
- v EÚ je základnou snahou vyhýbať sa krízam a orientovať sa na doktrínu „mäkkej moci“ (soft power). Prevažujú realistické oceňovanie možnosti viesť vlastné samostatné globálne iniciatívy a zásadná prednosť kolektívneho riešenia na pôde medzinárodných inštitúcií;
- posudzovanie medzinárodných vzťahov a zahraničnopolitických koncepcií v USA je ovplyvňované do značnej miery ideologickým pohľadom úzkeho tímu okolo prezidenta;
- systémovo nezlučiteľné sú vojenské potenciály oboch strán - na americkej strane obrovská vojenská sila pod jednotným velením a v Európe 27 národných armád, síce pod spoločným velením, ale bez dostatočného strategického potenciálu a s nedostatočnou dopravnou kapacitou pre konflikty mimo európsky kontinent;
- obidve strany uznávajú, že stabilitu vo svete treba udržiavať a rozširovať. Za hlavný argument považujú v tejto súvislosti, že

demokracie nevedú vojny, a preto je nutné najrôznejšími prostriedkami podporovať rozvoj demokracie a ľudských práv kdekoľvek na svete, ale líšia sa dôrazom na použitie sily.²⁰

V diskusií o budúcnosti postmoderných medzinárodných vzťahov silnie prúd, podľa ktorého sa vývoj bude uberať smerom k zachovaniu suverénnych štátov a formalizovanej diplomacie, pričom dôjde k oslabeniu ich vnútornej suverenity, predovšetkým v dôsledku prenesenia niektorých legislatívnych a výkonných funkcií na transštátnych a subštátnych aktérov. Napr. Waisová predpokladá, že bude pokračovať rozdielny vývoj jednotlivých štátov: niektoré si budú posilňovať svoje mocenské pozície, iné sa budú rozpadáť a stanú sa z nich nefunkčné entity; silné štáty, v snahe stabilizovať medzinárodný systém, redefinujú poňatie vnútornej i vonkajšej suverenity, čím dôjde k narušeniu „nedotknuteľnosti“ hraníc štátov. Spolu s narastaním transnacionálnych vzťahov sa podľa jej názoru posilní rola a vplyv neštátnych aktérov, najmä medzinárodných nevládných organizácií a nadnárodných korporácií. Tieto môžu zohrávať ako pozitívnu, tak aj negatívnu úlohu vo vzťahu k existencii jednotlivých štátov a bezpečnosti ich občanov.²¹

2 Modely budúceho usporiadania sveta a koncept global governance

Ľudstvo sa posúva nezadržateľne k zvratnému bodu, ktorý bude znamenať buď využitie všetkých šancí na prežitie vzájomným zjednocovaním a zblížovaním, nájdenie spoločnej východiskovej základne zmenou myslenia, alebo vývoj po nespojitých vývojových dráhach, ktoré môžu viesť k zániku civilizácie. Je to už len otázka globálneho politického manažmentu, kto bude realizátorom transformácie spoluzití na celej planéte a aký model sa pritom uplatní. Všeobecne sa však očakáva, že pozitívne vyústenie tohto procesu prinesie obnovu úlohy kultúry, hodnôt humanizmu, uvedenie trvalo udržateľného rozvoja a vzájomnej ľudskej solidarity do života.

Zjednocujúci svetový proces je o to komplikovanejší, že na prahu 21. storočia sa v ňom stretávajú krajiny a štáty v rôznych vývojových

²⁰NOVOTNÝ, A. 2006. Teorie a praxe, s. 75 - 76.

²¹WAISOVÁ, Š. 2005. Úvod do studia, s. 65 - 66.

etapách. Ivanička uvádza kategorizáciu na tri skupiny štátov: prvý typ predstavujú štáty s režimom informačnej spoločnosti, označované ako štáty s vysokými technológiami alebo štáty s dizajnom 21. storočia. Druhý typ tvoria rozvojové štáty s ekonomikou a politickými inštitúciami predmodernistického obdobia alebo modernistického obdobia. Označujú sa ako štáty s dizajnom 19. storočia. Tretím typom sú štáty so zmiešanou ekonomikou a s podvojnou inštitucionálnou štruktúrou; sú tu zastúpené vysoké technológie, ale aj technológie modernistickej a predmodernistickej éry, tento typ štátov je označovaný ako tranzitívny štát alebo štát s dizajnom 20. storočia. V nadväznosti na túto typológiu štátov v ďalšom vývoji na našej planéte možno očakávať, že sa uskutoční niektorý z troch základných scenárov: (1) scenár pomoci a presunu globálnej spoločnosti do 21. storočia; (2) scenár nezáujmu o osudy tretieho sveta a návrat do 19. storočia; (3) scenár multipolárneho sveta so staronovými civilizačnými jadrami a staronovou svetovou perifériou, v podstate znamenajúci zmrazenie vývoja v 20. storočí.²² Vo vzťahu k politickému nasmerovaniu sa podľa Ivaničku ponúka päť scenárov budúceho usporiadania sveta, s týmito charakteristikami:

1. Západný, liberálno-trhový scenár (svet na spôsob súčasnej liberálnej spoločnosti). Jeho dominantnou silou budú nadnárodné organizácie a podpornými silami podriadené alebo kooperujúce vládne a mimovládne organizácie.
2. Pluralitný svet rovnovážnej pestrosti (polycentrický model sveta). Jeho dominantným tvorcom by sa mala stať humanitná inteligencia, viaceré cirkvi a eticky orientované medzinárodné organizácie. Podpornou silou sú historicky vytvorené kultúry.
3. Svet rovnocenných štátov (spoločnosť národných štátov). Dominantná sila - medzinárodné organizácie a suverénne štáty. Podporná sila - tradičné vládne a nevládne inštitúcie.
4. Fundamentalistický scenár. Jeho realizátorom budú konzervatívne a protipokrokové fundamentalistické organizácie. Podporné sily sú niektoré východné náboženské spoločenstvá a niektoré západné ultrapravicové sily.

²²IVANIČKA, K. 2006. Globalistika, s. 28.

5. Sociálne vyrovnaný svet (svet bez výrazných rozdielov, bez útlaku a chudoby). Dominantnou silou tohto scenára sú ľavicové politické strany a časť humanitnej inteligencie. Podpornými silami sú marginalizované skupiny obyvateľstva, antiglobalistické skupiny.

V úvahe nad týmito potenciálnymi scenármi sveta Ivanička dospel k záveru, že stratégia jednoduchého rozširovania preferovaného scenára nie je možná. Najdôležitejšou úlohou je „prekonať egocentrickosť a dôjsť k spoločnému (nevyhnutnému) záveru, že svet sa nachádza v superkritickom stave, v ktorom i malý impulz môže spustiť lavínu vedúcu k jeho zničeniu. Ak ľudstvo prijme nehumánne smerovanie, môže privolať hrozbu zániku civilizácie“; aj preto zdôrazňuje rešpektovanie plurality v ére globalizácie ako najdôležitejšie východisko pre budúcnosť.²³

Podľa Sorensena sa uvažovanie o budúcich perspektívach svetového poriadku nesie v dvoch nosných témach, v rámci ktorých sa rozdielne definujú aj úlohy, ktoré treba riešiť: prvá, klasická téma „medzinárodného prežitia“, t. j. otázky perspektívy mieru a vojny a druhá klasická téma „vnútroštátneho dobrého života“, v rámci ktorej ide o riešenie otázky blahobytu spolu s otázkami identity a kultúrnych hodnôt.²⁴

Riziko vojnových konfliktov teoretici medzinárodných vzťahov umiestňujú do oblastí nestability, nachádzajúcich sa na periférii euroatlantického priestoru. V menej stabilných štátoch a regiónoch sa očakáva vývoj ohrozený terorizmom, extrémizmom a organizovaným zločinom. Z hľadiska vnútornej bezpečnosti sa očakávajú konflikty založené na náboženských, etnických, ekonomických a politických dôvodoch, v spojení s porušovaním ľudských práv a základných slobôd; nevyklučujú sa ani regionálne vojny s použitím zbraní hromadného ničenia. Do prípravy na tieto ohrozenia sa dostáva fenomén pružnosti: skrátit' by sa mala ako doba trvania konfliktov, tak aj obdobie prípravy sa na ich príchod. Osobitnú pozornosť v otázkach možných ohrození má migrácia, ako svetový fenomén. Očakáva sa trvalé posilňovanie ilegálnej migrácie, ktoré bude prehlbovať už existujúcu priepasť medzi bohatými a chudobnými štátmi. Nie je jednotný názor na to, akým spôsobom sa

²³IVANIČKA, K. 2006. Globalistika, s. 84 - 85.

²⁴SORENSEN, G. 2005. Stát a mezinárodní vztahy, s. 207.

majú usmerniť aktivity štátov, cieľom ktorých je ilegálna migrácia. Existujú prístupy, ktoré preferujú prijať riešenia na jej zredukovanie (čo platí v súčasnosti), ale sú aj radikálnejšie prístupy, ktoré by znamenali jej elimináciu. Migrácia sa ale všeobecne považuje za fenomén, ktorý bude ovplyvňovať nielen politiku, ale často aj ohrozovať národnú identitu mnohých krajín.

Budúcnosť medzinárodného systému ako systému usporiadaného, fungujúceho, prosperujúceho a mierového sa všeobecne spája s nutnosťou rozvinúť nové formy globálneho riadenia (tzv. global governance), ktoré budú schopné efektívne riešiť globálne problémy 21. storočia. Vytvorenie štruktúr globálneho vládnutia/globálneho riadenia (global governance) má byť prostriedkom tesnejšej kooperácie a koordinačným rámcom medzinárodného prostredia. Kľúčovou ideou konceptu global governance je téza o rastúcej komplexnosti čoraz viac globalizovaného sveta, ktorý by v blízkej budúcnosti mohol mať potrebu istej formy spoločenského usporiadania, ktorá by fungovala na globálnom princípe. Novotný pri zdôvodňovaní tejto idey poukazuje na prítomnosť anarchie, ktorá v súčasnosti vládne v medzinárodných vzťahoch a ktorej odstráneniu by napomohlo vytvorenie globálneho systému „horizontálnych sietí“. Tieto by podľa jeho názoru vytvárali predovšetkým rôzne zložky vládnej moci v národných štátoch a nevládne organizácie. Globálna spolupráca týchto jednotlivých zložiek štátnej moci sa v niektorých prípadoch stáva dokonca dôležitejšia ako spolupráca centrálnych vlád. V súčasnosti ju už dopĺňa čoraz viac sa rozširujúca sieť nevládných aktérov. Politická hierarchia vzťahov na úrovni štátov sa tak rozostupuje do relatívne decentralizovanej siete vzťahov, ktorá do seba vstrebáva aktérov zo všetkých sfér modernej spoločnosti.²⁵ Tento model globálnych politických sietí sa javí ako možné riešenie súčasnej základnej dilemy globálnej správy: narastajúca potreba globálnych pravidiel, ale bez centralizovanej globálnej vlády. Moderný štát sa stále viac stáva mnohohrstvovou entitou, ktorej jednotlivé zložky plnia na jednej strane vnútorné politické úlohy, ale stále viac sa prepájajú na nadnárodnej úrovni so svojimi partnermi v ostatných štátoch.

²⁵NOVOTNÝ, A. 2006. Teorie a praxe, s. 29.

V súvislosti s EÚ sa začína hovoriť o „policentrickom“ vládnutí, ktoré je decentralizované a nezáleží v ňom iba na tom, čo robia vlády, ale podieľa sa na ňom celý rad ďalších verejných, súkromných, štátnych a neštátnych aktérov, a takisto národných a medzinárodných inštitúcií a aktivít. V tomto systéme nemôže žiadny jednotlivý účastník úplne ovládnuť celé pole pôsobnosti a určovať výsledky vládnutia. Globálne vládnutie preto nestojí na predpoklade prekonania národných štátov, ale vychádza z premeny ich postavenia a ich zaradenia do komplexnej siete medzinárodných režimov, organizácií, noriem a transnacionálnych vzťahov.²⁶

Rôzne školy global governance ponúkajú rôzne „ideálne štruktúry“, scenáre alebo modely. Napr. Keohane navrhuje ako primárny problém legitimizáciu globálnych „rozhodovateľov“, ktorí v podstate zodpovedajú za ich rozhodnutia ich vlastným inštitúciám (vláda, špecifický ľud, atď.). Rosenau hovorí o systéme riadenia, ktorý by mohol zabrániť špecifickým problémom, ako napríklad zabránenie vojnám a politickým nestabilitám. Zriadenie global governance by malo radikálne odlišnú formu od národnej štruktúry. Na rozdiel toho, že pri zrode najnovších organizácií existovali rôzne podmienky, a v ich rámci boli národné záujmy postavené proti všetkým ostatným, v globálnom zmysle by sa jednalo o jedinú ľudskú „autokontrolu“.

Z hľadiska možných scenárov sa objavujú dve základné interpretácie: (1) prirodzená evolúcia globalizácie, kvôli ktorej už nebude potrebná idea podobná global governance a (2) realistická perspektíva, ktorej kľúčovou je, že prepojenia v rámci globalizácie nezmenili funkciu národov, ktoré zostávajú jedinými globálnymi hráčmi, so všetkými problémami nerovnakosti v medzinárodnej anarchii, v ktorej sa najsilnejší správajú ako hegemóni.

Held uvádza tri modely, ktoré v jeho ponímaní predstavujú tri historické fázy prinášajúce rozdielny model global governance.²⁷ Definuje ich nasledovne. Prvá fáza predstavuje klasický model, v ktorom by sa na základe v súčasnosti uplatňovaných princípov mohlo zrodiť zodpovednejšie svetové politické usporiadanie rozvrhnuté do viacerých

²⁶NOVOTNÝ, A. 2006. Teorie a praxe, s. 30 - 37, s. 146.

²⁷HELD, D. 1997. Modelli di democrazia. Bologna: Il Mulino, súkromný preklad.

úrovni a ktoré by s taxáciami a hospodárskymi politikami vytvorilo priestor pre svetový udržateľný rozvoj (demokratický a rovnaký). Po klasickom modeli by mohol/mal nasledovať medzinárodný liberálny model, v ktorom sa vychádza z čoraz častejšej závislosti medzi národmi, čo si vyžaduje vytvoriť univerzálne konvencie, ktoré regulujú konanie vlád. Held upozorňuje, že ako limitujúce faktory pôsobia najmä konvencie, regulujúce krajiny, výrazne ekonomicky a politicky diferencované. V tretej fáze ide o demokraticko-liberálny model, model liberálnej demokracie mimo národných hraníc, so špecifickým dôrazom na problém accountability, t. j. zvýšenia zodpovednosti rozhodovateľov (politických elít). Vo svojom koncepte uvádza Held jednak faktory favorizujúce global governance, a jednak faktory, ktoré brzdia nástup global governance nasledovne:

Faktory favorizujúce global governance:

▪ rastúce uvedomenie spoločného osudu na Zemi a teda aj zmysel existencie väčšieho globálneho systému;
▪ pomalá, ale konštantná snaha medzinárodných vodcov, ktorí favorizujú medzinárodné usporiadanie bez dotknutia sa lokálnej slobody a kultúr;
▪ zrod nadnárodných mocí (ako EÚ), vedie k redimenzii svetových vodcov aj k efektívnejšiemu multilateralizmu;
▪ všeobecný kultúrny rast vedie k rešpektovaniu iných kultúr a k citlivému zaobchádzaniu s nimi.

Faktory, ktoré brzdia nástup global governance:

▪ mocní hráči (ako USA), nie sú naklonení demokratickej strate ich roly lídra vo svete;
▪ medzinárodné organizácie (ako OSN, WTO, MMF), aj keď preferujú procesy vývoja, sú v línii s politikami veľkých štátov, hlavne USA;
▪ veľa nedemokratických krajín nehľadá medzinárodný dialóg, ktorý by eliminoval pozície ich vodcov;
▪ vznikajú nové fundamentalistické frakcie, ktoré podkopávajú potrebu globálneho sveta;
▪ v demokratických krajinách celkovo dochádza k znižovaniu participatívnosti, čím sa znižuje dôvera v demokraciu;
▪ nerovnosti vo svete nemajú sklon znižovať sa.

Z hľadiska toho, aký model riadenia globalizačných procesov je preferovaný, možno nájsť štyri alternatívy (prístupy):

- prístup „zhora“, v ktorom má dominantné postavenie mocenská štruktúra transnacionálnych korporácií a ich inštitúcie, pričom vytváraný globálny priestor odoberá moc národným štátom (hyperglobalisti) alebo sú štáty prinútené adaptovať sa, zmieriť s novou deľbou moci v globálnom priestore, pričom si tzv. silné štáty udržiavajú moc nad vlastným územím (transformisti);
- prístup, v ktorom národné štáty vstupujú do globalizačných procesov s rešpektovaním prosperity občanov a uplatňovaním občianskych práv v globalizačnom procese (boj o superštát a boj o spoločenstvo národných štátov);
- prístup „zdola“, v ktorom ide o organizovanie svetového priestoru na základe tzv. globálneho občianskeho princípu, s rešpektovaním práv občanov a národov a s cieľom spravodlivej deľby práce a sociálnej spravodlivosti v novoutváranom globálnom priestore (antiglobalisti, alterglobalisti);

- prístup sociálne-demokratickej alternatívy globalizmu, s cieľom dosiahnuť rovnováhu medzi ekonomickou a sociálnou výkonnosťou sveta (Sklairova alternatíva).²⁸

V tejto súvislosti je riešená aj otázka participácie občanov na rozhodovaní o otázkach na globálnej úrovni (napr. koncepty Helda, Tarrova, Habermasa). V podstate táto diskusia nie je ukončená, hoci v súčasnosti v nej prevažujú názory, že globálna občianska spoločnosť je štruktúrovaná domácimi politickými a ekonomickými podmienkami, pretože mimo hraníc demokratického štátu neexistujú žiadne inštitucionálne mechanizmy, ktoré by zabezpečovali verejnú autonómiu občanov. Ako uviedol v tejto súvislosti Císař na nadnárodnej úrovni občania neexistujú, namiesto nich sa tu pohybujú aktivisti, resp. občania niektorých štátov ako globálni aktivisti, ktorí aj keď môžu byť úspešní v nadnesení problémov do medzinárodnej agendy, či priebežne nútiť medzivládne organizácie k väčšej transparentnosti, nemôžu predstierať, že sú nositeľmi (globálnej) ľudovej suverenity.²⁹

Možno sa plne stotožniť s názorom tzv. globálnych optimistov, ktorí ciele globálnej spoločnosti umiestňujú do lokálneho priestoru s upozornením, že namiesto nerealizovateľného projektu globálnej demokracie je dôležité zabezpečiť posilňovanie občianskej autonómie na úrovni jednotlivých štátov. Teda riešiť problémy tam, kde vznikajú.

²⁸IVANIČKA, K. 2006. Globalistika, s. 44.

²⁹CÍSAŘ, O. 2005. Na cestě ke společnosti světoobčanů, s. 103.

Použitá literatúra

1. CÍSAŘ, O. 2005. Na ceste ke společnosti světoobčanů? Nevládní organizace, sociální hnutí a „noví“ aktivisté vně státních hranic. In: *Dilemata občanské společnosti. Sociální studia*. Brno: FSS MU v Brně, 2005, č.1, s. 88 - 110.
2. HELD, D. 1997. *Modelli di democrazia*. Bologna: Il Mulino, súkromný preklad.
3. IVANIČKA, K. 2006. *Globalistika*. Bratislava: IURA EDITION, Edícia Ekonómia, 2006. ISBN 80-8078-028-5.
4. NOVOTNÝ, A. 2006. *Teorie a praxe mezinárodních vztahů*. Bratislava: Poradca podnikateľa, s.r.o. a BVŠP. 2006. ISBN 80-88931-56-8.
5. SORENSEN, G. 2005. *Stát a mezinárodní vztahy*. Praha: Portál, s.r.o. 2005. ISBN 80-7178-910-0.
6. ŠKVRNDA, F. 2007. Vybrané sociologické otázky charakteristiky bezpečnosti v súčasnom svete. In: Čukan, Karol a kol. *Armáda a mládež*. Bratislava: MO SR, 2007, s. 28 - 67.
7. WAISOVÁ, Š. 2005. *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o. 2005. ISBN 80-86898-33-4

Budúcnosť medzinárodnej rozvojovej pomoci a liberalizácia svetového obchodu

Michal Ščepán

Abstrakt

Za posledné desaťročia sa pozornosť v diskusii o rozvojovej pomoci stále viac presúva na otázku efektivity a účinkov takejto zahraničnej pomoci. Článok analyzuje východiskové predpoklady pre úspešné a efektívne využívanie rozvojovej pomoci a zaoberá sa v kontraste k alternatívnej podpore hospodárskeho rastu prostredníctvom zahraničného obchodu eventuálnymi výhodami plynúcimi z nahradenia rozvojovej pomoci širšou liberalizáciou svetového obchodu.

Abstract

In recent decades focus in discussions concerning development aid is being shifted towards the question of effectiveness and effects of such foreign assistance. The article analyzes initial assumptions for successful and effective use of development aid and focuses in contrast to alternative promotion of economic growth through foreign trade on the eventual benefits resulting from substitution of development aid for a broader world trade liberalisation.

Úvod

Rozvojová pomoc, ako forma medzinárodnej spolupráce, ale aj ako nástroj zahraničnej politiky, nie je v medzinárodných vzťahoch novým prvkom.¹ Pre pretrvávajúce problémy vo svete sa však stále viac stáva fenoménom súčasnej doby. Napriek výraznému vedecko-

¹Formálny začiatok poskytovania rozvojovej pomoci sa datuje do obdobia Druhej svetovej vojny resp. do obdobia po jej skončení. Podľa rôznych autorov sú to dve udalosti mimoriadneho medzinárodného významu, prvou bola Menová a finančná konferencia Spojených národov v Bretton Woods (USA) z roku 1944, na ktorej bola založená Svetová banka pre obnovu a rozvoj a Medzinárodný menový fond (RUSNÁK, U. - SZÉP, A. – BRZICA, D.: *Rozvojová pomoc a spolupráca*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2002. str. 27) a druhou tzv. Marshallov plán na obnovu a hospodársku prestavbu vojnou zničenej Európy z roku 1947 (DEGNBOL-MARTINUSSEN, J. – ENGBERG-PEDERSEN, P.: *Aid : Understanding international development cooperation*. London : Zed Books Ltd., 2003. str.7).

technologickému pokroku totiž možno súčasnú situáciu vo svetovom hospodárstve označiť ako „ojedinelé ostrovy blahobytu v obrovskom mori chudoby.“² Pretrvávajúca spoločenská diskusia na túto tému prebieha v jej súčasných podobách vo vzrastajúcej miere od 80. rokov minulého storočia a vyústila do mnohých medzinárodných dohovorov a zmlúv o spolupráci.³ Popri úsilí riešiť otázku rozvojovej pomoci a spolupráce na formálnej medzinárodnej úrovni sa táto problematika dostáva aj do povedomia širokej verejnosti a na doteraz neštandardné fóra. Spoločným ťažiskom polemiky na túto tému však ostáva otázka, ako výraznejšie zefektívniť v súčasnosti vynakladané prostriedky a celkovo zvýšiť dopady a výsledky takéhoto úsilia.

V súčasnosti sa dominantné paradigmy odlišujú vo východiskovom predpoklade užitočnosti rozvojovej pomoci ako takej. Proti sebe stoja myšlienka pokračujúceho financovania zahraničnými donormi v procese rozvoja a myšlienka samostatného rozvoja bez prílevu zahraničnej pomoci, vyjadrená hlavne snahou o odbúranie prekážok svetového obchodu. Pozornosť sa nesústreďuje už iba na nedostatočné výsledky rozvojovej pomoci a možnosti riešenia tohto problému, kľúčovou otázkou sa stáva problém, či rozvojová pomoc nevytvára zbytočnú závislosť rozvojových ekonomík na externom financovaní a v konečnom dôsledku tak nepredstavuje negatívny faktor. Kým oponenti pokračujúceho financovania rozvojových krajín argumentujú predovšetkým nízkou efektívnosťou a mizivými, dlhodobo nepreukázateľnými výsledkami finančnej rozvojovej pomoci, oponenti odstránenia prekážok vo vzájomnom obchode zase nízkou konkurencieschopnosťou výroby rozvojových krajín a potenciálnym nebezpečenstvom recipročného otvárania trhov. Pritom rozličné iné formy kritiky rozvojovej pomoci takisto nie sú ničím novým v tejto problematike.

²LIPKOVÁ, E. a kol.: *Ekonomika rozvojových štátov*. Bratislava : Ekonóm, 2005. Str. 9

³Vyvrcholením týchto snáh bola doteraz najkomplexnejšia a mierou zainteresovanosti bezprecedentná tzv. Miléniová deklarácia Organizácie spojených národov z roku 2000 (rezolúcia Valného zhromaždenia OSN 55/2), ktorá deklarovala kolektívnu zodpovednosť za dodržiavanie princípov ľudskej dôstojnosti, rovnosti a rovnoprávnosti na globálnej úrovni a identifikovala ciele neskôr konštituované ako tzv. Miléniové rozvojové ciele. Text deklarácie [online] na:

<<http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>>

Absurdná disproporcía medzi rozvinutým a rozvojovým svetom však podnecuje nielen ekonómov z oboch táborov k hľadaniu optimálneho riešenia tohto problému. Najpravdepodobnejšie však pôjde o kombináciu a diferencovaný, vhodne zvolený prístup k jednotlivým osobitostiam rozvojových štátov. Samotná skupina rozvojových ekonomík sa totiž vyznačuje značnou heterogenitou⁴ a nebude možné nájsť univerzálne riešenie.

1 Mechanizmus rozvoja prostredníctvom zahraničnej pomoci

Prakticky od počiatkov poskytovania rozvojovej pomoci v 50. rokoch minulého storočia prebieha súbežne aj diskusia o užšom previazaní zahraničnej pomoci a domáceho ekonomického rozvoja pre benefitujúci štát.⁵ Ako poznamenáva MARTINUSSEN a PEDERSEN, „rozvojová pomoc nie je nevyhnutnou ani postačujúcou podmienkou pre rast a rozvoj.“⁶ Hospodársky rast a rozvoj v širšom slova zmysle je možné dosiahnuť aj bez prílevu zahraničnej pomoci a naopak, zahraničná pomoc nemusí vyústiť do ekonomického rozvoja či rastu. Teoretickým problémom teda ostáva otázka, za akých podmienok má rozvojová pomoc vplyv na podnietenie hospodárskeho rastu a aké sú jej všeobecné výsledky.

⁴Pozri: GAVALOVÁ, V.: *Ekonomika rozvojových krajín*. Bratislava : Ekonóm, 2002. str. 39 - 47

⁵Pozri: TARP, F. et al.: *Foreign aid and development : Lessons learnt and directions for the future*. London : Routledge, 2000. str. 17-47

⁶DEGNBOL-MARTINUSSEN, J. – ENGBERG-PEDERSEN, P.: *Aid : Understanding international development cooperation*. London : Zed Books Ltd., 2003. str. 18

1.1 Efekty rozvojovej pomoci

Základnou myšlienkou od raného obdobia⁷ poskytovania rozvojovej pomoci, a v zásade dodnes platným hlavným princípom, ostáva úloha kapitálu⁸ na tvorbe ekonomického rastu. Daná situácia v rozvojových krajinách s nedostatkom kapitálovej základne sa vysvetľuje ako tzv. začarovaný kruh chudoby.⁹ Chudobné obyvateľstvo nemá možnosť z dôchodku použiť významnejšiu časť na úspory, nakoľko spotrebuje väčšinu alebo všetky prostriedky na uspokojenie základných potrieb. Z nedostatku úspor potom plyní nedostatočná akumulácia kapitálu a nedostatok investícií. Následne ak chýbajú investície, nedochádza k modernizácii a rozširovaniu výroby a celková úroveň produkcie je nízka, čo má za následok pomalý, alebo žiaden ekonomický rast, ktorý by pozdvihol životnú úroveň obyvateľstva a pomohol mu z chudoby. Logickým krokom v tejto úvahe je, že ak daná krajina nevie naakumulovať dostatok kapitálu, musí sa jej dodať či už v podobe rozvojových grantov, alebo pôžičiek. Týmto spôsobom externého rozšírenia kapitálovej základne je teoreticky možné naštartovať ekonomický rast¹⁰ a podnietiť rozvoj v širšom slova zmysle. Ako si však ukážeme neskôr, efekty kapitálových transferov do veľkej miery závisia od daných podmienok v recipientských štátoch.

Popri transferoch finančného kapitálu rozoznávame ešte niekoľko foriem zahraničnej pomoci. Ide o komoditnú pomoc, ktorá pozostáva z transferu tovarov a iného materiálneho zabezpečenia. Môže sa jednať o potraviny, ale aj o priemyselné zariadenia. Inou formou je technická

⁷V súlade s keynesovskou teóriou aktuálnou pre rané obdobie rozvojovej pomoci sa kládol „dôraz na kapitálové investície do verejných projektov s cieľom prekonať nedostatok zdrojov v rozvojových krajinách.“ (RUSNÁK, U. – SZÉP, A. – BRZICA, D.: *Rozvojová pomoc a spolupráca*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2002. str. 30)

⁸V rámci teoretických koncepcií kapitálu sa stretávame aj s pojmom ľudský kapitál. Podporovaním ľudského kapitálu je možné ovplyvniť rozvojové procesy prostredníctvom zvyšovania kvalifikácie pracovnej sily kvalitatívne inými spôsobmi ako transferom finančného kapitálu. Avšak vzhľadom na rozsah a ciele tejto práce nebudeme hlbšie analyzovať efekty podpory ľudského kapitálu na ekonomický rast a rozvoj.

⁹Pozri: LIPKOVÁ, E.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava : Sprint, 2002. str. 78

¹⁰V rámci neokeynesovských teórií rastu môžeme uvažovať aj s multiplikačným a akceleračným efektom.

spolupráca a technická pomoc, ktorá predstavuje transfer poznatkov vo forme poradenstva, školení, tréningov a konkrétnych riešení problémov. Časť tejto formy rozvojovej pomoci sa realizuje cestou personálnej pomoci, konkrétne priamou asistenciou expertov, poradcov, dobrovoľníkov a pod. v danom štáte. Tieto formy rozvojovej pomoci však na rozdiel od kapitálovej podpory rozvoja predstavujú skôr akúsi komplementárnu stránku problému a jej výsledky sú skôr podporného charakteru, ako napr. budovanie poznatkovej základne.

1.2 Predpoklady pre pozitívne výsledky rozvojovej pomoci

Pozrime sa teraz však na predpoklady resp. podmienky úspešných efektov rozvojovej pomoci. Debata o efektívnosti a účelnosti rozvojovej pomoci je už od začiatku rozdelená na dva ťažiskové momenty. Je to jednak úloha poskytovateľov a redistribútorov rozvojovej pomoci na jednej strane a úloha vlád recipientských štátov na strane druhej.

Na strane donorov rozvojovej pomoci rozoznávame bilaterálnu a multilaterálnu pomoc. Z tohto odlišného východiskového poňatia pramenia aj určité špecifické predpoklady a podmienky pre úspešnú a efektívnu implementáciu rozvojových projektov.

Bilaterálna pomoc je poskytovaná jednotlivými rozvinutými štátmi prostredníctvom ich vlastných rozvojových agentúr, hlavne z politických (príp. aj bezpečnostných), ekonomických dôvodov¹¹. Dôležitou otázkou na strane donora rozvojovej pomoci sa teda javia aj motívy jej poskytovania. Súčasné štúdie na túto tému naznačujú, že východiskové motívy môžu vopred determinovať prípadný úspech či neúspech rozvojových projektov, ako aj dopady rozvojovej pomoci vôbec. Pozornosť sa zameriava hlavne na „geopolitické“ motívy zahraničnej pomoci. Viacerí autori zaoberajúci sa touto problematikou¹² sa zhodujú v názore, že rozvojová pomoc poskytovaná na základe

¹¹V literatúre na túto tému rozoznávame štyri hlavné typy motívov pre poskytovanie rozvojovej pomoci, ktoré však nie sú rigidné a môže dochádzať k ich vzájomnému prelínaniu. Sú to (1) humanitárne motívy, (2) politické motívy, (3) ekonomické motívy a (4) environmentálne motívy. (DEGNBOL-MARTINUSSEN, J. – ENGBERG-PEDERSEN, P.: *Aid : Understanding international development cooperation*. London : Zed Books Ltd., 2003. str. 10 - 17)

¹²Napr.: RAJAN, R. – SUBRAMANIAN, A.: *Aid and Growth : What does the cross-country evidence really show?* IMF Working Paper WP/05/127, 2005.

geopolitických faktorov, ako napr. „či recipient je členom určitej strategickej aliancie, či patril v minulosti pod koloniálnu správu donora, alebo či zdieľa recipient spoločný jazyk s donorom“¹³ nemá nijaký vplyv a vzťah k miere rozvoja v danom recipientskom štáte. Je preto vhodné, aby sa rozlišovala rozvojová pomoc a geopolitická pomoc. Týmto rozdelením je možné obhájiť účinnosť a pozitívne efekty rozvojovej pomoci, ak je vopred determinovaná humanitárnymi motívmi resp. namierená na rozvoj v širšom poňatí, a oslobodená od zahranično-politických motívov, ktoré nie sú namierené na všeobecný rozvoj, ale skôr slúžia ako určitá forma udržiavania či prehlbovania politických vzťahov.¹⁴ Ďalej riziko neefektivity pramení z faktu, že pre donorské štáty je z administratívnych a finančných dôvodov omnoho jednoduchšie a pohodlnejšie vypísať niekoľko málo veľkých šekov, ako poskytnúť viacero menších balíčkov rozvojovej pomoci a technickej podpory, ktoré by boli zároveň viazané na konkrétne projekty a lokálne podmienky. Ďalším faktorom je tiež riziko korupcie v rozhodovacom aparáte na strane donora. To nás privádza jednak k otázke organizácie poskytovania rozvojovej pomoci bilaterálnymi donormi a takisto k dôležitej otázke monitorovania a vyhodnocovania efektov tejto pomoci. Monitorovanie a vyhodnocovanie efektov rozvojovej pomoci totiž pomáha odpovedať hneď na dve kľúčové otázky, či je rozvojová pomoc účinná v procese rozvoja a nakoľko efektívna bola vynaložená rozvojová pomoc. Nezanedbateľným prínosom je však aj možnosť identifikovať príčiny úspechu a neúspechu s ohľadom na zmenu postupu do budúcnosti a poučiť sa z daného výsledku.¹⁵

Multilaterálna pomoc sa realizuje prostredníctvom medzinárodných organizácií a agentúr a je do vyššej miery oslobodená od politických a ekonomických dôvodov pre poskytovanie rozvojovej pomoci. V zásade však vyššie uvedené princípy možno uplatniť aj

¹³REDDY, S. G. – MINOIU, C.: *Development Aid and Economic Growth : A Positive Long-Run Relation*. [online]. str. 4. Dostupné na <<http://www.columbia.edu/%7Esr793/ReddyMinoiuAidandGrowth.pdf>>

¹⁴V extrémnom prípade, ako tomu bolo často počas obdobia studenej vojny, slúžila rozvojová pomoc napr. na financovanie diktátorov a diktátorských režimov resp. na udržanie status-quo v danom regióne.

¹⁵CRACKNELL, B. E.: *Evaluating development aid : Issues, problems and solutions*. Dillí : SAGE Publications, 2005. str. 55

v tomto prípade. Medzinárodné organizácie ako sprostredkovatelia a koordinátori rozvojovej spolupráce, ktoré predstavujú administratívnu autoritu, ktorá na seba preberá bremeno zodpovednosti a redistribúcie pri financovaní rozvojových projektov, však do veľkej miery minimalizujú (i keď úplne neodstraňujú¹⁶) negatívne aspekty a riziká ako korupciu v štátnom sektore. Navyše medzinárodné organizácie môžu vystupovať aj v úlohe koncového realizátora rozvojových projektov a tým výrazne prispievať k efektívnosti rozvojovej pomoci, vzhľadom na teoretické a praktické know-how, skúsenosti a často rozsiahle znalosti regiónu aj problematiky, oslobodené od stereotypných väzieb v štáte.

Na strane recipienta rozvojovej pomoci leží takmer všetka zodpovednosť na vláde prijímajúceho štátu. Je nesporne dôležité, aby štát vytváral podmienky a možnosti pre efektívne fungovanie všetkých zložiek spoločenskej činnosti v podobe legislatívy a rámcových opatrení a tým aj priestor a svojím spôsobom pravidlá pre efektívne uplatnenie a prerozdelenie rozvojovej pomoci. Avšak z pohľadu na štát ako na recipienta veľkých objemov peňažných prostriedkov oprávnene vzniká riziko straty efektivity, sprenevery a korupcie. Pri vysokom podiele rozvojovej pomoci na operačnom rozpočte štátov, ktorý dosahuje v niektorých prípadoch až neuveriteľných 70%¹⁷, sa bude s najväčšou pravdepodobnosťou posúvať ťažisko vo vzťahu vlády a jej voličov na tretie strany. Odkázanosť na podporu zo strany donorov totiž nevyhnutne znamená, že bude vláda skôr prihliadať na podmienky a požiadavky platcov resp. poskytovateľov spomenutých prostriedkov a menej už na priority a názor domáceho obyvateľstva. Toto chýbajúce prepojenie medzi obyvateľstvom a vlastnou vládou nie je objektívne nahraditeľné ani vysokou mierou participačného procesu obyvateľstva, pretože koncepčné rozhodnutia už boli urobené na vyššej úrovni. Navyše sa v literatúre stretávame aj s pojmom „morálny hazard.“¹⁸ Je to situácia, v ktorej štát

¹⁶Napr. korupčný škandál okolo programu „Ropa za potraviny“, ktorý vyvrcholil v októbri roku 2005 správou nezávislej vyšetrovacej komisie OSN, k dispozícii [online] na <<http://www.iic-offp.org/story27oct05.htm>>

¹⁷International Institute for Environment and Development: *How to make poverty history : The central role of local organizations in meeting the MDGs*. London : Russel Press, 2005. Str. ix

¹⁸GIBSON, C. C. et al.: *The samaritan's dilemma : The political economy of development aid*. New York : Oxford university press, 2005. str. 42 – 43

resp. vláda počíta s tým, že aj keď nebudú dodržané všetky podmienky a rozvojová pomoc nebude použitá náležite a efektívne, dostane opäť finančnú podporu od donorov.

Môžeme teda zhrnúť hore uvedené predpoklady do niekoľkých sumarizujúcich tvrdení. Účinky rozvojovej pomoci a jej efektivity závisia od rozličných faktorov ako na strane donorov, tak aj na strane recipientov. Je dôležité, aby existovala prepojenosť a kontinuálny monitorovací proces prebiehajúcej rozvojovej pomoci. Takisto mimoriadne dôležitý je protikorupčný mechanizmus resp. širšie spoločenské podmienky na efektívne a spravodlivé zaobchádzanie s uvoľnenými prostriedkami. Vnútna rôznorodosť rozvojových štátov paralelne s nerovnakými vnútornými podmienkami a charakteristikami však predstavujú širší problém pre pozitívne výsledky ako len transparentný rámec pre redistribúciu rozvojovej pomoci.

2 Mechanizmus rozvoja prostredníctvom odstraňovania bariér svetového obchodu

Otvorený obchodný systém je nepochybniteľne jednou z podmienok udržateľného ekonomického rastu a rozvoja v dlhodobom horizonte. Základným východiskom je fakt, že prístupom na zahraničné trhy sa zvyšuje spotrebované množstvo statkov a služieb, prevyšujúce možnosti domáceho trhu. Ako v počiatkoch politickej ekonómie ukázali ekonómovia Adam Smith a David Ricardo¹⁹, významnú úlohu v tomto procese zohráva aj medzinárodná deľba práce. Navyše ekonomický rast v trhovom hospodárstve nevychádza iba z technického rozvoja a zvyšovania produktivity. Dokonca i v prostredí, kde nedochádza k technickému pokroku, sú užšie väzby medzi oblasťami výroby s rozdielnymi výrobnými nákladmi samy osebe faktorom, ktorý prispieva ku spoločnému zisku. Ako neskôr potvrdili i štúdie súčasných ekonómov, ktorých výsledkom je teória „HOS“²⁰ (Hecksher, Ohlin, Samuelson), je voľný pohyb tovaru a služieb náležitou náhradou za nerovnomerné územné rozloženie výrobných faktorov. Integrácia do svetového

¹⁹Pozri: RICARDO, D.: *Zásady politickej ekonómie a zdaňovania*. Bratislava : Pravda, 1980.

²⁰Pozri: SAMUELSON, P.A.–NORDHAUS, W.D.: *Ekonomía*. Bratislava : Elita, 2000.

obchodného systému je teda asociovaná so sústredím sa na oblasti poskytujúce pre jednotlivé krajiny komparatívne výhody a v rámci medzinárodnej deľby práce tak umožňuje efektívnejšie alokovať výrobné faktory. Na druhej strane prináša aj väčšiu konkurenciu a tlak na ceny aj kvalitu, čím ďalej prispieva k efektívnemu využívaniu vstupov.

Prakticky všetky otázky odstraňovania prekážok voľného obchodu v globálnom meradle boli prediskutované na rokovaníach v rámci Všeobecnej dohody o clách a obchode (GATT) a neskôr na poli Svetovej obchodnej organizácie (WTO). V krátkosti si priblížime vývoj odbúravania bariér obchodu vo vzťahu k rozvojovým štátom.

V roku 1986 otvorila deklarácia z Punta-del-Este Uruguajské kolo rokovaní o obchode. Išlo o prelomový moment v medzinárodných ekonomických vzťahoch po Druhej svetovej vojne, pretože po prvýkrát spolupracovala koalícia rozvojových krajín (tzv. G20, vedená Kolumbiou, Hong Kong-om, Chile, Kóreou, Mexikom, Thajskom a Uruguajom) so skupinou rozvinutých krajín (tzv. G9, vedenou Austráliou, Kanadou, Novým Zélandom, Švédskom a Švajčiarskom). Napriek tomu, že mnohí z jej členov boli len veľmi čerstvými členmi v dohode GATT, zohrávala skupina G20 mimoriadne aktívnu úlohu v prípravách agendy Uruguajského kola. V rozmedzí rokov 1986 a 1994 bolo medzinárodné spoločenstvo svedkom extenzívnych unilaterálnych obchodných reforiem v mnohých latinskoamerických krajinách a postupného odstraňovania obchodných bariér v tichomorskej oblasti Ázie. S prísľubom prístupu na západné trhy a podporou nepopulárnych domácich reforiem bolo čoraz viac rozvojových krajín zainteresovaných na participovaní na dohode GATT, zvlášť po rozšírení prerokovaných otázok o poľnohospodárstvo a služby, ako aj vytváraním obchodných pravidiel ako antidumpingové pravidlá. V retrospektíve však boli výsledky pre rozvojové krajiny do veľkej miery sklamaním. Napriek tomu absencia výraznejších prínosov nezastavila rozvojové krajiny v považovaní rámca GATT ako základnej podmienky pre budúci rozvoj.

Od konca 80. rokov sa pripojil ku GATT bezprecedentný počet rozvojových krajín a neskôr rovnako ku Svetovej obchodnej organizácii, vyrovnajúc tak rozloženie síl na medzinárodnom obchodnom fóre. Na Ministerskej konferencii v Seattli v roku 1999 neboli industrializované

krajiny prvýkrát schopné presadiť svoju agendu²¹ a na Ministerskej konferencii v Doha v roku 2001 bolo z dvadsaťjeden delegácií, poverených ostatnými členmi vytvoriť návrhy rozvojovej agendy, trinásť z rozvojových krajín, vrátane delegácií z Afriky a Stredného východu (z regiónov, ktorých názory boli prakticky vylúčené z Uruguajského kola rokovaní). Ilustráciou rastúceho významu rozvojových krajín je aj fakt, že kolo rokovaní z Doha sa začalo označovať ako „rozvojové kolo“. Ministerská konferencia v Doha priniesla rozriešenie mnohých sporných otázok vo svetovom obchode so ziskom najmä pre rozvojové štáty. Asi najdôležitejším výsledkom bola dohoda o patentoch ku generickým liečivám, ktorá umožnila rozvojovým štátom prístup k lacným liekom v boji s chorobami ako AIDS a malária, ktorými trpia obyvatelia rozvojových štátov hlavne v Afrike najviac. Išlo však napr. aj o odstraňovanie subvencií v poľnohospodárstve, ktoré pre rozvojové krajiny predstavujú najväčšiu prekážku v konkurencieschopnosti poľnohospodárskych produktov.

Aj napriek vzrastajúcemu vplyvu však rozvojové krajiny riešia nový problém. V stále väčšej miere je totiž problémom pre rozvojové krajiny zaujať jednotné stanovisko a spojiť sa v spoločných zámeroch. Prakticky neexistuje jednotná skupina rozvojových krajín ako samostatný hráč na medzinárodnom poli, stále častejšie určujú individuálne ekonomické záujmy negociačné stanoviská a pozície. Isté koalície sa však formujú v rámci skupiny rozvojových krajín (napríklad LDC), ale aj medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami.

2.1 Vybrané problémy odstraňovania bariér voľného obchodu

Uruguajské kolo rokovaní GATT položilo v ťažiskovej oblasti poľnohospodárstva základné východiská liberalizácie, ale protekcionizmus ostáva vo väčšine industrializovaných krajín mimoriadne vysoký. Napriek tomu, že takmer vo všetkých rozvinutých krajinách podpora poľnohospodárstva ako percento z HDP výrazne klesla, rovnako klesol aj počet fariem a pridaná hodnota na farmu. V rozpore so všeobecným pohľadom na tento problém klesla podpora vo forme podielu

²¹V skutočnosti však k samotným rokovaniam pre výtržnosti „antiglobalistov“ napokon ani nedošlo.

pridanej hodnoty iba nepatrne a v hodnotovom vyjadrení na aktívneho farmára dokonca od roku 1980 vzrástla (o 25% v USA a 50% v EÚ).²² Spotrebiteľia v rozvinutých krajinách mňajú tiež v priemere o tretinu svojich príjmov menej na potraviny a vo väčšej miere sa stávajú zainteresovaní na zdraví a životnom prostredí. Tým sa stávajú menej náchylní oponovať protekcionizmu a vzrastajúcim cenám a zároveň podporujú vlády v subvencovaní fariem, ktoré produkujú zdravšími výrobnými postupmi a šetrne k životnému prostrediu (tzv. biopotraviny). Industrializované krajiny aj preto pokračujú v podpore a protekcionizme svojho poľnohospodárstva vo všetkých formách, ktoré Uruguajská dohoda o poľnohospodárstve umožňuje. Najčastejšie ide o ochranu v podobe skôr špecifických, ako valorických cielí. Valorické clá sú stanovené ako percento zo skutočnej hodnoty, naproti tomu sa špecifické clá vypočítavajú z jednotky množstva tovaru a nezohľadňujú vyšší stupeň spracovania, alebo vyššiu náročnosť na pracovnú silu.²³ Licenčné režimy využívané pre stanovovanie tarifných kvót dohodnutých na Uruguajskom kole rokovaní, ktoré boli pôvodne určené k zaisteniu aspoň minimálnej otvorenosti poľnohospodárskych trhov krajín OECD, sú však často založené na pravidlách znevýhodňujúcich zahraničné firmy. Výrobné a exportné subvencie takisto predstavujú dodatočnú úroveň ochrany pre farmárov z rozvinutých krajín. Tieto nástroje so sebou nesú vysoko škodlivé dôsledky na poľnohospodársku produkciu rozvojových krajín. Špecifické clá sú zvlášť znevýhodňujúce pre nízkonákladové poľnohospodárske produkty. Licencie sú zas bariérou pre firmy, ktoré nemajú skúsenosti s prítomnosťou na trhoch rozvinutých krajín. Výrobné a exportné subvencie farmárom v industrializovaných krajinách dávajú ich produktom obrovskú konkurenčnú výhodu oproti nesubvencovaným tovarom z rozvojových krajín. Na druhej strane je ale dôležité spomenúť, že aj v rozvojových krajinách existuje vysoká miera protekcionizmu. V kontraste oproti rozvinutým krajinám, ktoré využívajú subvencie, netarifné a paratarifné prekážky, je však protekcionizmus v rozvojových

²²UNDP: *Background Paper of the Task Force on Open and Rule-Based Trading System*. New York : UNDP, 2003. Str. 5

²³LIPKOVÁ Ľ.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava : Sprint, 2002. Str. 129-130

krajínach založený na tarifných opatreniach a to hlavne preto, že tieto krajiny nemajú prostriedky k subvencovaniu produkcie alebo exportu.

V ostrom protiklade k poľnohospodárstvu, ktoré je relatívne novou témou obchodných rokovaní, je priemysel už prakticky 50 rokov jednou z popredných oblastí záujmu v rámci GATT a neskôr WTO. Rozvojové krajiny však neparticipovali aktívne na rokovaní GATT až do Uruguajského kola a nebol im preto umožnený prístup na zahraničné trhy v takej miere, aby im pomohol k podpore ekonomického rozvoja. Rozvojová agenda z Doha mala zaistiť nielen dodatočný prístup na zahraničné trhy, ale mala aj zrevidovať postupy, ktoré v súčasnej podobe prakticky iba menia spôsoby protekcionizmu.²⁴ Rozvojové krajiny sú v oblasti priemyselnej produkcie vystavované vysokým clám ako aj netarifným prekážkam obchodu zo strany rozvinutých krajín, ale aj medzi sebou navzájom. Preferenčné obchodné dohody pomohli odstrániť tieto prekážky len v malej miere. Spomenutá neúčast' rozvojových krajín na rokovaní až do Uruguajského kola zároveň umožnila rozvinutým krajinám udržiavať vysoké clá (vo výške 15% a viac) na produkty, ktoré sú často kľúčovými komoditami exportu rozvojových krajín. Navyše, tieto vysoké clá majú často na rozvojové krajiny regresívny účinok, postihujú 5% celkového exportu z rozvojových krajín, ale až 11% exportu najmenej rozvinutých krajín (LDC).

Ďalšou stránkou problému je fakt, že clá uvalené na rozvojové krajiny sú často predmetom tarifnej eskalácie v tom zmysle, že čím je vyššia pridaná hodnota produktu, tým je vyššie aj clo. Toto je pozostatok Všeobecného systému colných preferencií, prostredníctvom ktorého rozvinuté krajiny za účelom poskytnutia najvyšších výhod zvyhodňovali nespracované primárne komodity a suroviny. V tomto ohľade je zaujímavé, že zatiaľ čo v otázkach priemyslu sú colné kvóty predmetom eskalácie podľa stupňa spracovania, pri poľnohospodárskej produkcii sú v rozvinutých krajinách naopak vyššie sadzby na nespracované polotovary. Na druhej strane aj v priemyselnej oblasti využívajú rozvinuté krajiny popri klasických clách širokú škálu netarifných obchodných

²⁴Pozri: PANAGARIYA, A.: *Agricultural Liberalization and the Least developed Countries Six Fallacies*. [online]. K dispozícii na <http://www.columbia.edu/~ap2231/Policy%20Papers/Fallacies_Agriculture.pdf>

prekážok (najčastejšie kvót). Tieto sa týkajú predovšetkým textilných produktov a obuvi, teda výrobkov pomerne náročných na pracovnú silu, kde by rozvojové krajiny mali komparatívne výhody. Aj medzi rozvojovými krajinami je však obchod podobne obmedzený. Odhaduje sa, že bariéry importu, na ktoré narážajú rozvojové krajiny pri vývoze do iných rozvojových krajín, dosahujú až 70% ich celkového tarifného zaťaženia pri exporte. V posledných rokoch však niektoré rozvojové krajiny znížili aplikované colné sadzby dokonca pod úroveň viazaných sadzieb (záväzné hodnoty dohodnuté na rokovaníach GATT) a celkový obchod medzi rozvojovými krajinami následne vzrástol. Viazané sadzby jednako naďalej ostávajú vysoké, sčasti aj preto, lebo sa na Uruguajskom kole rokovaní nepodarilo dohodnúť na odmeňovaní krajín, ktoré by liberalizovali obchod dobrovoľne. Krajiny s viazanými sadzbami omnoho vyššími ako skutočne aplikovanými v takom prípade môžu ľubovoľne svoje colné sadzby zvyšovať bez porušenia pravidiel WTO.

3 Ktorou cestou stimulácie rozvoja sa vybrať?

Ak by sme abstrahovali od politických motívov, ktoré ako sme si ukázali, deformujú výsledky rozvojovej pomoci, a uvažovali čisto v rovine pragmatickej podpory hospodárskeho rastu a všeobecného rozvoja, môžeme komparatívnou analýzou identifikovať prípady, kedy je vhodnejšie stimulovať rozvoj finančnou zahraničnou pomocou a kedy pomocou odstraňovania bariér v medzinárodnom obchode. Diskusia na túto tému je však do istej miery kontroverzná. Desaťročia poskytovania miliárd dolárov do rozvojových krajín totiž zlyhávajú v naštartovaní trvalého a pretrvávajúceho hospodárskeho rastu a rozvoja. Naopak mnohé z rozvojových krajín sa dokonca stávajú ešte chudobnejšími. Na druhej strane sa mnoho rozvojových štátov podieľalo na liberalizovaní svetového obchodu, avšak iba málo z nich dosiahlo z tohto dôvodu rast.

3.1 Pre a proti rozvojovej pomoci

Všeobecne je rozvojová pomoc pokladaná za výhodnejšiu v prípade chudobnej krajiny. Základom tohto tvrdenia je predpoklad, že na rozdiel od obchodných zvýhodnení v rovnakej hodnote, si zahraničná

pomoc nevyžaduje nijaké náklady na domáce zdroje, zatiaľ čo zvýšený export by si týmto spôsobom dodatočné náklady vyžiadal.

V zásade sa argumenty v neprospech rozvojovej pomoci v úlohe podporného faktora pre rast dajú zhrnúť do troch nasledujúcich hlavných bodov. Po prvé, smeruje významná väčšina rozvojovej pomoci vládam rozvojových štátov a podporuje tým pádom viac verejný ako súkromný sektor. Treba však poznamenať, že v najchudobnejších rozvojových štátoch je cesta vládnych výdavkov jediným spôsobom ako zvýšiť spotrebu v ekonomike, nakoľko ani neexistujú disponibilné súkromné zdroje na investičnú činnosť. Po druhé, pretrvávajúci prílev rozvojovej pomoci nevyvíja tlak na vládu dodržiavať fiškálnu a rozpočtovú disciplínu. Po tretie, ako bolo už mnohokrát spomínané, vlády rozvojových štátov často rozvojovú pomoc zneužívajú, v extrémnych prípadoch smeruje na súkromné účty skorumpovaných politikov a vysokých predstaviteľov, hlavne však ide o skutočnosť, že sa vynaloží na účely, na ktoré pôvodne nebola donorom určená alebo schválená.

Alternatívny pohľad na pretrvávajúcu zlú situáciu rozvojových krajín poukazuje na vnútorné charakteristiky rozvojových štátov, špecifické prírodné (geografické) danosti, odlišnú inštitucionálnu štruktúru, historické súvislosti a ostatné faktory, ktoré sa prejavujú negatívnym spôsobom na hospodárskom raste. V tomto zmysle rozvojová pomoc nie je neužitočná a napomáha k rozvoju, ale nedostatočne, nakoľko nedokáže prekonať východiskové negatívne podmienky pre rozvoj. Táto situácia je však riešiteľná pomerne jednoduchým no zdĺhavým procesom. Pravidelný dialóg medzi donorom a recipientom môže flexibilne upravovať podmienky použitia rozvojovej pomoci s cieľom podpory reformných procesov. Hlavne reforma vnútorných politik je totiž mimoriadne dôležitá a správne nastavené ekonomické politiky (ako napr. politika makroekonomickej stability a politika exportnej konkurencieschopnosti) vo vysokej miere prispievajú k efektívnosti rozvojovej pomoci. Dôležitá je samozrejme tiež otázka spoločenskej klímy a zodpovednosti volených zástupcov voči voličom.

Negatívny faktor sa však črtá z makroekonomického hľadiska v prípade dlhodobej podpory, keď transfer finančných zdrojov ovplyvňuje menový kurz podobne ako napr. objav nových nálezísk nerastných

surovín. Prílev zahraničnej pomoci podnecuje domácu menu k zhodnocovaniu a môže nastať situácia známa ako „holandská choroba“²⁵, ktorá postupným zhodnocovaním výmenného kurzu v konečnom dôsledku zníži medzinárodnú konkurencieschopnosť jestvujúcich exportov. Nepriamo teda zahraničná finančná pomoc môže vyvolať aj ekonomické straty.

3.2 Pre a proti obchodnej liberalizácie

Empirické skúsenosti potvrdzujú prepojenosť zahraničného obchodu a hospodárskeho rastu. Konvenčné hypotézy rastu ťahaného exportom sa zameriavajú na zahraničné trhy ako na možnosť zvýšenia množstva spotrebovaných statkov a služieb nad rámec možností domáceho trhu a na pomer exportu k HDP ako ukazovateľa konkurencieschopnosti v tom zmysle, že iba efektívni producenti dokážu obstať v globálnej konkurencii. Pravdepodobne najvýraznejšie sa potvrdila táto pozitívna korelácia medzi exportom a rastom v prípade juhovýchodných ázijských ekonomík, i keď existujú aj interpretácie na základe vnútorných proexportných a obchodných politík týchto štátov.

V prospech liberalizácie svedčí aj tvrdenie, že obchodné clá deformujú ceny na domácom trhu a tým znižujú efektívnosť alokácie zdrojov, znevýhodňujú produkciu na export a tým v konečnom dôsledku spomaľujú hospodársky rast. Tento fakt deformácie cien však platí podľa štúdie Nottinghamskej univerzity len do určitej výšky národného dôchodku.²⁶ Tento fakt sa dá vysvetliť dvoma skutočnosťami v štátoch s rozdielnou výškou dôchodku. Nízkopříjmové štáty majú zväčša vyššie obchodné clá, obzvlášť na export, čím spôsobujú deformácie cien vo vyššej miere. Navyše, tieto krajiny sú často závislé od exportu surovín a nespracovanej primárnej produkcie. Preto hlavne domáci producenti nesú väčšiu ťarchu colného zaťaženia a v rámci týchto krajín uvalené colné sadzby pôsobia kontraktčne na vnútorný rast. Rozvinuté bohaté štáty majú spravidla nižšie colné zaťaženie a to hlavne na export. Takisto

²⁵LIPKOVÁ, E.: *Ekonomika rozvojových štátov*. Bratislava : Ekonóm, 2005. str. 30

²⁶MORRISEY, O.: *Aid or Trade, or Aid and Trade?* In: *The Australian Economic Review* [online]. str. 83 Dostupné na <<http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/j.1467-8462.2006.00399.x>>

majú diverzifikovanú exportnú štruktúru. Vyššou mierou sú zastúpené spracované produkty s vyššou pridanou hodnotou a v tomto prípade je možné posunúť náklady z colného zaťaženia smerom k importérovi. Relatívne bohatšie krajiny dokážu takisto efektívnejšie používať protekcionizmus u domácich výrobcov, zvyhodňovaním konkrétnych vybraných priemyselných odvetví, bez výraznejšieho colného zaťaženia exportérov všeobecne.

V otázke zlyhania odbúravania obchodných bariér pre naštartovanie hospodárskeho rastu sa však argumentuje nedostatočnou liberalizáciou (v nedostatočnej miere a rozsahu), ktorá by podporila dynamickejšie privátny sektor. Na druhej strane sa poukazuje na vnútorné nespravodlivú povahu svetového obchodu v tom zmysle, že bohaté rozvinuté štáty podporujú a subvencujú vlastných producentov zatiaľ čo nadnárodné korporácie dominujú v najdôležitejších sektoroch. Jedným z pohľadov sú aj opätovne spomínané predispozície rozvojových štátov, ktoré nepredstavujú priaznivé podmienky na rozbehnutie rastu prostredníctvom zvýšeného medzinárodného obchodu.

Argumentom hovoriacim v prospech úlohy zahraničného obchodu na rast v rozvojom štáte je aj synergický efekt zo skúseností domácich exportérov. Úspešní exportéri z rozvojových štátov nielen zvyšujú svoje schopnosti a možnosti opakovaného úspechu do budúcnosti, ale otvárajú možnosť aj ostatným lokálnym spoločnostiam ich prostredníctvom preniknúť na tieto exportné trhy. Efekt dodatočného nárastu produktivity môže priniesť vyššie výhody z liberalizácie medzinárodného obchodu ako z ekvivalentnej jednotky rozvojovej pomoci. V prípade neexistujúcej podpory exportu v podobe subvencií, môže podľa simulácií prechod od rozvojovej pomoci k obchodným koncesiam zvýšiť export o 5 – 8% za päťročné obdobie.²⁷

Paradoxne takisto liberalizácia prináša možné ekonomické straty pre rozvojové štáty. Pri hlbšom skúmaní problematiky sa javí aj úloha importu ako dôležitá. Pri rozvojových štátoch je to z hľadiska komoditnej štruktúry hlavne poľnohospodárska produkcia. Väčšina rozvojových štátov a zvlášť najchudobnejšie rozvojové štáty sú čistými importérmi

²⁷Aid vs. Trade. In: Forbes [online]. 30.3.2005

Dostupné na <http://www.forbes.com/2005/03/30/cz_0330oxan_aid.html>

poľnohospodárskych produktov.²⁸ Subvencovaná produkcia udržuje svetové ceny potravín na nižších úrovniach a predstavuje tak určitú výhodu pre tieto štáty. Pre rozvojové štáty, ktoré sú exportérmi poľnohospodárskych produktov, to znamená naopak nevýhodu. Vo svetle tejto skutočnosti by liberalizácia a odbúranie subvencií zvýhodnilo exportérov, no poškodilo väčšinu na strane importérov. Podľa štúdie Medzinárodného menového fondu, ak by krajiny OECD prestali subvencovať svoju poľnohospodársku produkciu (pri nezmenených tarifných sadzbách), znamenalo by to ročne (v cenách z roku 1997) pre Latinskú Ameriku okrem Argentíny a Brazílie stratu 559 mil. USD, pre južnú Áziu okrem Indie stratu 164 mil. USD a pre subsaharskú Afriku stratu 420 mil. USD.²⁹

Záver

Je zrejmé, že za súčasnej situácie vo svetovom hospodárstve bude potrebná koncepčná zmena prístupu k rozvoju. Postoje sa však menia a donorské štáty začínajú akceptovať fakt, že rozvoj si vyžaduje všeobecne viac dynamickejšiu ekonomiku a exportnú diverzifikáciu, aby sa prejavili efekty poskytnutej zahraničnej pomoci. Isté posuny v tejto záležitosti prišli zo strany Medzinárodnej obchodnej organizácie a aj keď sú rozvinuté krajiny príliš pomalé v odstraňovaní protekcionizmu svojho poľnohospodárstva, uvedomujú si dôležitosť prístupu na svoje trhy pre rozvojové štáty. Výraznejší posun však prišiel v podobe identifikácie prekážok rastu a potrebe, aby rozvojová pomoc bola použitá na financovanie krokov k zabezpečeniu dynamickejšej ekonomiky, ktorá by benefitovala v zvýšenej miere zo zahraničného obchodu.

Ukazuje sa, že rozvojová pomoc má svoje opodstatnenie aj do budúcnosti, zvlášť v otázke investícií do fyzického a ľudského kapitálu, v otázke podpory ekonomických politík a inštitucionálnej reformy a s cieľom vytvoriť podnikateľské prostredie, v ktorom by privátny sektor

²⁸Punch-up over handouts. In: The economist [online], 23.3.2005

Dostupné na

<http://www.economist.com/finance/displaystory.cfm?story_id=E1_PSRGRJJ>

²⁹TOKARICK, S.: *Measuring the impact of distortions in agricultural trade in partial and general equilibrium*. [online]. IMF Working paper WP/03/110, 2003. str. 38 - 39

Dostupné na <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp03110.pdf>>

mohol adaptívne reagovať na trhové reformy a profitoval z príležitostí zahraničného obchodu. Zahraničná pomoc môže byť použitá tiež v procese uľahčovania zahraničného obchodu, napr. uhrádzaním nákladov rozvojových štátov vyplývajúcich zo zavádzania pravidiel a dodržiavania záväzkov prijatých v rámci WTO ako aj zo zjednodušovania a zefektívňovania colných postupov. Jednako však napriek nespochybniteľnej nutnosti reforiem vnútorných politík rozvojových štátov sami osebe tieto reformy nebudú stačiť k zaisteniu rastu; rozvinuté ale aj ostatné rozvojové štáty musia sprístupniť svoje trhy.

Pre chudobné rozvojové je však otázka nahradenia rozvojovej pomoci obchodnou liberalizáciou prakticky bezpredmetná. Takisto nie je riešením zvýšenie objemov zahraničnej pomoci alebo zvýšenie objemov obchodu bez patričnej východiskovej základne. Je potrebné skôr zvýšiť efektivitu rozvojovej pomoci a zlepšiť resp. diverzifikovať štruktúru obchodu. Rozvojová pomoc sa práve tu môže podieľať na ekonomickej reštrukturalizácii a uľahčovania obchodu s cieľom vylepšiť jeho skladbu.

Použitá literatúra

- DEGNBOL-MARTINUSSEN, J. – ENGBERG-PEDERSEN, P.: Aid : Understanding international development cooperation. London : Zed Books Ltd., 2003. 350 str. ISBN 1-84277-039-X
- TARP, F. et al.: Foreign aid and development : Lessons learnt and directions for the future. London : Routledge, 2000. 528 str. ISBN 0-415-21546-3
- RICARDO, D.: Zásady politickej ekonómie a zdaňovania. Bratislava : Pravda, 1980. ISBN 80-85928-21-3
- LYSÁK, L. – GREŠŠ, M.: Medzinárodné organizácie. Bratislava : Ekonóm, 2005. ISBN 80-255-1965-0
- LIPKOVÁ, L.: Ekonomika rozvojových štátov. Bratislava : Ekonóm, 2005. ISBN 80-225-2100-0
- GIBSON, C. C. et al.: The samaritan's dilemma : The political economy of development aid. New York : Oxford university press, 2005. ISBN 0-19-927885-7
- CRACKNELL, B. E.: Evaluating development aid : Issues, problems and solutions. Dillí : SAGE Publications, 2005. ISBN 0-7619-9404-1
- RUSNÁK, U. - SZÉP, A. – BRZICA, D.: Rozvojová pomoc a spolupráca. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2002. ISBN 80-89106-01-3
- GAVALOVÁ, V.: Ekonomika rozvojových krajín. Bratislava : Ekonóm, 2002. ISBN 80-225-1601-5
- TARP, F. et al.: Foreign aid and development : Lessons learnt and directions for the future. London : Routledge, 2000. ISBN 978-0-415-23363-7
- LIPKOVÁ, L.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava : Sprint, 2002. ISBN 80-88848-70-9
- RAJAN, R. – SUBRAMANIAN, A.: Aid and Growth : What does the cross-country evidence really show? IMF Working Paper WP/05/127, 2005.
- REDDY, S. G. – MINOIU, C.: Development Aid and Economic Growth : A Positive Long-Run Relation. [online]. Dostupné na <<http://www.columbia.edu/%7Esr793/ReddyMinoiuAidandGrowth.pdf>>

International Institute for Environment and Development: How to make poverty history : The central role of local organizations in meeting the MDGs. London : Russel Press, 2005. ISBN 1-84369-561-8

SAMUELSON, P.A. – NORDHAUS, W.D.: Ekonomía. Bratislava : Elita, 2000. ISBN 80-8044-059-X

UNDP: Background Paper of the Task Force on Open and Rule-Based Trading System. New York : UNDP,

PANAGARIYA, A.: Agricultural Liberalization and the Least developed Countries : Six Fallacies. [online]. K dispozícii na <http://www.columbia.edu/~ap2231/Policy%20Papers/Fallacies_Agriculture.pdf>

LIPKOVÁ, Ľ.: Ekonomika rozvojových štátov. Bratislava : Ekonóm, 2005. ISBN 80-225-2100-0

MORRISEY, O.: Aid or Trade, or Aid and Trade? In: The Australian Economic Review [online]. Dostupné na <<http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/j.1467-8462.2006.00399.x>>

TOKARICK, S.: Measuring the impact of distortions in agricultural trade in partial and general equilibrium. [online]. IMF Working paper WP/03/110, 2003.

Dostupné na

<<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp03110.pdf>>

<<http://www.economist.com>>

<<http://www.forbes.com>>

Lisabonská zmluva

Adriana Újová

Abstrakt

Príspevok je zameraný na problematiku Lisabonskej zmluvy, celým názvom Lisabonská zmluva, ktorou sa mení Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva. Lisabonská zmluva je jednou z najdiskutovanejších tém súčasnosti, ktorej cieľom je zefektívnenie, zmodernizovanie a zreformovanie EÚ. Podrobnejšie sa príspevok zaoberá popisom štruktúry samotnej zmluvy, zmeny z nej vyplývajúce a na záver príspevok načrtáva aktuálnu situáciu ratifikačného procesu.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/4563/07 „Vzťah medzinárodného práva a európskeho práva“

Abstract

This paper is focused in the problems of the Treaty of Lisbon, with the full name Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. The Treaty of Lisbon is presently one of the most discussed issues, witch aim is effectiving, modernising and reform of the EU. The paper detail deals with the description of the structure of the Treaty, with the changes witch result from it and on the end the paper is it outlined the actually situation in the ratification process.

Úvod

Problematika Lisabonskej zmluvy je nepochybne zjednou najdiskutovanejších tém v súčasnosti. Jej problematikou sa zaoberajú odborníci z najrozmanitejších vedeckých oblastí. Celý názov Lisabonskej zmluvy znie **Lisabonská zmluva, ktorou sa mení a dopľňa zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva**. Na rozdiel od neúspešnej Ústavnej zmluvy, vplyvom negatívneho priebehu ratifikácie v roku 2005 vo Francúzsku a v Holandsku, bola budúcnosť Ústavnej zmluvy pozastavená. Posun vpred predstavovala schôdza Európskej rady pod vedením nemeckého

predsedníctva konaného v júni 2007, kde sa lídri Európskej únie dohodli na zvolaní medzivládnej konferencie. Cieľom, ktorej bolo vypracovanie textu o novej, reformnej zmluvy. Vyjednanie mandátu medzivládnej konferencie začala plniť svoju úlohu pod portugalským predsedníctvom, ktorá začala plynúť v júli 2007. 19. októbra 2007 v Lisabone sa hlavy štátov a vlád 27 štátov EÚ jednomyselne dohodli na konečnej verzii zmluvy. 13. decembra 2007 v Lisabone, bola zmluva úspešne podpísaná a dostala prívlastok Lisabonská zmluva, avšak musí byť ratifikovaná všetkými 27 členskými štátmi EÚ, ktorá by mala nadobudnúť platnosť 1. 1. 2009 ešte pred voľbami do Európskeho parlamentu v roku 2009. Ústavná zmluva mala nahradiť Zmluvu o EÚ a Zmluvu o založení ES, pritom Lisabonská zmluva tieto zmluvy iba mení a dopĺňa.

1 Popis štruktúry Lisabonskej zmluvy

Lisabonská zmluva sa bude skladať z Preambuly, zo Zmluvy o EÚ (ZEU – obsiahnutá v prvom článku) a zo Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (ZES - tvoriaca druhý článok Lisabonskej zmluvy), kde Zmluva o založení Európskeho spoločenstva sa premenuje na Zmluvu o fungovaní EÚ momentom ako Lisabonská zmluva vstúpi do platnosti. Okrem spomínaných dvoch zmlúv, štruktúra zmluvy bude obsahovať ešte päť článkov predstavujúcich Záverečná ustanovenia, nasledujúce protokoly (pod písmenom B. sa nachádzajú Protokoly, ktoré sa pripoja k Lisabonskej zmluve – Protokol č. 2, ktorým sa mení a dopĺňa Zmluva o založení Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu), prílohy a vyhlásenia.

Preambula

Predstavuje úvodnú časť Lisabonskej zmluvy, kde sa hlavy členských štátov EÚ vychádzajúc z cieľov Amsterdamskej zmluvy a zmluvy z Nice dohodli zefektívniť činnosť EÚ, jej demokratickú legitimitu, súdržnosť a dohodli sa na zmene a doplnení Zmluvy o EÚ, Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva a Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu. Na túto činnosť delegovali svojich splnomocnencov, predstavujúcich najvyšších predstaviteľov jednotlivých členských štátov.

1. článok – Zmluva o EÚ

Zmluva o EÚ vypovedá o základných princípoch fungovania únie, jej hodnoty, ciele, kompetencie na ktorých je Únia založená, hovorí o právnej subjektivite Únie, ďalej nás oboznamuje o rozhodovacích procesoch a inštitúciách Únie, demokratických zásadách, posilnenej spolupráce a revízii zmlúv. V tomto článku je obsiahnuté aj všeobecné ustanovenia o vonkajšej činnosti Únie a vrátane spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky.

Zmluva o EÚ preberá z preambuly neratifikovanej ústavnej zmluvy ustanovenie o kultúrnom, náboženskom a humanistickom dedičstve Európy: „Čerpajúc inšpiráciu z kultúrneho, náboženského a humanistického dedičstva Európy, z ktorého sa vyvinuli univerzálne hodnoty nezrušiteľných a nescudziteľných práv ľudskej bytosti, slobody, demokracie, rovnosti a právneho štátu“.

Zo zmluvy sú vypustené časti ako sú symboly EÚ, citlivý termín „Ústava“ a „Ústavné“.

na miesto pojmov „zákon“ a „rámcový zákon“ sa opäť zavádzajú pojmy „nariadenie“, „smernica“ a „rozhodnutie“.

Vo všeobecných ustanoveniach Zmluvy o EÚ sa uvádza, že EÚ je založená Zmluvou o EÚ a Zmluvou o fungovaní EÚ, obe zmluvy majú rovnakú právnu silu. Slovo „Spoločenstvo“ sa nahradí slovom „Únia“, ktorá sa stáva aj jej právnym nástupcom, z toho vyplýva, že jedinou právnou subjektivitou bude mať Európska únia a ako jediná bude subjektom medzinárodného práva.

Zmluva o EÚ obsahuje hodnoty, na ktorých je Únia založená: úcta k ľudskej dôstojnosti, sloboda, demokracia, rovnosť, úcta k právnemu štátu a rešpektovania ľudských práv vrátane práv osôb patriacich k menšinám.

Dôležitým článkom tejto Zmluvy o EÚ je zásada prenesenia právomocí, prostredníctvom zásady subsidiarity a zásady proporcionality. V článku 6 Zmluvy o EÚ sa uvádza odkaz na Chartu základných práv EÚ, nie je obsiahnutá v Lisabonskej zmluve a ktorá bude mať rovnakú právnu silu ako zakladajúce zmluvy a stane sa právne záväznou, ak Lisabonská zmluva vstúpi do platnosti. Článok 6 ďalej uvádza pristúpenie

Únie k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Článok 8c vypovedá o národných parlamentoch, ktoré aktívne prispievajú k fungovaniu EÚ a dohliadajú nad uplatňovaním zásad subsidiarity a proporcionality v súlade s protokolom o uplatňovaní zásad subsidiarity a proporcionality. Národné parlamenty aktívne kooperujú na hodnotení a kontrole činnosti politik EÚ, konkrétne v oblasti priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, zúčastňujú sa politickej kontroly Europolu, pri hodnotení činnosti Eurojustu, vyvíjajú aktivity na medziparlamentnej úrovni medzi národnými parlamentmi a Európskym parlamentom. Lisabonská zmluva posilňuje pozície národných parlamentov.

Článok 9 obsahuje inštitucionálny rámec Únie, cieľom ktorého je podporovať hodnoty Únie, zabezpečiť efektívnosť a koordináciu politik, sledovať ciele, záujmy inštitúcií ako aj záujmy občanov a členských štátov.

Inštitúciami EÚ podľa Zmluvy o EÚ sú:

- Európsky parlament
- Európska rada
- Rada
- Európska komisia (ďalej len ‚Komisia‘),
- Súdny dvor Európskej únie
- Európska centrálna banka
- Dvor audítorov

Zostávajúce články uvádzajú všeobecné ustanovenia o vonkajšej činnosti EÚ a osobitné ustanovenia o spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike (SZBP). Členské štáty pri uplatňovaní vlastnej zahraničnej politiky, bezpečnostnej a obrannej politiky sa nevzťahujú, resp. nemajú vplyv na ich aktivity nové ustanovenia SZBP.

2. článok – Zmluva o založení Európskeho spoločenstva sa mení a dopĺňa
a názov zmluvy bude premenovaný takto : Zmluva o fungovaní EÚ

Zmluva o fungovaní EÚ je v porovnaní so Zmluvou o EÚ konkrétnejšia, špecifickejšia, kým ZEÚ je všeobecnejšieho charakteru.

2. článok Lisabonskej zmluvy, Zmluva o fungovaní EÚ sa skladá zo siedmych častí, ktoré sa venujú kompetenciám EÚ, občianstvu a nediskriminácii, vnútorným politikám a činnosti Únie, pridružením zámorských krajín a území, vonkajším činnostiam Únie, inštitucionálnym a rozpočtovým ustanoveniam a siedmu časť tvoria všeobecné a záverečné ustanovenia. Do zmluvy je doplnené ustanovenie o možnosti spolupráce a koordinácie medzi členskými štátmi v oblasti národnej bezpečnosti, posilňuje sa kontrola národných parlamentov v oblasti justičnej spolupráce v civilných veciach, ako aj pri zmene pravidiel legislatívneho procesu v oblasti rodinného práva.

1. časť ZFEÚ – **Zásady**, zaoberá sa druhmi a oblasťami právomocí Únie, upravuje fungovanie Únie, ktorá prináša prehľadnejšie rozdelenie právomoci medzi Úniou a členskými štátmi. Do značnej miery Lisabonská zmluva preberá kompetencie z ústavnej zmluvy.

EÚ obsahuje tri kategórie kompetencií:

- *výlučné*

- *spoločné*

- *podporné, koordinačné a doplnkové*

Pod *výlučnou právomocou* rozumieme vykonávanie legislatívnej činnosti len Úniou, pokiaľ sa jedná o členské štáty, iba v tom prípade ak ich na to splnomocní Únia:

- colná únia
- ustanovenie pravidiel hospodárskej súťaže potrebných na fungovanie vnútorného trhu
- menová politika pre členské štáty, ktorých menou je euro
- ochrana morských biologických zdrojov v rámci spoločnej politiky rybného hospodárstva
- spoločná obchodná politika

Únia vykonáva *spoločne právomoc* s členskými štátmi v týchto oblastiach:

- vnútorný trh
- sociálna politika, pokiaľ ide o aspekty vymedzené v tejto zmluve
- hospodárska, sociálna a územná súdržnosť
- poľnohospodárstvo a rybné hospodárstvo s výnimkou ochrany morských biologických
- zdrojov
- životné prostredie
- ochrana spotrebiteľa
- doprava
- transeurópske siete
- energetika
- priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti
- spoločné otázky bezpečnosti v záležitostiach verejného zdravia

Do Zmluvy o fungovaní EÚ boli zahrnuté v rámci spoločných právomoci nové kompetencie, ktorými sú európskej práva duševného vlastníctva.

EÚ môže presunúť späť výkon právomocí na členské štáty v prípade ak sama uzná za vhodné prestať vykonávať právomoci.

Únia okrem vyššie uvedených právomocí môže vykonávať *podpornú, koordinačnú a doplnkovú* činnosť členských štátov, patria sem oblasti:

- ochrana a zlepšovanie zdravia ľudí
- priemysel
- kultúra
- cestovný ruch
- vzdelávanie, odborné vzdelávanie, mládež a šport
- civilná ochrana
- administratívna spolupráca

V rámci podporných, koordinačných a doplnkových právomocí boli implikované nové právomoci: kozmický priestor, civilná ochrana, šport a humanitárna pomoc.

Členské štáty môžu koordinovať svoje hospodárske politiky v rámci Únie a na druhej strane Únia môže prijať opatrenia na

zabezpečenie koordinácie politík zamestnanosti členských štátov alebo usmernenia politík zamestnanosti.

2. časť ZFEU – **Nediskriminácia a občianstvo Únie**, táto časť sa zaoberá základnými slobodami a nediskrimináciou vôbec. Únia je na základe súhlasu Európskeho parlamentu oprávnená prijať opatrenia na boj proti diskriminácii či už ide o diskrimináciu založenú na pohlaví, rasovom, náboženskom, etnickom vierovyznaní, veku, postihnutí, či sexuálnej orientácii.

V tejto časti je obsiahnuté občianstvo Únie, ktoré nenahrádza štátne občianstvo ale ho iba dopľňa. Občania Únie budú mať právo iniciatívy, zapájať sa do prijímania rozhodnutí.

3. časť ZFEU – **Vnútorne politiky a činnosti Únie**, je najobsiahlejšou časťou tejto Zmluvy, opisuje jej politiky a fungovanie Únie. Vo väčšej miere preberá ZFEU ustanovenia a opatrenia z Ústavnej zmluvy.

Zmeny, ktoré boli implikované v rámci 3. časti ZFEU

Hlava V Zmluvy o fungovaní EÚ sa venuje oblasti priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, ktorý je doplnený o nový mechanizmus – vytvorenie Európskej prokuratúry a operačnej spolupráce medzi policajnými orgánmi a možnosť spolupráce medzi členskými štátmi v oblasti národnej bezpečnosti. Do tejto časti spadajú politiky ako prístahovalectvo, azylová politika, súdna spolupráca v občianskych a trestných veciach, hraničné kontroly.

Hlava VI sa zaoberá dopravou v EÚ, ktorou sa sledujú ciele v rámci spoločnej dopravnej politiky. V tejto časti sú stanovené presne vytyčené pravidlá vzťahujúce sa na medzinárodnú dopravu či už do členského štátu alebo z členského štátu, podmienky pre prepravcov toho ktorého štátu, opatrenia zabezpečujúce bezpečnosť dopravy, akákoľvek diskriminácia dopravy je zakázaná.

V prípade možných problémov pri zásobovaní, podpore prepojenia energetických sietí sa do ZFEÚ dopľňa do novej kapitoly energetiky (článok 194) zmienka o solidarite medzi členskými štátmi.

4. časť ZFEU – **Pridruženie zámorských krajín a území**, hovorí o pridružení tretích neeurópskych krajín a území majú oc osobitné vzťahy

s Dánskom, Francúzskom, Holandskom a Spojeným kráľovstvom, na základe súhlasu členských štátov (napr. Grónsko). Účelom tohto pridruženia sú ciele ako je podporovať hospodársky a sociálny rozvoj krajín a území navzájom.

5. časť ZFEU – **Vonkajšia činnosť EÚ**, zaoberá sa spoločnou obchodnou politikou, spoluprácou s tretími krajinami a humanitárnou pomocou, v rámci tejto časti sú implikované reštriktívne opatrenia, medzinárodné Zmluvy, vzťahy Únie s medzinárodnými organizáciami a tretími krajinami a delegácie Únie a poslednou hlavou tejto časti je doložka o solidarite.

6. časť ZFEU – **Inštitucionálne a rozpočtové ustanovenia**, definujú jednotlivé európske inštitúcie, ich právomoci, štruktúru a vzťahy medzi nimi. Okrem podrobnejšieho opisu samotných inštitúcií EÚ sa 6. časť zaoberá aj rozpočtom EÚ - viacročným finančným rámcom, ročným rozpočtom a jeho plnením a absolútoriom, súčasťou tejto časti je aj boj proti podvodom a posilnená spolupráca.

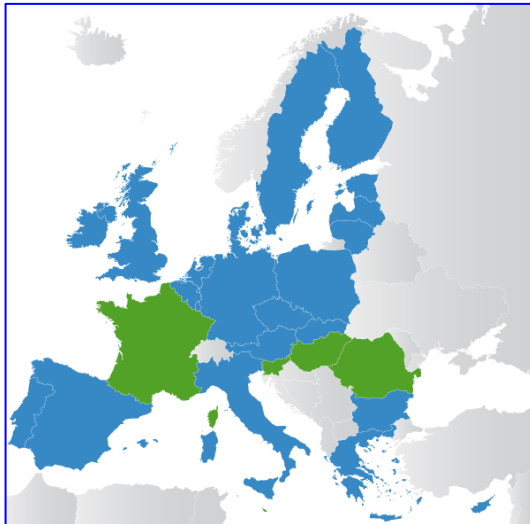
Oproti Ústavnej zmluve došlo k inštitucionálnym zmenám implementovanej do Lisabonskej zmluvy, napr.:

- zníženie počtu komisárov od roku 2014 – $\frac{2}{3}$ komisárov z členských štátov
- počet poslancov Európskeho parlamentu bude predstavovať max. 751
- nová pozícia predsedu Európskej rady – volebné obdobie v trvaní 2,5 roka
- zavedenie systému kvalifikovanej väčšiny pri hlasovaní v Rade – 55% členov Rady zastupujúcich zúčastnené členské štáty reprezentujúce 65% obyvateľov týchto členských štátov
- zavedenie novej funkcie vysokého splnomocnenca Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku a zároveň sa stane aj podpredsedom Komisie a bude predsedat' Rade pre vonkajšie vzťahy.

7. časť ZFEU – **Všeobecné a záverečné ustanovenia**

Lisabonskú zmluvu tvoria okrem Zmluvy o EÚ a Zmluvy o fungovaní EÚ aj protokoly a prílohy.

Aktuálny stav ratifikačného procesu Lisabonskej zmluvy

Lisabonská zmluva bola 13. decembra 2007 v Lisabone podpísaná najvyššími predstaviteľmi všetkých členských štátov EÚ. Týmto dňom bolo odštartovaný ratifikačný proces. Nový text ratifikácie Lisabonskej zmluvy by mal prebehnúť takmer vo všetkých členských štátoch v národných parlamentoch, výnimku predstavuje Írsko, ktorému vyplýva z ústavy ratifikovať Lisabonskú zmluvu prostredníctvom referenda. Zmluvu doposiaľ ratifikovalo päť krajín – Maďarsko, Slovinsko (súčasná predsedajúca krajina EÚ), Malta, Rumunsko a Francúzsko. Pozitívny krok predstavuje úspešná ratifikácia vo Francúzsku, keďže občania Francúzska v roku 2005 odmietli euroústavu spolu s Holanďanmi. Zmluva vo Francúzsku bola ratifikovaná oboma parlamentnými komorami. Slovensko by malo ratifikovať Lisabonskú zmluvu národným parlamentom v dohľadnej dobe.

Lídri členských štátov si dali za cieľ ratifikovať Zmluvu do konca roku 2008, s tým aby do platnosti vstúpila 1. januára 2009 ešte pred voľbami do Európskeho parlamentu.

Použitá literatúra

Lisabonská zmluva publikovaná v Úradnom vestníku

Neoficiálne konsolidované znenie Zmluvy o EÚ a Zmluvy o fungovaní EÚ

Charta základných práv EÚ

www.euractiv.sk

www.eur-lex.sk

www.europa.eu

www.consilium.europa.eu

Obchodne vzťahy Ruskej federácie a Európskej Únie

Denys Dorokhov

Abstrakt

Vzájomná obchodná závislosť Ruskej federácie a Európskej únie je založená na súvislosti s historickou a geografickou prepojenosťou. Súčasnú obchodnú vzťahy medzi dvoma veľmocami nadobúdajú globálny charakter, pretože majú dopad na svetové hospodárstvo. Špecifika obchodnej výmeny je podmienené vývozom nerastných surovín z Ruska a snahou o vyrovnanie obchodného deficitu zo strany Únie. Nová dohoda aká by mala nahradiť súčasnú „Dohodu o partnerstve a spolupráci“ musí byť prispôbená zmenám, ktoré sa vyskytli počas posledných desať rokov. Napriek tomu, spoločná obchodná politika Európskej únie a záujmy jednotlivých, najmä väčších štátov EU majú často protirečivý charakter. V budúcnosti obchodné vzťahy budú zamerané na vytvorenie Spoločného obchodného priestoru, čo je však podmienené vstupom Ruska do WTO.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č.1/3773/06 „Progresívne tendencie vývoja stratégií medzinárodného marketingu“

Abstract

Bilateral trade policy of Russian Federation and European Union depends from historical and geographical interconnection. Contemporary trade relations between these great powers are coming global because it influence world economy. Specific items in these relations are export natural resources from Russia and tendency to decrease trade deficit on the European Union side. It needs new agreement, which is adapting to last ten years changes. Even though, common trade policy of European Union and interests of singular EU states have self-repugnant character. In after years, trade relations will be oriented to creating of common trade area but it is dependence from Russia association in the WTO.

Úvod: Pozadie rusko-európskych obchodných vzťahov

Európsky kontinent je širokou geopolitickou oblasťou, ktorá je kultúrne a hospodársky prepojená. Zahraničnoobchodne vzťahy medzi Európskou úniou a Ruskou federáciou nie sú dôležitým faktorom iba na regionálnej úrovni, ale majú aj globálny charakter, pretože ovplyvňujú ekonomický rozvoj európskeho kontinentu a tým ja priority zahraničných politik významných aktérov svetového hospodárstva. Obchod medzi štátmi Európskej únie a Ruskom môže byť ako zdrojom rastovej dynamiky, a teda prekvitania oboch veľmocí, tak aj zdrojom potenciálnych konfliktov. Na jednej strane, využívajúc vnútorné nezhody, predstavitelia ruskej vlády dávajú prednosť vybudovaniu vzťahov z členskými štátmi zvlášť. Existencia spoločnej obchodnej politiky Európskej únie, na strane druhej, pridáva obchodným vzťahom s Ruskom komplikovaný charakter.

Obchodne vzťahy Ruskej federácie – Európskej únie sú prevažne charakteristické špecifickým postavením Ruska ale aj EU v svetovom obchode ako jedných z dominantných hráčov svetovej ekonomiky.

V súčasnosti vývoj obchodných vzťahov Ruska a Európskej únie je zameraný na perspektívu vytvorenia Spoločného hospodárskeho priestoru, v zaujme dvoch veľmocí, ale obsahuje množstvo špecifik. Veľkým vplyvom na rozvoj hospodárskej spolupráce medzi Ruskom a Európskou Úniou sú skúsenosti nahromadené ešte počas existencie Zväzu Sovietskych Socialistických republík, lebo EU bola už od svojho vzniku jej dôležitým partnerom v ekonomickej oblasti. Rozpad Sovietskeho zväzu a preorientovanie zahranično-ekonomických vzťahov jeho nastupiteľských štátov na priemyselne vyspelé štáty spôsobili rast podielu EU na zahranično-obchodnom podiele Ruska. Krajiny EU zároveň boli dôležitým zdrojom technológií, prilieva investícií a kvalitných spotrebných tovarov. Možnosť sa uplatniť na nenasýtenom ruskom trhu bola veľmi ľakavá pre európske transnacionálne spoločnosti. Na začiatku 90-tych rokov, ako za následok preorientovania zo socialistického systému ekonomik na trhový, nastal veľký pokrok v rozvoji európsko-ruských obchodných vzťahov. K spomaleniu rastu tovarového obratu medzi Rusko a EU došlo na konci 90-tych rokov, hlavne v dôsledku finančnej krízy v Rusku. Súčasných čít obchodne

vzťahy medzi Európskou Úniou a Ruskou federáciou nadobudli v roku 1994, kedy bola podpísaná Zmluva o partnerstve a spolupráci, ktorá vstúpila do platnosti 1. decembra roku 1997. Zmluva bola uzavretá na obdobie 10 rokov. Koncom 2007 roku platnosť tejto zmluvy vypršala, následné je potrebné vypracovanie novej normatívnej základne pre spoluprácu Ruskej federácie s jej hlavným obchodným partnerom. Rokovania prebiehajú v duchu realistického presadzovania svojich záujmov s ohľadom na perspektívu vstupu Ruska do WTO (Svetovej obchodnej organizácii).

Hlavné princípy vzájomného obchodu sú stanovené v troch časti „Strednodobej stratégie pre rozvoj vzťahov Ruskej federácie a Európskej únie“. Význam sa tu kladie na podporu prilieva zahraničných investícií a na vytvorenie priaznivého prostredia pre rozvoj infraštruktúry. V súčasnej dobe má Rusko druhý stupeň investičného ratingu u všetkých troch vedúcich ratingových spoločnostiach. Intenzite vývoja obchodných vzťahov napomáha finančná pomoc, ktorá je obsiahnutá v Dohode o partnerstve a spolupráci a sa realizuje prostredníctvom programu TACIS – Program na podporu realizácie systému kvality a bezpečnosti potravín. Prostriedky TACIS sú distribuované v rámci národných akčných plánov a regionálnych projektov.

Slabo rozvinutá infraštruktúra v Rusku, veľké vzdialenosti pri distribúcii palív v kombinácii z drsnými klimatickými podmienkami prispievajú ku obrovskému plytvaniu dodavok tepla. Tieto špecifika spôsobujú takú potrebu primárnych zdrojov energie pre Rusko ako pre hociktorí vyvinutejší systém. Na druhej strane, energetické zdroje Ruskej federácie sú hlavným predmetom v negociáciách dvoch svetových veľmoci.

V roku 2000 rusky export do EU sa zvýšil viac ako o polovicu, čo bolo podmienené prudkým rastom cien ropy a následné začiatkom energetického dialógu z Európskou Úniou. Posilnenie pozícií Ruska ako významného globálneho exportéra na svetových trhoch spôsobilo impulz pre rozvoj energetického sektora. V novembri 2002, Európska Únia priznala Ruskej federácii štatút trhovej ekonomiky.

1 Štruktúra obchodných vzťahov medzi EU a Ruskom

V súčasnosti Ruska federácia je tretím obchodným partnerom Európskej Únie po Spojených štátoch americkým a Číne. Podiel Ruska na celkovom zahraničnom obrate Európskej Únie ku koncu 2005 stanovil – 7,3%, ku koncu 2007 – 11,8%. Naproti Európska Únia je hlavným partnerom Ruska s podielom okolo 54%. Ich zahraničnoobchodná výmena neustále rastie. Obrat zahraničného obchodu medzi Ruskom a Úniou sa v roku 2000 zdvojnásobil, a odvtedy spolupráca v oblasti obchodnej výmeny medzi EU a Ruskom má veľmi rýchlu tendenciu rastu. Napríklad, v 2006 objem obchodu medzi EU a Ruskou federáciou sa zvýšil o 25,7%. Celková suma obchodnej výmeny predstavovala € 209 miliárd v 2006 roku (v porovnaní s € 85 miliárd v 2003 roku). Počas prvého polroka 2007, to bolo už € 105 miliárd, čo je o € 4 miliárd viac než úroveň dosiahnutý v polovici roku 2006 (€ 101 miliárd). V 2006 obchodný deficit EU voči Rusku bol € 65 miliárd. V polovici 2007 roku tento ukazovateľ predstavoval € 25 miliárd, ktorý je podstatne nižší než obchodný deficit z prvej polovici roku 2006 (€ 40 miliárd)¹.

Bilancia zahraničného obchodu Európskej únie (EÚ) s nečlenskými krajinami ukončila rok 2007 so schodkom 185,7 mld. eur. Najväčší prírastok však zaznamenal export z EÚ do Ruska, čo predstavuje až 24 % nárast. Tým pádom, schodok zahraničného obchodu EÚ s Ruskom za rok 2007 poklesol na 47,4 mld. eur.

Tab. 1: Porovnanie celkového zahraničný - obchodného obratu Ruskej federácie z obchodnou výmenou z Európskou Úniou

	Mil.USD	%podiel ku roku 2006	%podiel ku koncu roka
Celkový zahraničný -obchodný obrat Ruska	552181	125,8	100
Podiel Európskej Únie na celkovom zahraničnoobchodnom obrate Ruska	283967	119,1	51,4
Podiel ostatných štátov partnerov, okrem SNS	469762	125,5	85,1

Zdroj : www.gks.ru

¹ Zdroj: Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki

Najväčšími obchodnými partnermi Ruska z krajín Európskej Únie sú Nemecko (9,7%), Holandsko (7,8%), Taliansko(6,9%), Poľsko (3,6%). Najväčšími nákupcami ruského plynu sú Nemecko, Ukrajina, Taliansko.

Najviac dovozu do EU z Ruska sa uskutočňuje na základe všeobecného systému preferencií (General system of preferences). Vo vývoze z Ruska tradične dominovali suroviny, (67%), kovy (15%), chemikálie(5,5%), stroje a zariadenia (3,5%), drevo a papier (3,5%).. Samozrejme, import ruskej ropy a plynu predstavuje najväčšiu a najvýznamnejšiu časť vzájomného obchodu. Z hľadiska hodnoty obratu, obchod z Ruskom v iných komoditách činí len nepatrnú časť celkového obchodu Európskej Únie. Najmä, v obchode so službami , nepatrná podiel Ruska najviac viditeľný.

Tab. 2: Obchodná výmena Ruska a Európskej Únie (mil. eur)

<i>rok</i>	<i>import</i>	<i>Roč. zmena</i>	<i>podiel EU na celkovej importe</i>	<i>export</i>	<i>Roč. zmena</i>	<i>Podiel EU na celkovej exporte</i>	<i>Saldo</i>	<i>Obrat</i>
2001	19558		47,77	52251		56,88	32663	71839
2002	22719	16	47,43	55758	6,7	49,39	33039	78477
2003	22986	1,2	46,09	59328	6,4	51,37	36342	82314
2004	27307	18,8	49,43	71006	19,7	53,72	43699	98313
2005	34904	27,8	44,81	107494	51,4	56,23	72590	142398

Zdroj : www.gks.ru

Vývozy EU do Ruska rôznorodé a diverzifikované. Obsahujú stroje a zariadenia (približne 46%), chemikálie (14%), priemyselne výrobky (11%), dopravné zariadenia (10%), potraviny a živé zvieratá (7%), a iné.

Perspektíva obchodno-ekonomických vzťahov spočívajú vo vytvorení Spoločného hospodárskeho priestoru, ktorý by bol založený na

voľnom pohybe tovarov, služieb, osôb a kapitálu. Cieľom spoločného hospodárskeho priestoru je otvorený a integrovaný trh, základy ktorého sú upravené kompatibilnými pravidlami a reguláciami.

V súčasnosti Európska Únia závisí na dodávkach energie zo zahraničia asi z 50% podielom na jej celkovej spotrebe. Ohľadom na súčasné tendencie, sa predpokladá, že v súvislosti s rastom spotreby, sa tento ukazovateľ bude postupne zvyšovať. Tato závislosť v priebehu 20-tych, 30-tych rokov stúpne na 70 % v prípade ropy a do roku 2030 stúpne do 80% v prípade zemného plynu. „Podľa oficiálnych odhadov bude Únia v roku 2030 dovážať viac ako 70% svojej spotreby z Ruska.“² Na druhej strane, suroviny plynúce do „starej pätnástky“ štátov Európskej Únie, tvoria polovicu všetkého exportu energie Ruska, čo znamená tiež určitú závislosť na západných trhoch. Obavy, však, vzbudzuje nielen závislosť na surovinách ale možnosť použiť ju ako diplomatický nástroj.

2 Snahy o ekonomickú integráciu

Ďalšie viac podrobne a aktuálne záležitosti obchodných vzťahoch medzi Ruskou federáciou a Európskou Úniou sú založené na jednotlivých Summitoch Európska Únia – Ruska federácia. Okrem jednotlivých aktuálnych otázok, strany na summitoch rokujú o postupnom odstránení obchodných prekážok, t.j. celkovo o liberalizácii svojich trhov, čo vo veľkej miere závisí od zavádzania trhových princípov (najmä v energetickom sektore), napomáhanie investičných projektov a preverovanie príslušných trhových štandardov.

Napríklad, veľkého pokroku dosiahol summit EÚ-Rusko, ktorý sa konal 31.05.2003 v Petrohrade. Dve svetové veľmoci sa dohodli vytvoriť Spoločný ekonomický priestor, so špecifickým ohľadom na energiu a životné prostredie. Summit potvrdil snahu o realizáciu intenzívnejšej integrácie a vytvorenie podmienok o zvýšení a diverzifikáciu obchodu medzi EU a Ruskom a rozvoja investícií. Taktiež, Spoločný ekonomický priestor mal by posilniť spoluprácu v dopravnom, telekomunikačnom a energetickom sektore. V kontexte energetickej politiky, Európska Únia žiada o povýšenu spoluprácu v otázkach životného prostredia, vrátane zrýchlenej ratifikácie Kiótskeho protokolu Ruskom. Okrem toho, mohlo

²http://europa.eu.int/comm/research/energy/pdf/weto_final_report.pdf

by napomôcť Rusku vo vylepšení účinností energetického sektoru zavádzanie nových technológií, resp. spolupráca v oblasti vedecko-technického pokroku. Takže, cieľom Spoločného obchodného priestoru je vytvoriť integrovaný trh medzi EU a Ruskom, spôsobom odstránenia obchodných bariér, prekážok pre investície, a vytvorením nediskriminačného a transparentného prostredia. Však, právne záväzným faktorom pre začiatok tvorby Spoločného hospodárskeho priestoru je vstup do WTO³.

Rusko požiadalo o členstvo vo WTO už v 1993 roku. EU predstavuje pre Rusko nie len jedného z členov Pracovnej skupiny pre vstup do WTO ale aj predovšetkým kľúčového partnera, ktorí aktívne podporuje Rusko v prístupových rokovaníach. Členstvo vo WTO bude znamenať zakotvenie Ruska v medzinárodnom obchodnom systéme, ktorý spočíva na daných pravidlách a podporuje otvorenosť, transparentnosť a predvídateľnosť vývoja ruského trhu, a urobí ho tak atraktívnym pre obchod a investičnú činnosť. Významnou skutočnosťou bolo uzatvorenie bilaterálnej dohody medzi EU a Ruskom 21.05.2004. Dohoda sa týka predovšetkým tarifných zaťažení, obchodu so službami a energiami. Rusko sa zaviazalo otvoriť svoj trh pre široké spektrum služieb, vrátane dopravných, finančných, telekomunikačných, poštových a turistických. V otázke ceny energie, Rusko sa zaviazalo zdvojnásobiť ceny ropy do 2010 pre domácich priemyselných odberateľov. Nižšie ceny zvýhodňujú domácich producentov, výrobky ktorých súťažia s výrobkami EU. Ďalej sa očakáva, že zvýšenie ceny za energie spôsobí povýšenu snahu o ich efektívnejšie využitie, čo je i v súlade s Kiótskym protokolom.

Po viac ako desiatich rokoch rokovaní podpísalo Rusko zmluvu s USA o svojom vstupe do Svetovej obchodnej organizácie (WTO). Zmluva je zásadným zlomom v rokovaníach o ruskom členstve vo WTO, ktoré trvali 13 rokov, pretože bola jednou z posledných hlavných

³V prípade, že by Rusko a Európska Únia vytvorili spoločný trh, dalo by sa predpokladať že takáto forma integrácie by súčasne zahrnula aj iné štáty SNS, predovšetkým Ukrajiny a Bieloruska

podmienok pre vstup. „Rusko by mohlo vstúpiť do Svetovej obchodnej organizácie (WTO) ešte pred koncom roka 2008“⁴.

V rusko-európskych vzťahoch existujú predovšetkým dve sporné témy:

1. Rusko uvalilo na vývoz stavebného dreva vysoké clo. Surovina je kľúčová predovšetkým pre fínsky a švédsky priemysel.
2. Rusko požaduje od európskych leteckých spoločností nemalé poplatky za prelet nad územím Sibíri. Brusel namieta, že vyberanie prostriedkov nie je v súlade s medzinárodnými pravidlami leteckej dopravy.

3 Energetický dialóg

Pochybnosti v stabilite a neistote dodavok ruského plynu do Európy vznikli postupne, v dôsledku sporov o plyn Bieloruska a Ruska, Ukrajiny a Ruska. Obavy z prerušenia dodavok plynu z Ruska sú hlavnou príčinou pre snahu diverzifikácie energetických zdrojov, ale dôležitým faktorom vo formovaní ďalších európsko-ruských vzťahov. Okrem toho, Európsku Úniu znepokojuje nereformovaný stav ruského energetického systému, čo vôbec neprespieva ku splneniu cieľov Energetickej charty. Preto, v roku 2000 v Paríži, bol podpísaný Energetický dialóg, ktorý sa stal základom pre diskusiu a spoluprácu v tejto oblasti. Energetický dialóg EU- Rusko je zameraný na vyriešenie všetkých aktuálnych otázok, týkajúcich sa partnerstva v energetickej oblasti. Spolupráca v oblasti energii, racionalizácia výroby a prepravnej infraštruktúry, nastolenie európskych investícií, zlepšenie vzťahov medzi producentmi a kupujúcimi krajinami sú prioritami „energetických negociácií“. Výsledkom dialógu pre Úniu sa stali tri prioritne ciele znázornené v Zelenej knihe a v Európskej bezpečnostnej stratégii zásobovania energiou : posilniť hospodársku súťaž na vnútornom trhu energie, chrániť trvalo udržateľný rozvoj a zaručiť vonkajšie zásobovanie energiou. Na tomto Summite bol vytvorený a podpísaný Strategický energetický pakt.

⁴Uviedol Peter Mandelson, komisár zodpovedný za obchod počas svojej návštevy v Moskve . Dodal však, že ak má EÚ podporiť Rusko, je potrebné vyriešiť viacero "otázok" a "bilaterálnych záležitostí".

Strategické ciele energetického partnerstva sú zamerané na zlepšenie a zaistenie energetickej bezpečnosti na európskom kontinente.

Záver

Európsky kontinent, ktorý je kultúrne a hospodársky prepojený, v budúcnosti bude potrebovať dosiahnuť trvalo udržateľnú vzájomnú energetickú komplementárnosť východnej a západnej časti európskeho kontinentu.

Geografická blízkosť, ekonomická potreba a dlhodobé strategické záujmy silno povzbudzujú Rusko a Európsku Úniu k zvýšenej koordinácii budúcich energetických politik, čo silno prispieva politickej stabilite a plodnej ekonomickej spolupráci v regióne.

Vládna ruská energetická stratégia vyžaduje do roku 2020 obrovské investície. Do vtedy EU bude dovážať 70% plynu, a z toho okolo 40% od majiteľa najväčších na svete rezerv - Ruska. Vývozy ropy a plynu predstavujú viac ako 50% ruských výnosov. Vyššie uvedené skutočnosti, znamenajú vzájomnú obchodnú závislosť medzi Európskou Úniou a Ruskom. Problémom však zostáva absencia jednotného postoja európskych elít voči spoločnej energetickej politike, ktorý by umožnil Bruselu vystupovať v rokovaníach z Moskvou jednoznačne.

Európska únia začína vidieť Rusko nie ako spoľahlivého partnera, ale už ako globálneho hráča a možného konkurenta v budúcnosti, čo núti EÚ o premyslenie stratégie vzťahov Európskej Únie a Ruskej federácie do budúcnosti, a musí odstúpiť od modelu budovania krátkodobých vzťahov z Ruskom.

Použitá literatúra

1. Kolektív autorov: Obchodne podnikanie v podmienkach teórie a praxe znalostnej ekonomiky: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Obchodnej fakulty Ekonomickej Univerzity. Bratislava: Ekonóm, 2006. ISBN 80-225-2227-9
2. STREBÁ, V.: Európska Únia a Rusko
3. NOVOTNY, A.: Slovník medzinárodných vzťahov, Bratislava: Megnet Press, 2004, ISBN 80-89169-01-5
4. SOROKIN, K.E.: Geopolitika sovremennosti i geostrategii Rossii, Rossiskaja ekonomičeskaja encyclopedia, Moskva, 1996
5. LIPKOVÁ, L.: Európska Únia, Bratislava: Sprint, 2006, ISBN 80-89085-65-2
6. BARYSCH, K.: THE EU AND RUSSIA Strategic partners or squabbling neighbours?, Central of european reform, In: www.cer.org.uk

Elektronické zdroje:

www.kgs.ru

www.ec.europa.eu

www.oxfordenergy.org

www.euractiv.sk

www.europa.eu.int

Hlavní dodávateleia plynu do EÚ

Michal Fabuš

Abstrakt

Energetická politika Európskej únie reaguje na energetickú stratégiu Ruskej federácie, pričom únia doteraz neprikladala energetickej politike patričnú dôležitosť. Až 80% z energií používaných v EÚ je z fosílnych palív – ropa, zemný plyn a uhlie. Veľký a stále rastúci podiel pochádza z krajín mimo EÚ. Závislosť na dovoze ropy a plynu, ktorá je v súčasnosti dosahuje 50% -ná, môže vzrásť na 70% v roku 2030.

Abstract

The energy policy of the European Union reacts on the energy strategy of Russian Federation, but till now the Union didn't give a proper importance to energy policy. Some 80% of the energy the EU consumes is from fossil fuels – oil, natural gas and coal. A significant and increasing proportion of this comes from outside the EU. Dependence on imported oil and gas, which is currently 50%, could rise to 70% by 2030.

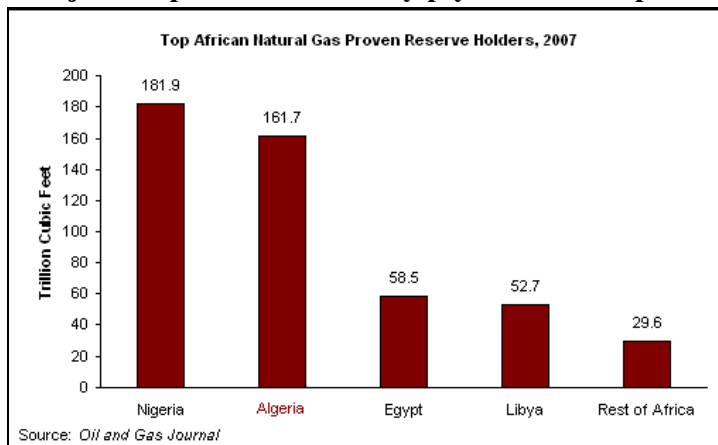
Medzi hlavných dodávateľov zemného plynu do Európskej únie patria Ruská federácia, Nórsko a Alžírsko prostredníctvom štátom kontrolovaných spoločností.

1 Alžírsko

Podľa Oil and Gas Journal má Alžírsko overených 161,7 Tcf (trillion cubic feet) zemného plynu rezerv (to znamená deviate najväčšie rezervy na svete) k januáru 2007. Alžírске najväčšie pole na ťažbu zemného plynu je Hassi R'Mel objavené v roku 1956. Toto ložisko má najväčší podiel na celkových rezervách krajiny, okolo 85 Tcf. Hassi R'Mel produkuje približne tretinu alžírскеj celkovej produkcie suchého zemného plynu. Ostatné centrá alžírскеj zásoby plynu sa vyskytujú popri ložiskách ropy (či už pri vyťažených alebo pri ložiskách, kde prebieha ťažba) na severe a severovýchode krajiny. Na severovýchode krajiny, v regióne Rhourde Nouss, je 13 Tcf rezerv v zemnom plyne. Taktiež na severovýchode krajiny pri hraniciach s Líbyou, v regióne Amenas sú

polia v Fouye Tabankort (5.1 Tcf), Alrar (4.7 Tcf), Ouan Dimeta a pole Oued Noumer. V regióne Salah v severnej časti krajiny sú menšie zásoby plynu (5 – 10 Tcf).

Graf č. 1: Najväčšie potvrdené rezervy plynu v Afrike podľa štátov

Zdroj: <http://www.eia.doe.gov/cabs/Algeria/NaturalGas.html>

Krajina produkovala 2,8 Tcf zemného plynu ročne (v roku 2004), bola deviatym najväčším producentom na svete a druhým najväčším v rámci členských štátov OPEC za Iránom. Domáca spotreba zemného plynu Alžírsko bola v roku 2004 0,68 Tcf, čo predstavovalo približne 24% produkcie krajiny. V roku 1997 predbehla ťažba zemného plynu v Alžírsku ťažbu ropy. Alžírsko vládou podporovala domácu spotrebu zemného plynu, čo reprezentovalo 62%-ný podiel na celkových primárnych energetických zdrojoch krajiny v roku 2004. Ostatný, resp. zostávajúci zemný plyn bol exportovaný predovšetkým do Európskej únie a časť do USA.

Spoločnosť Sonatrach dominuje produkcii zemného plynu, ako aj distribúcií všetkého predaného plynu a zároveň štátom vlastnená spoločnosť Sonelgaz kontroluje celú retailovú distribúciu. Alžírsko čoraz viac dovoľuje väčšie zahraničné investície do plynového sektoru a zahraniční producenti plynu vstúpili do mnohých partnerských vzťahov so Sonatrach. Alžírsko plánuje povoliť vstup zahraničných investorov aj do distribučnej siete s plynom. Zahraničnými producentmi a

operátormi v Alžírsku sú napríklad BHP-Billiton, BP, Repsol, Statoil a Total.

SONATRACH (Société Nationale pour la Recherche, la Production, le Transport, la Transformation, et la Commercialisation des Hydrocarbures s.p.a.) je vlastnená Alžírskou alžírskou vládou, založená za účelom využívania minerálnych zdrojov v krajine. Jej diverzifikované aktivity pokrývajú celú radu aspektov produkcie ako je prieskum, ťažba, transport a spracovanie. Diverzifikácia sa ďalej rozšírila aj na petrochemický priemysel a odsolovanie morskej vody.

Sonatrach je najväčšou alžírskou spoločnosťou a jedenástym najväčším ropným konzorciom na svete. Jej celkový príjem za predaj produktov bol v roku 2002 v objeme 1 530 mld. alžírskych dinárov a čistý zisk 175 mld. alžírskych dinárov. Spoločnosť, ktorá zamestnávala približne 120 000 pracovníkov, produkovala 30%-ný podiel na HNP krajiny. Sonatrach prevádzkuje najväčšie ropné pole v Alžírsku, Hassi Messaoud, ktoré produkuje okolo 440 000 bpd (barelov za deň) ropy v roku 2006. Sonatrach taktiež prevádzkuje pole Hassi R'Mel (južne od Hassi Messaoud, severne od hlavného mesta Alžír), ktoré produkuje okolo 180 000 bpd ropy. Ostatné hlavné polia prevádzkované spoločnosťou Sonatrach zahŕňajú Tin Fouye Tabankort Ordo, Zarzaitine, Haoud Berkaoui/Ben Kahla a Ait Kheir.

Sonatrach prevádzkuje viac ako 2 400 míľ ropovodov po krajine. Najdôležitejšie prepravujú ropu z ropného poľa Hassi Messaoud do exportných terminálov. Sonatrach taktiež prevádzkuje potrubnú sieť LPG a prepravuje ropu z Hassi R'mel a ostatných polí do Arzew. Táto potrubná sieť expanduje a potrubie Hassi Messaoud-Azrew je najväčšie v krajine. Tento projekt počíta v druhej fáze s výstavbou paralelného potrubia za účelom zvýšenia prepravnej kapacity.

Alžírsky domáci systém potrubí má svoje centrum okolo ťažobného poľa zemného plynu Hassi R'Mel. Najväčší systém plynovodu spája Hassi R'Mel s LNG (liquefied natural gas – skvapalnený zemný plyn) exportnými terminálmi pozdĺž Stredozemného mora. Napríklad jeden 315 míľ dlhý plynovod s kapacitou 4,38 Bcf/d (bilión kubických stôp za deň) spája Hassi R'Mel a Arzew, alebo 360 míľ dlhý plynovod s kapacitou 1,98 Bcf/d spája Hassi R'Mel

so Skikda. Hassi R'Mel je centrom celého alžírskoho prepravného systému pre zemný plyn, tu sa zbiehajú plynovody zo všetkých hlavných ťažobných polí zemného plynu po celej krajine.

Obrázok č. 1: Alžírské plynovody a prepojenie do EÚ

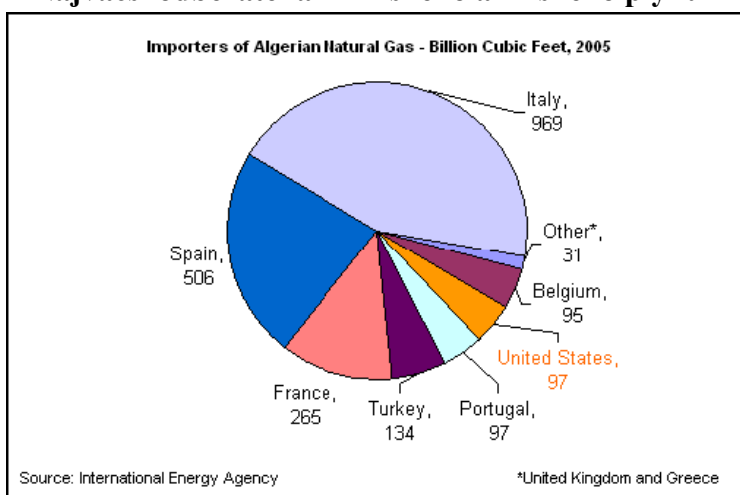
Zdroj: <http://www.inogate.org>

Ako vyplýva z obrázku č. 34, EEurópu a Alžírsko prepájajú dva hlavné plynovody (na obrázku červenou neprerušovanou čiarou). Prvý o dĺžke 670 míľ a s prepravnou kapacitou 2,32 Bcf/d, tzv. Trans-Mediterranean (Transmed, alebo aj Enrico Mattei), prepája Hassi R'Mel, cez Tunisko a Sicíliu až do kontinentálneho Talianska. Plynovod bol dokončený v roku 1983 a výstavba druhej rúry bola ukončená v roku 1994. V pláne je výstavba niekoľkých kompresorových staníc pozdĺž plynovodu, čo má za cieľ zvýšenie prepravnej kapacity na 3,48 Bcf/d. Druhý plynovod prepájajúci Alžírsko a Španielsko cez Maroko je prevádzkovaný medzinárodným konzorciom (španielsky Enagas, marocký SNPP a alžírská spoločnosť Sonatrach), má dĺžku 1 000 míľ a

jeho prepravná kapacita je 820 Mmcf/d pod názvom Maghreb-Europe-Gas (MEG alebo aj Pedro Duran Farell). MEG bol dokončený v roku 1996 a spája alžírské pole Hassi R'mel so španielskou Córdobou, kde sa napája na španielsku a portugalskú prepravnú sieť. V auguste 2001 zadala Sonatrach projekt za 93 mil. USD na vybudovanie kompresorovej stanice zemného plynu na plynovode MEG za účelom zvýšenia prepravnej kapacity na 1,78 Bcf/d.

Už podľa plynárenskej siete medzi Alžírskom a Európou je možné vidieť, ktoré štáty majú najlepšie možnosti dovozu zemného plynu z Alžírsku. Najväčším odberateľom je Taliansko v objeme 969 Bcf v roku 2005, druhým najväčším je Španielsko v objeme 506 Bcf v roku 2005, do tretice Francúzsko v objeme 265 Bcf v roku 2005. Ďalších odberateľov v EÚ a mimo nej dokumentuje graf č. 32.

Graf 2. – Najväčší odberatelia Alžírkeho alžírkeho plynu

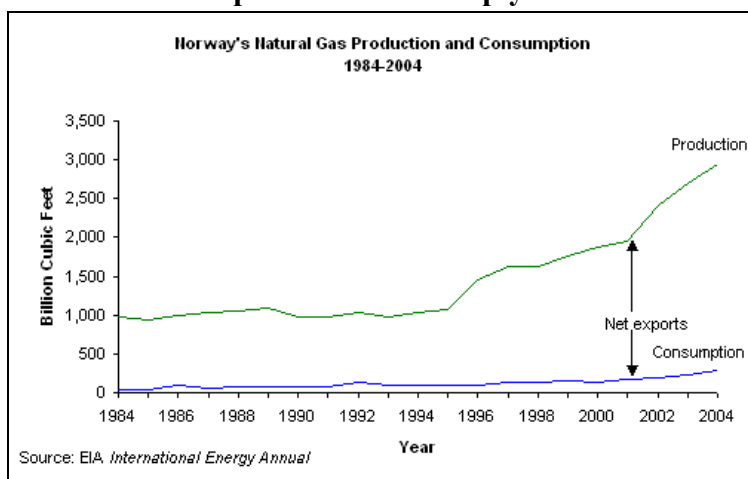
Zdroj: <http://www.eia.doe.gov/cabs/Algeria/NaturalGas.html>

2 Nórsko

Podľa Oil and Gas Journal má Nórsko 84,3 Tcf potvrdených zásob zemného plynu k januáru 2006. Najväčšie rezervy má v Severnom mori, no nezanedbateľné rezervy sú aj v Nórskom a Barentsovom mori. Nórsko je deviaty najväčší producent plynu na svete, s produkciou 2,95 Tcf v roku 2004. No napriek nízkej domácej spotrebe zemného plynu, ktorá je na úrovni 290 Bcf v roku 2004 (rozdiel medzi produkciou a spotrebou v Nórsku dokumentuje graf č. 43), je Nórsko tretím najväčším exportérom zemného plynu v roku 2004 za Ruskou federáciou a Kanadou.

Rovnako ako aj v ropnom sektore, v produkcii zemného plynu v Nórsku dominuje Statoil a Norsk Hydro. Partnermi v sektore zemného plynu sú aj medzinárodné konzorciá ExxonMobile a BP (British Petroleum), ktoré často vstupujú do projektov so spoločnosťami Statoil a Norsk Hydro.

Graf č. 3: Produkcia a spotreba nórskeho plynu

Zdroj: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Norway/NaturalGas.html>

V októbri 2007 nastala významná zmena v sektore zemného plynu, keď sa od 1. októbra zlúčili spoločnosti Statoil a Norsk Hydro, divízie ropa a plyn, do spoločnosti StatoilHydro. Uskutočnilo sa tak na základe oznámeného zlúčenia z 18. decembra 2006 po schválení v

nórskom parlamente v júni 2007. Nová spoločnosť získala nové možnosti na expanziu na medzinárodnom poli.

Najväčším vlastníkom StatoilHydro v počte 1 992 959 739 podielov, v percentuálnom vyjadrení 62,50% z celkového počtu podielov, je Nórska republika prostredníctvom ministerstva pre energetiku. Druhým najväčším vlastníkom je Bank of New York s počtom 114 946 167 podielov, v percentuálnom vyjadrení 3,60% z celkového počtu podielov.

Statoil a Hydro boli najvýznamnejší hráči na nórskom trhu so skúsenosťami a tradíciou

od 70-tych rokov. Obe spoločnosti sa významne podieľali a pomohli rozvoju Nórska na modernú priemyselnú spoločnosť. Dnes je Nórsko jeden z najväčších producentov ropy a zemného plynu na svete a laboratórium pre výskum a vývoj nových technológií.

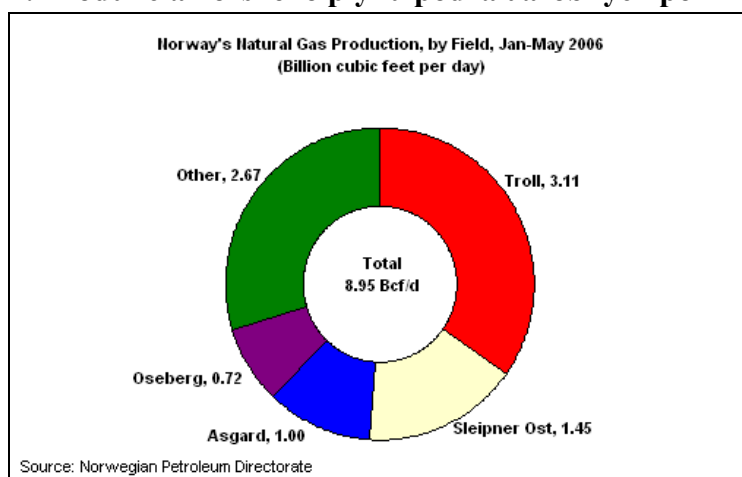
História Norsk Hydro začala v roku 1905 založením Norsk hydroelektrisk Kvælstofaktieselskab na výrobu minerálneho hnojiva na báze dusíka, neskôr expandoval do železiarstva a v neskorších 60-tych rokoch začal svoje prvé kroky v ropnom priemysle. Prvý krok bola participácia na ťažobnom poli Ekofisk. V čase fúzie bol prevádzkovateľom 13 ropných a plynových polí v oblasti Nórskeho kontinentálneho šelfu.

V roku 1972 bola založená Norwegian State Oil Company, Statoil, a o dva roky neskôr bolo objavené ťažobné pole Statfjord v Severnom mori. V roku 1979 začala produkcia na Statfjordskóm poli a v roku 1981 bol Statoil prvým prevádzkovateľom na Gullfakskom poli, taktiež v Severnom mori. V čase fúzie prevádzkoval Statoil 39 ropných a plynových polí v oblasti Nórskeho kontinentálneho šelfu.

Z dlhodobého hľadiska rozvíja Nórsko projekty aj mimo Severného mora za účelom nárastu produkcie zemného plynu. StatoilHydro rozvíja projekt ťažobného poľa Ormen Lange v Nórskom mori. Projekt pozostáva z ťažobného zariadenia (plošiny) a podmorského plynovodu pripájajúceho ťažobnú plošinu na terminál v Nyhamme. Rovnako projekt počítal s prepojením terminálu v Nyhamme podmorským plynovodom do anglického terminálu v Easingtone. Prepojenie zobrazuje obrázok č. 5 (hnedá bodkovaná čiara). Ormen Lange má predpokladané vyťažiteľné zásoby na úrovni 14 Tcf a plnou ťažobnou

kapacitou 710 Bcf ročne. Prevádzkovateľom by mala byť spoločnosť Shell a začiatok ťažby sa odhadoval na koniec roka 2007, resp. začiatok roka 2008. Najväčší projekt ťažobnej plošiny v Nórsku a zároveň najzložitejšia ťažobná plošina na svete doposiaľ je projekt Troll, ktorého ťažobná kapacita je na úrovni 3,11 Bcf za deň. Nálezisko Troll je najproduktívnejšie nórske pole zemného plynu.

Graf č. 4: Produkcia nórskeho plynu podľa ťažobných polí

Zdroj: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Norway/NaturalGas.html>

2.1 Medzinárodné prepravné siete - plynovody

Krajina prevádzkuje niekoľko plynovodov spájajúce Nórsko a zvyšok Európy. Niektorými sú priamo spojené ťažobné systémy a prijímajúce terminály zemného plynu v krajinách dovážajúcich nórsky plyn, iné spájajú ťažobné systémy s terminálmi a spracovateľskými zariadeniami v Nórsku a následne ďalej. Veľa plynovodov je vybudovaných na dne Severného mora, uzly, ktoré prepájajú jednotlivé úseky rôznych podmorských plynovodov a zabezpečujú prepojenie ako aj tlakovú reguláciu a meranie prietoku, sú umiestnené na podmorských doskách. Medzi tie najdôležitejšie patria uzly na Draupnerskej, Sleipnerskej a Heimdalskej podmorskej doske.

Plynovod Franpipe je 520 míľ dlhý s kapacitou 530 Bcf za rok. Už podľa názvu je možné určiť, že spája francúzsky terminál Dunkerque s ťažobným poľom Troll a Sleipner. Plynovod Zeepipe I s kapacitou 460

Bcf za rok transportuje plyn z ťažobných polí v oblasti Sleipner do belgického terminálu Zeebrugge. Bol rozšírený o systém Zeepipe II, ktorý spája terminál Kollsnes na podmorskú platňu Sleipner a Draupner, kde sa napája do systému plynovodu Zeepipe I a môže zásobovať Belgicko. Tri ďalšie plynovody spájajú nórske ťažobné polia s Nemeckom. Plynovod Europipe I o dĺžke 290 míľ a prepravnou kapacitou 640 Bcf za rok spája náleziská podmorskej platne Draupner s terminálom Dornum, plynovod Europipe II o dĺžke 410 míľ s prepravou kapacitou 850 Bcf ročne prepojuje terminál Karsto a terminál Dornum a tretím je plynovod Nordpipe s kapacitou 500 Bcf ročne, prepojuje terminál Karsto do nemeckého Emdenu. Spoločnosť Total prevádzkuje jediné nórske prepojenie zemného plynu do škótskeho St. Fergus, plynovod Frigg spája rovnomenné nálezisko s terminálom v Škótsku.

V júni 2005 začal ešte vtedajší Norsk Hydro s výstavbou plynovodu Langeled, ktorý mal spojiť nórske ťažobné pole zemného plynu Ormen Lange do anglického terminálu Easington. Projekt zahŕňal dva podmorské plynovody spájajúce Ormen Lange a nový prijímajúci terminál v Nyhamme a 750 míľ dlhý plynovod z Nahammy do Easingtonu cez Sleipnerskú platňu. Langeled sa tak stáva najdlhším podmorským plynovodom na svete. Jeho kapacita pri spustení prevádzky bude 1,9 Bcf za deň a plánovaná maximálna prepravná kapacita je 2,9 Bcf za deň. Prevádzku plynovodu Langeled bude zabezpečovať spoločnosť Shell. Dokončenie Výstavba výstavby celého systému začala a jej dokončenie sa predpokladalo koncom roka 2007 alebo začiatkom roka 2008, celkové náklady sa odhadovali na 10 mld. USD.

V ostatných rokoch bola diskusia o vybudovaní nového plynovodu, prostredníctvom ktorého by boli prepojené zásobovacie siete Nórska a Švédska. Gassco sformovalo konzorcium nórskeho a švédskych firiem za účelom posúdenia takéhoto projektu, ktorý by pozostával z vybudovania plynovodu s kapacitou 780 Mmcf zemného plynu za deň z terminálu Karsto do západného Švédska. V roku 2006 Gassco plánovalo vypísať tender na štúdiu realizovateľnosti projektu. V danom čase Poľsko vyslovilo záujem zúčastniť sa na projekte s cieľom vybudovať odbočku a napojiť plynárenský systém Poľska. Takýto projekt

by pomohol Poľsku znížiť závislosť krajiny na dovoze zemného plynu z Ruskej federácie.

2.2 Nórsky export zemného plynu

Podľa nórskeho štatistického úradu vyexportovalo Nórsko v roku 2005 2,9 Tcf zemného plynu. V roku 2005 tým bolo Nórsko druhým najväčším exportérom do Európskej únie (za Ruskou federáciou). Najväčším odberateľom nórskeho plynu je Nemecko, v roku 2005 odobralo 900 Bcf zemného plynu, nasleduje Francúzsko z objemom 560 Bcf a Veľká Británia s objemom 550 Bcf. Ďalšími importérmi nórskeho plynu je Holandsko, Taliansko, Belgicko a ďalší. Do nových členských krajín Európskej únie ako napríklad Českej republiky exportovalo Nórsko v roku 2005 objem 97 Bcf zemného plynu alebo do Poľska objem 17 Bcf. Mimo krajiny EÚ exportovalo v roku 2005 Nórsko napríklad do Švajčiarska objem 2 Bcf.

3 Ruská federácia

V rámci dialógu medzi EÚ a RF sú najdôležitejšie otázky tie, ktoré sú spojené so zemným plynom. Či ide o výstavbu energetickej infraštruktúry, politicko-ekonomické otázky ohľadom vstupu RF do WTO alebo ochranu životného prostredia a v rámci nej plnenie kritérií Kjótskeho protokolu.

Gazprom vyprodukoval v roku 2005 547,9 mld. m³, o 2,8 mld. m³ viac ako v roku 2004. Gazprom sa v rámci Ruskej federácie podieľa 85,5% na celkovej domácej produkcii zemného plynu a približne 20% na celkovej svetovej produkcii zemného plynu. V plánoch na najbližšie obdobie bola produkcia Gazpromu odhadovaná s nárastom na úrovni 550 - 560 mld. m³ do roku 2010, na úrovni 580 – 590 mld. m³ do roku 2020 a 610 – 630 mld. m³ do roku 2030.

Plánovaný nárast produkcie zemného plynu do roku 2010 má byť pokrytý jednak prevádzkovaním jestvujúcich ťažobných polí a otvorením nových ťažobných kapacít v regióne Nadym Pur Taz. V tomto regióne ide o nový projekt ťažobného poľa Yuzhnoo Russkoye, o rezervy ťažobných polí v Zapolyarnoye a Pestzovoye a o Achimovskye rezervy v ťažobnom

poli Urengoi. Výhoda týchto ťažobných polí je, že sú napojené na jestvujúcu infraštruktúru plynovodov.

V období po roku 2010 sa produkcia plynu zameria na vývoj ťažobných polí na Yamalskom polostrove, na ťeloch v Arktickom mori a vo vodách zálivov Ob a Taz vo východnej Sibíri a Ďalekom východe.

Yamalský polostrov je strategickým zdrojom zásob zemného plynu pre Gazprom a jeden z najľubnejších ťažobných regiónov v západnej Sibíri. Doteraz bolo na Yamale objavených 26 ťažobných polí obsahujúcich 10,4 biliónov m³ dokázaných rezerv plynu, 250,5 mil. ton vyťažiteľného vyťažiteľného plynového kondenzátu a 291,8 mil. ton vyťažiteľnej vyťažiteľnej ropy.

V roku 2002 Gazprom zostavil pracovnú skupinu s autonómnou vládou Yamal-Nenetskej oblasti za účelom vývoja programu ťažby ropy a zemného plynu na Yamale a v príslušných oblastiach, tento program je dnes revidovaný ruskou vládou.

Gazprom momentálne pripravuje Yamalské polia na ťažbu, spoločnosť vlastní ťažobné licencie na ťažobné polia Bovanenkovskoye, Kharasaveyskoye a Novoportovskoye. Tieto ťažobné polia majú predpokladanú zásobu zemného plynu vo výške 5,8 biliónov m³. Napojenie Yamalských ťažobných polí je kľúčom k zaisteniu bezpečnej dodávky zemného plynu v dlhodobom horizonte na pokrytie domácej spotreby a zároveň exportu.

Na druhej strane zemný plyn vyťažovaný na Yamalskom polostrove bude v porovnaní so zemným plynom z doterajších ťažobných polí drahší. Vláda Ruskej federácie bude musieť poskytnúť vládne záruky v prípade projektov ťažby zemného plynu na Yamalskom polostrove.

Ruská energetická stratégia do roku 2020 počíta s rozvojom ropného a plynového komplexu vo Východnom Sibíri a v oblasti Sakha (Yakutia). Kalkulácie potvrdzujú, že zdroje ropy a zemného plynu sa musia rozvíjať plynule. Prioritou môžu byť projekty na rozvoj plynových polí zabezpečujúcich zásobovanie zemným plynom ruského Ďalekého východu, ako aj krajiny ázijsko-pacifického regiónu.

Stratégia spoločnosti Gazprom je spojiť sa s partnermi, za účelom efektívnej ťažby zdrojov nerastných surovín vzhľadom na zložité geologické podmienky, prostredníctvom výmeny časti podielov

spoločnosti. Týmto Gazprom expandoval tak geograficky, ako aj rozšírením činnosti. V roku 2005 Gazprom a BASF podpísali memorandum o porozumení a základné podmienky pri výmene akcií. V apríli 2006 na základe tohto memoranda podpísal predseda správnej rady Gazpromu Aleksej Miller a predseda predstavenstva BASF Jürgen Hambrecht dohodu o výmene akcií v oblasti produkcie a obchodu so zemným plynom. V nadväznosti na túto dohodu Gazprom zvýšil svoj podiel v rusko-nemeckom joint venture VINGAZ (spoluzaložené nemeckou spoločnosťou Wintershall, člen skupiny BASF) do výšky 50% mínus jeden podiel a získal vklad na kapitále skupiny Wintershall, ktorá vlastní podiely v prieskume a ťažbe v Líbyi. Wintershall na oplátku získal 25% mínus jeden podiel a časť podielov bez hlasovacieho práva v spoločnosti Severneftegazprom, ktorá vlastní licenciu na ťažbu v ťažobnom poli YuzhnooRusskoye. Gazprom už mal praktické skúsenosti pri implementácii projektov v oblasti rozvoja nerastných surovín so spoločnosťou Wintershall. Ťažba zemného plynu v ťažobnom poli YuzhnooRusskoye bola plánovaná na začiatok roku 2008. Toto ťažobné pole drží 600 mld. m³ vyťažiteľných rezerv zemného plynu, čo predstavuje 15-násobok dnešnej priemernej ročnej dodávky ruského zemného plynu do Nemecka. Práce prebiehali rýchlejšie než sa predpokladalo a 17. decembra pričom 2007 sa spustilo 26 plynových vrtov s produkciou 15 mil. m³ denne sa spustilo už v decembri 2007.

Zároveň bol podpísaný certifikát o uzavretí obchodu o výmene akcií. Toto ťažobné pole drží 600 mld. m³ vyťažiteľných rezerv zemného plynu, čo predstavuje 15-násobok dnešnej priemernej ročnej dodávky ruského zemného plynu do Nemecka. Otváracieho ceremoniálu sa v centrále spoločnosti Gazprom zúčastnil aj Dmitry Medvedev, podpredseda vlády Ruskej federácie a predseda predstavenstva spoločnosti Gazprom, a Frank Walter Steinmeier, vicekancelár a minister zahraničných vecí Spolkovej republiky Nemecko.

V júli 2005 podpísali spoločnosti Gazprom a Shell základné podmienky na výmenu polovice zo 100% akcií Gazpromu na zásobách v oblasti Zapolyarnoye–Neokomian pre Shell za akcie vo výške 25% plus jedna akcia na projekte Sakhalin-2. Výsledkom tejto transakcie bolo,

že Gazprom môže participovať na projekte, plus si zosilnil kontrolu nad ťažbou a produkciou zemného plynu na ruských východných hraniciach.

Zemný plyn zabezpečuje až 20% príjmov ruského exportu. Čo je dôležitejšie, tieto príjmy dominantne plynú z EÚ a ďalších kandidátskych krajín, ako napríklad Turecko. EÚ v roku 2002 dodávkami ruského plynu pokryla približne 20% svojej spotreby. Po rozšírení o desať nových členských štátov v roku 2004 (kde mnohé z nich sú od ruského plynu úplne závislé, ako napríklad Slovensko na 98%) podiel ruského zemného plynu stúpol na polovicu celkovej potreby EÚ. V prípade, že bude rásť dopyt po ruskom plyne, bude stúpať význam ruského plynu vo vzájomných vzťahoch medzi Bruselom a Moskvou. Na rozdiel od ropy krajiny EÚ nemajú veľa možností na diverzifikáciu importu plynu, a to aj napriek pokračujúcemu technologickému pokroku v oblasti transportu a výstavbe terminálov skvapalneného zemného plynu. V prípade ropy má spolupráca s Ruskom napomôcť odstrániť závislosť od dodávok z politicky nestabilného Blízkeho východu a krajín združených v organizácii OPEC. Podiel zemného plynu má v energetickej bilancii krajín EÚ v pomere k iným palivám rásť najrýchlejšie. Zo 449 mil. toe v roku 2005 na 628 mil. toe v roku 2030. Pre porovnanie, spotreba ropy má v rovnakom období vzrásť len o 28 mil. toe na 647 mil. toe a presadzovaná a silne dotovaná energia z obnoviteľných zdrojov o 58 mil. toe zo 112 mil. toe na 170 mil. toe.

Dôvod pre takýto nárast spotreby môžeme hľadať aj v presadzovaní prísnych ekologických kritérií spojených najmä s dodržiavaním Kjótskeho protokolu.

Rastúca závislosť na oboch stranách vedie k tomu, aby sa navzájom poistili pre prípad vedľajších nežiadúcich vplyvov. Zo strany Ruskej federácie ide najmä o zachovanie kontraktov typu „ber alebo plat“ (take or paytake-or-pay) obsahujúcich reštrikčné opatrenia, resp. ustanovenia, ktoré odberateľovi neumožňujú nespotrebovaný plyn ďalej reexportovať. Európska únia, čeliac prehlbujúcej sa závislosti, presadzuje liberalizáciu a čo najväčšie uvoľnenie trhu s plynom, pričom by uvítala podobný postup aj u svojich susedov, Rusko nevynímajúc.

Použitá literatúra

1. FABUŠ, Michal: Energetická stratégia Ruskej federácie a jej odraz v energetickej politike Európskej únie. (Dizertačná práca) - Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie. Fakulta medzinárodných vzťahov. Ekonomická univerzita v Bratislave. Doktorandský študijný odbor: Medzinárodné ekonomické vzťahy. - 3.3.17 Školiteľ: doc. Ing. Miroslav Mečár, CSc. - Bratislava: FMV EU 2008. - 175 s.
2. FABUŠ, M.: ALTERNATÍVNE ZDROJE ENERGIE - PODPORA V EÚ A SR, In: zborník abstraktov „Medzinárodné vzťahy 2005“, Mojmírovce, Ekonóm, 2006, ISBN: 80-225-2238-4, str. 26 + CD
3. FABUŠ, M.; Mečár, M.: ENERGETICKÁ KONCEPCIA EÚ, In: Zborník abstraktov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2006“, 30. november - 1. december 2006, Mojmírovce, Ekonóm, 2007, ISBN:978-80-225-2353-0, str. 26 + CD
4. FABUŠ, M.: ENERGETICKÉ OTÁZKY EÚ, In: Recenzovaný zborník „Medzinárodní Baťovy Doktorandské Konference“ 12. apríl 2007, Zlín Česká republika, Grafotechna Print, 2007, ISBN: 978-80-7318-529-9, str. 278 + CD
5. FABUŠ, M.: ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ SR, In: Zborník príspevkov „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ“ 5. - 6. december 2006, Trenčín, ISBN: 80-8075-186-2, str. 18, CD-ISBN: 80-8075-187-0
6. FABUŠ, M.: ENERGETICKÁ POLITIKA PRE EURÓPU, In: Zborník príspevkov z „VI. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov“ 8.-9. jún 2007, Bratislava - v tlači

Smernica EÚ o zdaňovaní energetických produktov

Lucia Gálová

Abstrakt

Autorka analyzuje historický vývoj zdaňovania energetických produktov na úrovni Európskej únie od prvého návrhu celoeurópskej tzv. uhlíkovej dane v roku 1992. Analyzuje Montiho návrh z roku 1997. Udáva postoje jednotlivých štátov EÚ k danému návrhu až po prijatie Smernice o reštrukturalizácii právneho rámca Spoločenstva pre zdaňovanie energetických výrobkov a elektriny v roku 2003, a jej dopad na Slovenskú republiku v roku 2008.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č.1/3773/06 „Progresívne tendencie vývoja stratégií medzinárodného marketingu“

Abstract

Author analyses historic development of taxation of energy products on the level of the European Union since the first proposal on European carbon tax has been launched in 1992. She analyses Monti's proposal from 1997. She specifies the positions of individual states of the EU to the given proposal until the approval of Community directive on taxation of energy products in 2003 and its implication for the Slovak republic in 2008.

Zdaňovanie energetických produktov bolo predmetom diskusií v EÚ veľa rokov. V roku 1992, následne po Summitu Zeme v Rio de Janeiro, Európska komisia predložila návrh na celoeurópsku daň na CO₂ a energie. Návrh na tzv. uhlíkovú daň bol urýchlený snahou Dánska, Nemecka a Holandska zaviesť svoje vlastné dane a tiež rastom záujmu o tzv. trhovo–orientované nástroje na dosiahnutie environmentálnych cieľov.⁵

Daň mala byť uvalená na všetky fosílné palivá, Komisia navrhovala, že sadzby budú progresívne od základnej sadzby 3 doláre za

⁵COLLIER, U.: The European Union's Climate Change Policy: Limiting Emissions or Limiting Powers?, In: Journal of European Public Policy, vol.3, no.1, p. 122-38

barel ropy v roku 1993, rastúc 1 dolár za barel každým rokom dosahujúc maximum do výšky 10 dolárov za barel v roku 2000. Odhadovalo sa , že daň by spôsobila rast cien zemného plynu o 14% a benzínu o 6%, ak by boli náklady prenesené na spotrebiteľa.⁶ Medzi najväčších odporcov myšlienky boli priemyselne orientované generálne riaditeľstvá / ako tie zodpovedné za priemysel a vnútorný trh/ a obchodná lobby.⁷ Tento návrh sa nepodarilo prijať aj kvôli odmietnutiu zo strany VB.⁸

V skutočnosti bolo od roku 1992 implementovaných viacero národných systémov zdanenia energie, s veľmi jasným rizikom, že odlišná konštrukcia rôznych daňových systémov bude v rozpore s jednotným trhom a s rizikom ohľadne obáv zo straty konkurencieschopnosti.

Ako dôsledok krajiny zastávajúce Environmentálnu daňovú reformu boli na strane EK, keď v roku 1997 predložila návrh novej smernice.. Návrh, tiež známy ako Montiho návrh⁹, rozšíril cieľ dvoch existujúcich smerníc na ostatné energetické produkty v rámci „Rámca spoločenstva pre zdaňovanie energetických produktov“. Návrh dokonca spomínal myšlienku „double dividendy“ prostredníctvom zvýšenia zdanenia environmentálne škodlivého využitia energie a znížením zdanenia práce, hoci bola ponechaná sloboda určiť využitie získaných príjmov.

Napriek tomu , že Montiho návrh bol menej rozsiahli ako návrh v roku 1992, narazil na tvrdý odpor zo strany viacerých krajín, ako napríklad Portugalsko, Írsko a obzvlášť Španielsko, ktoré vyžadovalo požiadavku jednomyselnosti v oblasti zdaňovania.

⁶JOHNSON, Stanley P., GUY Corcelle, *The Environmental Policy of the European Communities*, 2nd edn, London, Kluwer Law International, 1995

⁷SKJAERSETH, J.: *The Climate Policy of the EC: Too hot to handle?*, In: *Journal of Common Market Studies*, vol. 32, no. 1, 1994, p. 25-45.

⁸MCCORMICK, J.: *Environmental policy in the European Union*, Palgrave, Hampshire, 2001, ISBN 0-333-77204-0

⁹HASSELKNIPPE, H.-CHRISTIANSEN, A.: *The Fridtjof Nansen Institute- Energy taxation in Europe: Current Status- Drivers and Barriers- Future Prospects*, Norway, 2003, ISBN: 82-7613-436-X. [online] Dostupné na internete: <<http://www.fni.no/doc&pdf/FNI-R1403.pdf>>

Smernica o zdanení energie by nemala žiadny alebo veľmi malý efekt na krajiny, ktoré už zaviedli EDR. Takmer všetky ich dane na energiu boli už vyššie ako zdanenie navrhované Montiho návrhom.

V skutočnosti, by návrh zaviedol najväčší nárast v Belgicku, Luxembursku a krajinách ako Grécko, Portugalsko, Španielsko a Írsko. Francúzsko a Nemecko by tiež museli značne zvýšiť ich zdanenie energií, zatiaľ čo Taliansko patrilo do skupiny krajín spolu s VB, Holandskom a Škandinávskymi krajinami, ktoré by museli implementovať najnižšie zvýšenie alebo vôbec žiadne.

Portugalsko sa obávalo nárastu produkčných nákladov pretože nižšie mzdy a nižšie produkčné náklady sú dôležité faktory pre portugalské firmy pre prítiahnutie nových investícií. Navyiac sa portugalská vláda obávala odporu občanov proti zvýšenému daňovému zaťaženiu. Zároveň Portugalsko má nízko energeticky- intenzívny priemysel. Portugalci si uvedomili, že ich ekonomika by bola málo zasiahnutá novými daňami a ako výsledok zaujali pozitívnejší postoj k Montiho návrhu.

Írsko používa nízku daň z kapitálu ako faktor na prilákanie zahraničných investícií a neprivilovalo žiadne zvýšenie zdanenia energií podnikov. Ich hlavná obava boli pravdepodobne potenciálne inflačné efekty Montiho návrhu kvôli daňovému zvýšeniu.

Írska ekonomika zaznamenávala boom za posledné desaťročie, a Íri sa obzvlášť obávajú inflácie. Inteligentný návrat príjmov znížením daní za prácu mohli do značnej miery nahradiť potenciálnu infláciu a tak sa írsky postoj voči návrhu zmenil, avšak pod podmienkou nižších sadzieb.

Španielsko, na druhej strane, si stále udržiavalo odpor proti návrhu, obávajúc sa straty konkurencieschopnosti priemyslu. Španielsky priemysel, ktorý zvykol konkurovať z časti nízkymi mzdami a produkčnými nákladmi, nie je natoľko energeticky efektívny ako iný európsky priemysel. Španielske hospodárstvo je viac závislé na energeticky intenzívnom priemysle ako iné európske ekonomiky a obávalo sa že jeho priemysel by bol viac ovplyvnený novými energetickými daňami. Navyiac španielsky komerčný sektor dopravy sa teší nižším poplatkom na pohonné hmoty ako susedné krajiny. Štúdia španielskeho ministerstva financií však ukázala, že čisté efekty Montiho

návrhu na španielsku ekonomiku by boli pozitívne keby bola použitá fiškálna neutralita a princípy double dividendy. Španieli argumentovali, že Montiho návrh je presadzovaný pod obálkou environmentálnej ochrany ale skutočný cieľ je napraviť nezrovnalosti jednotného trhu pre krajiny, ktoré už zaviedli energické zdanenie a nechcú stratiť konkurencieschopnosť.¹⁰

Nemecko obnovilo rokovania o návrhu v roku 1998 navrhujúc dlhé tranzitné obdobie a viac flexibility pre niektoré krajiny v snahe dosiahnuť kompromis. Iniciatíva však nebola prijatá všetkými štátmi.

Krajiny presadzujúce environmentálnu daňovú reformu vytvorili pracovné skupiny v snahe študovať alternatívne možnosti pre harmonizáciu ich energetického daňového systému. Po pracovaní na možnosti posilnenej spolupráce a neformálnej kooperácie počas ich posledného stretnutia v Kodani v roku 2001, sa koncentrovali zväčša na štruktúru dane a technické otázky, skôr ako na politické.

Po nemeckom predsedníctve nebol dosiahnutý pokrok ani počas fínskeho, portugalského a francúzskeho predsedníctva.

Švédsko znovu obnovilo rokovania o Montiho návrhu v januári roku 2001. Stratégia bola teraz rokovať o daňovej štruktúre a daňovom základe / daň na elektrickú energiu, výnimky pre priemysel, výnimky pre domácnosti, výnimky pre obnoviteľné zdroje energie a podobne./, viac ako o samotnej miere zdanenia.

Diskusie sa mali posunúť opäť k úrovni zdanenia, ak sa dosiahne dohoda v oblasti štruktúry.

Španielsko však opäť blokovalo návrh. Avšak záležitosť sa stále viac a viac spájala s liberalizáciou energetického trhu / politika podporovaná VB, ktorá ju chcela takú efektívnu ako sa len dá, bola tiež tlačaná Španielskom/.¹¹

Belgické predsedníctvo v druhej polovici roka 2001 pokračovalo rokovania po Švédsku, keďže vedelo, že nasledujúce predsedníctvo má

¹⁰HASSELKNIPPE, H.-CHRISTIANSEN, A.: The Fridtjof Nansen Institute- Energy taxation in Europe: Current Status- Drivers and Barriers- Future Prospects, Norway, 2003, ISBN: 82-7613-436-X. [online] Dostupné na internete: <<http://www.fni.no/doc&pdf/FNI-R1403.pdf>>

¹¹MARENZI, N.: Needed- an EU energy tax, Centre for European Reform Bulletin, 1999 [online] Dostupné na internete: <http://www.cer.org.uk/articles/n_7_3.html>

Španielsko. Belgicko sa snažilo o zlom v prospech spoločného zdaňovania energií, viac ako na národnej úrovni.

Belgicko zaznamenalo viac odlišných názorov aj medzi krajinami, ktoré boli zástancami environmentálnej daňovej reformy. Francúzsko, kvôli dôležitosti svojej jadrovej energii, trvalo na zdaňovaní elektriny založenom na obsahu uhlíka. Holandsko chcelo dôležité zľavy pre zemný plyn. VB trvala na výnimkách pre domácnosti kvôli riziku „energetickej alebo palivovej chudoby“ vďaka zlej kvalite izolácie v mnohých britských domoch. Švédsko odmietalo prijať oslabený návrh. Jediná dohoda, ktorá sa dosiahla počas belgického predsedníctva bola, že zdanenie má byť založené na emisiách namiesto na vstupoch.

Španielsko prebralo Montiho návrh v prvej polovici roka 2002. Medzitým španielska vláda zvýšila dane na pohonné látky kvôli fiškálnym dôvodom a povolila autonómnym oblastiam implementovať podobný ale nižší daňový nárast, príjem z ktorého musí ísť k výdavkom v zdravotníctve.

Napriek odporu voči návrhu EÚ a environmentálnym daniam vo všeobecnosti, španieli boli ochotný zmeniť ich dlhodobý odpor proti stále viac a viac oslabenému Montiho návrhu.

Dosiahli za to podstatný progres v liberalizácii energetického trhu, a povolenie zo strany Francúzska na otvorenie ich energetického trhu.

Na summite v Barcelone v marci v roku 2002, hlavy vlád žiadali od Ecofinu aby dosiahli dohodu o energetickej smernici do konca roku, aby mohla byť prijatá Európskou radou v Kodani počas dánskeho predsedníctva.

Problémom bolo, že návrh po toľkých rokoch negociácií obsahoval množstvo daňových úľav, výnimiek pre energeticky intenzívny priemysel, domácnosti a pri tak nízkom daňovom zaťažení. Holandský komisár pre jednotný trh Frits Bolkestein prirovnal návrh „k syru ementálu s príliš veľa dierami. Cieľom je aby sme dostali bezdierový syreidam.“¹²

¹²HASSELKNIPPE, H.-CHRISTIANSEN, A.: The Fridtjof Nansen Institute- Energy taxation in Europe: Current Status- Drivers and Barriers- Future Prospects, Norway, 2003, ISBN: 82-7613-436-X. [online] Dostupné na internete: <<http://www.fni.no/doc&pdf/FNI-R1403.pdf>>

Dánsko prebralo návrh v júli 2002 s pevným predsavzatím dosiahnuť dohodu tak aby bola energetická smernica schválená v decembri 2002. Avšak v snahe dosiahnuť túto dohodu, Dánsko navrhlo kompromisný text, ktorý sa javil ako dlhý zoznam výnimiek predložený v snahe uspokojiť všetky členské štáty.

V tomto návrhu to vyzeralo tak, že to budú iba energeticky extenzívne firmy, ktoré budú musieť platiť zvýšené energetické dane ale stále pri veľmi nízkych sadzbách. Ostatné sadzby boli také nízke, že by nedokázali zvýšiť existujúce nízke energetické zdanenie dopravných palív a kúrenia v pomere k rastu miery inflácie.

Existujúci návrh bol taký oslabený, že Nemecko zablokovalo dohodu na stretnutí Ecofinu v decembri 2002 z dôvodu ako ho nazvalo , že návrhu chýba ambícia.¹³

Ako predsedovia vlád požadovali v Barcelone smernica o zdaňovaní energie mala byť prijatá na summite v Kodani v decembri 2002, a to vo veľmi zúženej verzii, ktorá bola veľmi ďaleko od pôvodného návrhu v roku 1992 a od Montiho návrhu v roku 1997.

Prijatie návrhu bolo odložené, avšak mal byť schválený počas gréckeho predsedníctva v roku 2003. 20.marca 2003 sa dosiahla konečná dohoda o návrhu rámca pre zdaňovanie energie, čo viedlo k prijatiu smernice stanovujúcej minimálne úrovne zdaňovania energetických produktov pre nasledujúcich desať rokov.¹⁴

Hlavné črty smernice sú nasledovné:

Smernica rozširuje systém minimálnych daňových sadzieb Spoločenstva, ktoré boli doteraz limitované na minerálne oleje, na všetky energetické produkty, predovšetkým na uhlie, plyn a elektrinu, ako aj aktualizuje minimálne sadzby pre minerálne oleje, ktoré neboli obnovené od roku 1992.

¹³GLOBAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS- Can be Solved Using Economic Instruments-

Green Tax and Budget Reforms in Europe and Public Acceptance-The Danish Ecological Council, January 2003, ISBN: 87 - 89843 - 48 -7

¹⁴SMERNICA RADY 2003/96/ES z 27. októbra 2003 o reštrukturalizácii právneho rámca spoločenstva pre zdaňovanie energetických výrobkov a elektriny [online] Dostupné na internete:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:283:0051:0070:EN:PDF>>

Energetické produkty sú zdaňované iba ak sú používané ako palivo alebo na vykurovanie, a nie vtedy ak sú používané ako suroviny alebo ako vstupy na ďalšie spracovanie.

Členské štáty budú mať možnosť rozlišovať medzi komerčným a nekomerčným dieslom, ktorý im umožní napríklad, poskytovať nižšiu sadzbu na komerčný diesel, pokiaľ bude dodržaná minimálna úroveň stanovená smernicou a pokiaľ sadzba za komerčný diesel nespadne po úroveň národného zdanenia pred 1.januárom 2003. Táto možnosť rozlišovať umožní členským štátom znížiť medzeru medzi úrovňou sadzieb nekomerčného dieselu používaného v autách a naftou, keďže neexistuje environmentálny ani iný dôvod, ktorý by oprávňoval doterajšie nižšie minimálne sadzby na diesel.¹⁵

Členské štáty budú môcť použiť odlišné sadzby na rovnaké produkty, pod podmienkou, že tieto sadzby sú vyššie ako minimálna úroveň Spoločenstva a pravidlá jednotného trhu a hospodárskej súťaže budú rešpektované. Táto daňová technika je už používaná v členských štátoch v snahe orientovať spotrebiteľské správanie smerom k environmentálne priateľským produktom.

Pre energeticky náročné podniky môže byť uplatnená až nulová úroveň zdanenia. Pri podnikoch, ktoré nie sú považované za energeticky náročné, môže byť sadzba dane pre účely obchodného použitia znížená až na 50 %.¹⁶

Členské štáty sú povinné vyňať energetické produkty používané pre účely medzinárodnej leteckej dopravy a produkty používané na lodnú dopravu v rámci vôd Spoločenstva.

¹⁵Energy taxation : Commission welcomes Council adoption of new EU rules, Brussels, 27.10.2003 [online] Dostupné na internete

<<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/03/1456&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=fr>>

Council adopts new directive for tax on all energy products, 28.10.2003 [online] Dostupné na internete:

<http://www.euractiv.com/en/energy/council-adopts-new-directive-tax-energy-products/article-116518>

¹⁶ŠÍMOVÁ, T.: Ekologická daňová reforma v Europe- Liberálny institute- Centrum pro stadium životného prostredí [online] Dostupné na internete:

http://www.libinst.cz/etexts/ZP/simova_edr_energy.pdf

Je tiež na členských štátoch aby oslobodili obnoviteľné zdroje energie vrátane biopalív a tiež energiu používanú na prepravu osôb a tovaru prostredníctvom vlaku, metra, trolejbusu a električky.

Dovolíme si konštatovať, že otázka zvyhodňovania biopalív je však prinajmenšom diskutabilná.

Prijatie smernice sa odrazilo aj v Slovenskej republike. Od začiatku júla roka 2008 budú dodávatelia a spotrebitelia platiť spotrebnú daň z elektriny, uhlia a zemného plynu. Vyplýva to zo schváleného návrhu zákona o spotrebnej dani z elektriny, uhlia a zemného plynu.¹⁷ Domácnosti by mali byť od týchto daní oslobodené. Sadzba dane na elektrinu bude od 1. júla 2008 do konca roka 2009 predstavovať 0,02 Sk za jednu kilowatthodinu (kWh). Od začiatku roka 2010 by sa mala sadzba dane za elektrinu zdvojnásobiť. Okrem elektriny využívanej domácnosťami má byť od tejto dane oslobodená aj elektrina používaná na výrobu výrobku, ak náklady na elektrinu tvoria viac ako polovicu celkových nákladov na výrobok. Daň sa tiež nemá vzťahovať na elektrinu vyrobenú z obnoviteľných zdrojov. Sadzba dane na plyn sa má od začiatku júla roka 2008 líšiť podľa spôsobu jeho využitia. Na plyn využívaný ako pohonná látka sa bude uplatňovať od polovice roka 2008 do konca roka 2009 sadzba vo výške 0,2 Sk za kWh. V prípade využívania plynu na výrobu tepla je v rovnakom období sadzba dane 0,02 Sk za kWh. Rovnako ako pri elektrine, aj pri plyne sa majú tieto sadzby od roku 2010 zdvojnásobiť. V tomto prípade majú byť od tejto dane oslobodení napríklad výrobcovia elektriny z plynu, ako aj zemný plyn určený na výrobu stlačeného zemného plynu používaného ako pohonná látka. Na uhlie sa bude od začiatku júla roka 2008 vzťahovať sadzba dane vo výške 320 Sk za tonu. Návrh zákona vzhľadom na veľký rozsah oslobodení od dane a vzhľadom na navrhované výšky sadzieb spotrebnej dane nebude mať podľa Ministerstva financií SR výrazný dopad na verejné financie. Predpokladaný výnos zo spotrebnej dane z elektriny,

¹⁷Zbierka zákonov č. 609/2007- Zákon z 28. novembra 2007 o spotrebnej dani z elektriny, uhlia a zemného plynu a o zmene a doplnení zákona č. 98/2004 Z. z. o spotrebnej dani z minerálneho oleja v znení neskorších predpisov [online] Dostupné na internete:

<http://www.szvt.sk/files/zakon_c_609-2007_o_spotrebnej_dani_z_elktriny_...._pdf>

uhlia a zemného plynu v roku 2008 sa odhaduje vo výške 300 miliónov Sk.

Použitá literatúra

1. Zbierka zákonov č. 609/2007- Zákon z 28. novembra 2007 o spotrebnej dani z elektriny, uhlia a zemného plynu a o zmene a doplnení zákona č. 98/2004 Z. z. o spotrebnej dani z minerálneho oleja v znení neskorších predpisov [online] Dostupné na internete: http://www.szvt.sk/files/zakon_c_609-2007_o_spotrebnej_dani_z_elektriny_...._.pdf
2. HASSELKNIPPE, H.-CHRISTIANSEN, A.: The Fridtjof Nansen Institute- Energy taxation in Europe: Current Status- Drivers and Barriers- Future Prospects, Norway, 2003, ISBN: 82-7613-436-X. [online] Dostupné na internete: <http://www.fni.no/doc&pdf/FNI-R1403.pdf>
3. MARENZI, N.: Needed- an EU energy tax, Centre for European Reform Bulletin, 1999 [online] Dostupné na internete: <http://www.cer.org.uk/articles/n_7_3.html>
4. COLLIER, U.: The European Union's Climate Change Policy: Limiting Emissions or Limiting Powers?, In: Journal of European Public Policy, vol.3, no.1, p. 122-38
5. JOHNSON, Stanley P., GUY Corcelle, The Environmental Policy of the European Communities, 2nd edn, London, Kluwer Law International, 1995
6. SKJAERSETH, J.: The Climate Policy of the EC: Too hot to handle?, In: Journal of Common Market Studies, vol. 32, no. 1,1994, p. 25-45.
7. MCCORMICK, J.: Environmental policy in the European Union, Palgrave, Hampshire,2001, ISBN 0-333-77204-0
8. GLOBAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS- Can be Solved Using Economic Instruments-Green Tax and Budget Reforms in Europe and Public Acceptance-The Danish Ecological Council, January 2003, ISBN: 87 - 89843 - 48 -7
9. Energy taxation: Commission welcomes Council adoption of new EU rules, Brussels, 27.10.2003 [online] Dostupné na internete <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/03/1456&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=fr>>

10. Council adopts new directive for tax on all energy products, 28.10.2003 [online] Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.com/en/energy/council-adopts-new-directive-tax-energy-products/article-116518>>
11. SMERNICA RADY 2003/96/ES z 27. októbra 2003 o reštrukturalizácii právneho rámca spoločenstva pre zdaňovanie energetických výrobkov a elektriny [online] Dostupné na internete <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:283:0051:0070:EN:PDF>>
12. ŠÍMOVÁ, T.: Ekologická daňová reforma v Europe- Liberálny institute- Centrum pro stadium životného prostredí [online] Dostupné na internete: http://www.libinst.cz/etexts/ZP/simova_edr_energy.pdf

Energetická stratégia Ruskej Federácie ako súčasť dlhodobej energetickej politiky štátu

Maria Glavatskich

Abstrakt

Cieľom energetickej politiky je maximálne efektívne využívanie prírodných palivovo-energetických zdrojov a potenciálu energetickeho hospodárstva pre ekonomický rast a zväčšenie kvality života obyvateľov krajiny.

Energetická stratégia Ruskej federácie na dobu do roku 2020 je dokumentom, ktorý obsahuje ciele, úlohy a základné smery dlhodobej energetickej politiky štátu, podporuje rast konkurencieschopnosti energetickeho hospodárstva, jeho tovarov a služieb na svetových trhoch pri použití potenciálu a určení priorít rozvoja, formuluje odporúčania a mechanizmy štátnej energetickej politiky so zreteľom na predvídané výsledky jej realizácie.

Abstract

The main goal of energy policy is effective use of the natural fuel-energy resources and potential of energy economy for economical growth and increase of life quality of population.

The Power Strategy of the Russian Federation till year 2020 is a paper which contains objects, tasks and basic directions of long-term power strategy of the nation, provides growth of the competitive ability of energy economy and its goods and services on world trade markets with use of power and determine development priorities, define actions and mechanism of state energy policy with reference to forecastable results of realization.

Úvod

Rusko má k dispozícii značné zásoby energetických zdrojov a mocné palivovo-energetické hospodárstvo, ktoré je základom rozvoja ekonomiky, nástrojom uskutočnenia vnútornej a vonkajšej politiky. Význam krajiny na svetových energetických trhoch je určený jej geopolitickým vplyvom.

Energetický sektor zabezpečuje životnú činnosť všetkých odvetví národného bohatstva, spôsobuje konsolidácie subjektov Ruskej federácie, určuje formovanie základných finančno-ekonomických ukazovateľov krajiny. Prírodné palivovo-energetické zdroje, výrobný, vedecko-technický a ľudský potenciál energetického sektora ekonomiky sú národným bohatstvom Ruska, pôsobivé používanie ktorých tvorí potrebný predpoklad pre trvalý rozvoj ekonomiky krajiny, čo znamená rast blahobytu a zvyšovanie životnej úrovne obyvateľstva.

Ekonomický rast vyvolá zväčšenie dopytu na energetické zdroje vnútri krajiny, preto vzniká potreba riešenia problémov, ktoré sa nazbierali za roky ekonomických reforiem v podmienkach globalizácie a sprísnenia celosvetovej konkurencie, zostrenia boja za energetické zdroje a trhy.

Zodpovedať požiadavkám novej doby môže iba kvalitatívne nové energetické hospodárstvo (EH) – finančne stále, ekonomicky účinné a dynamicky sa rozvíjajúce, zodpovedajúce ekologickým štandardom, vybavené progresívnymi technológiami a vysoko kvalifikovaným personálom.

Pre dlhodobé stabilné zabezpečenie ekonomiky a obyvateľstva krajiny všetkými druhmi energie je potrebný vedecky základ a dlhodobá energetická politika, ktorá je uznaná spoločnosťou a štátnymi inštitúciami.

Nariadenie Vlády Ruskej federácie z 28 augusta 2003 schválilo oficiálnu Energetickú stratégiu Ruskej federácie do roku 2020. Ruská vláda pravidelne rozoberá otázky fungovania energetického sektora, a prijíma zásadné rozhodnutia. V krajine pôsobí systém miery ekonomického regulovania činnosti energetických spoločností, ktorý sa orientuje na usmerňovanie vnútorného trhu (ceny, licencie, používanie

infraštruktúry), aj na vyrovnanie zahraničného obchodu (colné poplatky).

1 Energetická politika Ruskej federácie

1.1 Krátka história energetickej politiky Ruskej federácie

Energetická politika Ruskej federácie má zložitú históriu.

Plánovaná ekonomika a centralizácia riadenia dlhé roky mali svoj vplyv na vývoj energetiky ako celku, no najmä na vývoj energetickej politiky, aj keď práve tieto roky sa považujú za najviac produktívne z hľadiska rýchleho rozvoja ťažby ropy.

V búrlivé pre Rusku federáciu 1990 roky protiklady v energetickom hospodárstve rástli. Hlavným problémom energetickej politiky v Rusku bolo chýbanie systémového modelu ekonomickej politiky vo vzťahu k národnému energetickému komplexu. Ruská vláda za post sovietsku dobu nevenovala nevyhnutnú pozornosť energetickej politike. V týchto rokoch sa spracovovali priority základných inštitúcií trhovej ekonomiky – ako súkromné vlastníctvo, zákonodarstvo v oblasti trhového kolobehu tovarov, služieb a kapitálu, úverovo-peňažný systém. Politikou v oblasti energetiky sa zaoberali zástupcovia tradičného odvetvového energetického hospodárstva. Pri riadení používali nástroje centrálnej ekonomiky – bilanciu paliva energetických zdrojov a štátnu kontrolu.

Situácia začala sa meniť v rokoch 1992-2003 – sily, ktoré mali vplyv na ekonomickú politiku pôsobili proti používaniu obmedzujúcich mier v energetickom sektore. Ako dôsledok v jednotlivých segmentoch ruského energetického sektora vznikla deregulácia a privatizácia – v prvom rade, v ropnom a uhoľnom priemysle. V rokoch 1992-1993 boli uvoľnené ceny ropy, ropných produktov a uhlia, v roku 1995 boli zrušené obmedzenia rentability v spracovaní ropy, takto ropný a uhoľný priemysel bol neregulovaný. V rokoch 1994-2004 sa uskutočnila aktívna privatizácia ropných spoločností, a od roku 1999 uhoľných. Podiel spoločností štátneho sektora pri ťažbe ropy a uhlia v Rusku v roku 2004 tvoril menej ako 10%. Reštrukturalizácia uhoľného sektora umožnila zatvorenie neefektívnych podnikov. Ale prívrženci ústredného modelu fungovania a rozvoja energetického sektora v značnej miere zachovali

centralizáciu štruktúry energetických spoločností a vplyv štátu v dôležitých segmentoch energetiky (elektro-energetika a plynový sektor).

V týchto sférach štát aktívne používa metódy bilančného a individuálneho regulovania činností energetických spoločností, v dôsledku čoho sa blíži výrobná kríza, spojená s vyčerpaním rezerv výrobných kapacít, ktoré boli vybudované za sovietskych čias, a nefungujúcim trhovým mechanizmom reprodukcie. V týchto sférach je rozšírená vyrovnaná regulácia dodávok, podpora spotrebiteľov cenami a takzvanými „osobitnými podmienkami obmedzenia a zastavenia dodania zdrojov“. Celkový vnútorný energetický trh neprežil liberalizáciu cien, 85% dodávaných energetických zdrojov sa predáva spotrebiteľom za regulované ceny, daný systém cíti značný vplyv vonkajších faktorov, ako makroekonomických, sociálnych tak aj faktorov výrobných politiky.

Podobná situácia je i v ropnom odvetví, napriek tomu, že tam bola uskutočnená deregulácia a privatizácia. Rôzne formálne a neformálne inštitúcie štátnej kontroly majú veľký vplyv na rozvoj odvetvia. Príkladom môže byť systém využívania nerastných bohatstiev.

Ruská vláda sa niekoľkokrát snažila schváliť program národnej energetickej politiky („energetickú stratégiu“), ale zakaždým neúspešne. Dané „energetické stratégie“ boli vyplnené na základe plánovej ekonomiky a nebrali do úvahy súčasný ekonomický stav. Mali stanovené ciele a museli ich splniť. Z praktického hľadiska tieto stratégie boli zbytočné, pretože úplne ignorovali trh a trhové sily, nemali žiadne mechanizmy ekonomickej politiky.

1.2 Miesto a rola energetického hospodárstva v svetovej a ruskej ekonomike

Energetické hospodárstvo je kľúčové tak ako pre celé svetové hospodárstvo tak aj pre každú národnú ekonomiku. Zabezpečuje životnú činnosť všetkých priemyslov svetových a národných hospodárstiev, a jeho stav veľmi ovplyvňuje charakter a tempo rozvoja ako príslušných krajín tak aj veľkých geo-ekonomických formácií.

Niektorí skúmatelia histórie rozvoja svetovej ekonomiky naznačovali priamu závislosť od zákonitostí rozvoja energetického

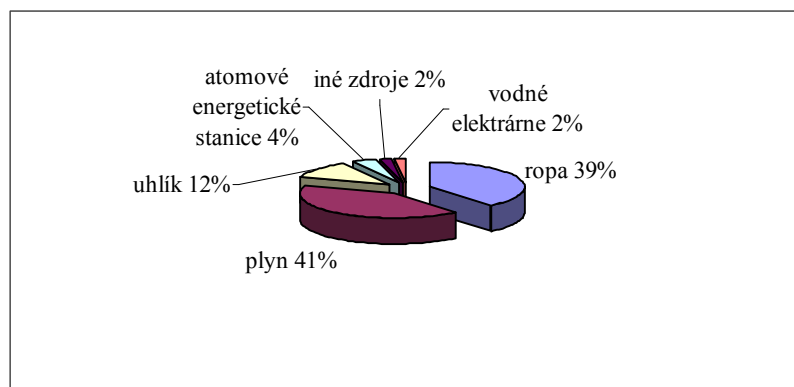
hospodárstva. Tak, I. Vallerstajn spája príslušné svetové geopolitické cykly s dominovaním rôznych druhov technológií získania a spotreby energie, zlučuje v svojej koncepcii aj dlhé vlny Kondratieva (2). Istého názoru zastávajú aj Dž. Agňu a S. Kobridž (2), koncepcia ktorých má charakter nie geopolitický, ale geo-ekonomický, preto viac ukazuje dôležitosť EH pre celú svetovú ekonomiku. J. Galtun (2) v svojej „štruktúrovanej teórii imperializmu“ ukazuje, ako ovplyvňovali a ako vplýva rozmiestnenie prírodných zdrojov, geografia rozmiestnenia centier spotreby energie a systému dopravy energetických zdrojov na formáciu kapitalistických stredísk (jadier) a obvodov. Dá sa povedať, že EH je krvným systémom celej svetovej ekonomiky a osobitných národných hospodárstiev.

Kvôli určitým zvláštnostiam ekonomického rozvoja Ruskej federácie, EH hrá veľmi dôležitú rolu v porovnaní s inými krajinami, najmä na modernej etape rozvoja. V dnešnej dobe EH je jedným z neustále pracujúcich výrobných systémom ruskej ekonomiky. On ovplyvňuje stav a perspektívy rozvoja národnej ekonomiky, zabezpečuje okolo 1/4 výroby HDP, 1/3 objemu priemyselnej výroby a príjmy konsolidovaného rozpočtu RF, približne polovicu príjmov federálneho rozpočtu, export a devízové príjmy.

Jednou z dôležitých zložiek EH je ropo-plynový systém. Štruktúra svetovej energetickej bilancie ukazuje rastúcu rolu ropy a plynu v zaistení svetového hospodárstva.

Štruktúra výroby prvotnej energie v Rusku (obrázok číslo 1), ešte viac ukazuje dôležitosť ropo-plynového systému pre národnú ekonomiku. Prakticky 80% všetkých energetických zdrojov sa vyrába s použitím ropy a plynu. Tak, ropo-plynový systém je základom celej ruskej ekonomiky ako z hľadiska bežného zaistenia, tak aj z hľadiska ďalšieho rozvoja Ruska.

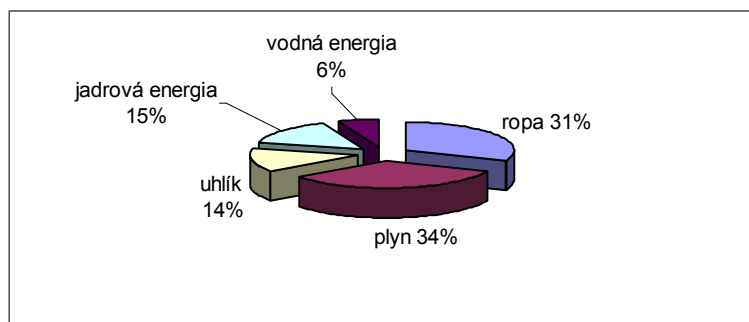
Obr.1 Štruktúra výroby prvotných energetických zdrojov v Rusku v roku 2007

Zdroj: <http://www.gks.ru>

Na obrázku číslo 2 je vidieť, že približne 2/3 všetkých spotrebovaných energetických zdrojov tvorí ropa a plyn.

Obr. 2 Štruktúra palivovo-energetickej bilancie RF v roku 2007

Zdroj: <http://www.gks.ru>

1.3 Energetická stratégia Ruskej federácie a „Cestovná mapa“

V súčasnosti federálna vláda realizuje celý rad činností, medzi ktorými osobitnú pozornosť venuje spracúvaniu novej Energetickej stratégie, a jej častiam, spracúvaniu Generálnej schémy variácie novej elektrickej výkonnosti v perspektíve do roku 2020, takzvaná „Cestovná mapa“.

Energetická stratégia Ruskej federácie do roku 2020 je dokumentom, ktorý obsahuje ciele, úlohy a základné smery dlhodobej

energetickej politiky štátu, podporuje rast konkurencieschopnosti energetického hospodárstva, jeho tovarov a služieb na svetových trhoch pri použití potenciálu a určení priorít rozvoja, formuluje odporúčania a mechanizmy štátnej energetickej politiky so zreteľom na predvídané výsledky jej realizácie.

„Cestovná mapa“ je dokumentom, ktorý zahŕňa plány výstavby nových elektrických staníc: atómových, hydroenergetických a tepelných. Podmienečne daný dokument môžeme rozdeliť na dve časti: atómovú, za spracúvanie ktorej zodpovedá Federálna agentúra atómovej energie, a neatómovú, ktorou sa zaoberá Ruská akciová spoločnosť „Jednotný energetický systém Ruska“.

Účelové ukazovatele atómovej časti „Cestovnej mapy“ musia pozdvihnúť atómovú energetiku na úroveň 30% v elektrickej bilancii do roku 2030. Pre dosiahnutie týchto cieľov sa diskutuje nad možnosťou stavania AE, ako na plochách fungujúcich AE, tak aj na nových územiach.

Okrem „Cestovnej mapy“ v Rusku je schválený **Federálny účelový program „Rozvoj atómového energetického priemyselného komplexu Ruska na roky 2007-2010 a na perspektívu do roku 2015“**. Program je schválený vedením vlády RF číslo 605 6. októbra 2006. Program zahŕňa viac ako „Cestovná mapa“, ktorá predpokladá postaviť len 20 nových energetických blokov na fungujúcich plochách: Leningradskej, Kolskej, Rostovskej (Volgodonskej), Smolenskej, Belojarskej, Kalininskej, Novovoronežskej a Kurskej AES. Program predpokladá tiež postavenie prvej plávajúcej AE v Sverodvinske do roku 2010. Základným cieľom Programu je urýchľovanie rozvoja atómového komplexu s novými výkonmi 2 HW za rok, s implementovaním od roku 2012.

1.4 Obnovenie uhoľného odvetvia

V najbližšom období budú v štruktúre energetickej bilancie krajiny uskutočnené veľké zmeny.

Začiatkom 90-tych rokov boli uhoľné šachty nerentabilné a preto väčšina z nich bola zatvorená. Ale dnes otázka o rozšírenom obnovení uhoľného odvetvia je znovu aktuálna z dôvodu plánovania zväčšenia

vnútorných cien plynu na svetovú úroveň. O tom vyhlásil zástupca predsedu vedenia „Gazprom“, s.r.o. Alexandr Medvedev (5).

Diverzifikácia zdrojov energie zodpovedá záujmom národnej energetickej bezpečnosti. Rusko je v päťke veľkých štátov sveta, avšak podiel výroby elektrickej energie na uhoľných palivových elektrárnach neprekračuje 25%.

Vláda RF urobila prvé kroky pre riešenie daného problému. Predovšetkým bola prijatá stratégia nahradzovania zemného plynu, ktorá predpokladá zväčšenie podielu uhlia v palivovej bilancii elektrických staníc Ruska na 35,9% do roku 2020. Takou istou cestou ide aj USA a Nemecko, kde uhoľné palivové elektrárne boli zatvorené alebo prevedené na plyn. Ale stály rast cien na daný druh paliva prinútil vyvinuté krajiny zrevidovať celú energetickú politiku.

Experti (5) sú si istí, že likvidáciu energetického deficitu v Ústrednom federálnom okruhu Ruska treba v najbližšej dobe previesť na nové generujúce kapacity. Pri orientácii na zemný plyn, elektrickým staniciam ÚFO bude treba najmenej 3,5 mlrd kub.m. zemného plynu za rok.

1.5 Priority energetickej stratégie Ruskej federácie

Priority Energetickej stratégie:

- plné a spoľahlivé zabezpečenie obyvateľstva a ekonomiky krajiny energetickými cenovo prístupnými zdrojmi a zároveň podporujúcimi energetickú úsporu, znižovanie rizík a nepripustenie rozvoja krízových situácií v energetickom zabezpečení krajiny;
- zníženie jednotkových nákladov na výrobu a používanie energetických zdrojov na účet racionalizácie ich spotreby, šetrenie energie pomocou rôznych technológií a zariadení, zmenšenie strát pri ťažbe, spracúvaní, doprave a realizácie produkcie EH;
- zväčšenie finančnej stability a efektívnosti použitia potenciálu energetického sektora, rast produktivity práce pre zabezpečenie sociálno-ekonomického rastu krajiny;
- minimalizácia negatívneho vplyvu energetiky na životné prostredie na základe použitia ekonomických stimulov,

modernizácie štruktúry výroby, zavedenia nových technológií ťažby, spracúvania, dopravy, realizácie a spotreby produkcie.

Hlavným mechanizmom riešenia určených úloh je formovanie civilizovaného energetického trhu a nediskriminovateľných ekonomických vzťahov medzi jeho subjektmi a štátom. Pritom štát obmedzuje svoje funkcie ako hospodárskeho subjektu, a zároveň posilňuje svoju rolu pri formovaní trhovej infraštruktúry ako regulátora trhových vzťahov.

Základne mechanizmy štátneho zasahovania do sféry energetického hospodárstva predpokladajú:

- miery po tvorbe racionalného trhového prostredia (vrátane zladené tarifové, daňové, colné, protimonopolné regulovanie a inštitucionálne transformácie v EH);
- zväčšenie efektivity riadenia štátnym vlastníctvom;
- zavedenie systému perspektívnych technických pravidiel, národných štandardov a noriem, zvyšujúcich ovládateľnosť procesom rozvoja energetiky a stimulujúcich šetrenie energie;
- stimulácia a podpora strategických iniciatív hospodárskych subjektov v investičnej, inovačnej sfére a sfére šetrenia energií.

1.6 Problémy a základné faktory rozvoja energetického hospodárstva v Rusku

Energetické hospodárstvo vždy hralo dôležitú úlohu v ekonomike krajiny. Za roky reforiem v súvislosti so znížením objemov výroby v iných odvetviach ekonomiky jeho rola vzrástla ešte viac.

Za posledné desaťročie EH zabezpečovalo potreby krajiny v palive a energii, popritom zachovalo energetickú nezávislosť Ruska. V dnešnej dobe je prekonaná tendencia poklesu a začal sa rast ťažby plynu, ropy a uhlia, výroby elektrickej energie, objemu a hĺbky spracúvania ropy. Výrobné zloženie EH v dôsledku uskutočnených štruktúrálnych premien, liberalizácie a privatizácie sa v značnej miere adaptovalo k trhovým metódam hospodárenia. Na základe reštrukturalizácie uhoľnej výroby sa zväčšila jej ekonomická efektívnosť, likvidovali sa stratové neperspektívne podniky. Začali sa reformy elektrickej energie a bytovo-komunálnej sféry. Sformované základy

regulovania hospodárskych vzťahov v energetickom sektore ekonomiky, vrátane otázok používania nerastných bohatstiev, daňové zaťaženie a tvorba cien.

Pritom všetkom sa v odvetviach EH stále zachovali mechanizmy a podmienky hospodárenia, ktoré nezodpovedajú princípom trhovej ekonomiky, popritom existuje celý rad faktorov, ktoré negatívne ovplyvňujú fungovanie a rozvoj EH.

Základnými faktormi, ktoré brzdia rozvoj odvetvia, sú:

- vysoká (viac ako 50%) úroveň spotreby základných fondov;
- zavedenie do činnosti nových výrobných kapacít vo všetkých odvetviach EH sa znížilo za deväťdesiate roky z 2 do 6 ráz;
- predĺženie využívania zdrojov zariadení spôsobuje budúce zaostávanie efektívnosti výroby. Pozoruje sa vysoká nehodovosť zariadení, spôsobená nízkou výrobnou disciplínou personálu, nedostatkami riadenia, taktiež starnutím základných fondov. Preto vzrastá možnosť vzniku havarijných situácií v energetickom odvetví;
- deficit investičných zdrojov v odvetviach hospodárstva (okrem ropného) a ich neracionálne používanie. Pri vysokom investičnom potenciáli odvetvia EH príjem z vonkajších investícií tvorí menej ako 13% celkového objemu financovania kapitálových vkladov. Pritom 95% daných investícií prichádza na ropný priemysel. V plynovej výrobe a v elektro-energetike nie sú splnené predpoklady pre potrebný investičný prebytok, v dôsledku čoho tieto odvetvia môžu brzdiť ekonomický rast;
- deformácia vzájomného pomeru cien a energetických zdrojov priviedla k nedostatočnej konkurencii medzi nimi a štruktúre dopytu, ktorý je charakterizovaný nadmiernou orientáciou na plyn a zníženie podielu uhlia. Politika udržiavania relatívne nízkych cien plynu a elektrickej energie môže mať v perspektíve nárast deficitu príslušných energetických zdrojov v dôsledku chýbania ekonomických predpokladov pre investovanie do ich výroby a predstihujúci rast dopytu;
- nesúlady výrobného potenciálu EH svetovej vedecko-technickej úrovni. Podiel ťažby ropy pomocou moderných metód pôsobenia

na plast je rovnako nízky ako podiel produkcie ropného spracúvania vysokej kvality. Energetické zariadenia, používané v plynovom a elektro-energetickom odvetví, nie sú ekonomické. V krajine prakticky chýbajú moderné parné plynové zariadenia, zariadenia po rafinácii odpadových plynov, v krajine sa málo používajú obnovujúce zdroje energie, zariadenia uhoľnej výroby sú zastarané, nedostatočne sa používa potenciál atómovej energetiky;

- oneskorenie rozvoja a objektívny rast nákladov na osvojenie perspektívneho surovinového základu ťažby uhl'ovodíkov, obzvlášť v plynovom odvetví;
- deficit trhovej infraštruktúry a civilizovaného energetického trhu. Nezabezpečuje sa potrebná priezračnosť hospodárskej činnosti subjektov prírodných monopolov, čo negatívne ovplyvňuje kvalitu štátneho regulovania ich činnosti a na rozvoj konkurencie;
- vysoké naloženie na životné prostredie. Napriek na zníženie ťažby a výroby palivo energetických zdrojov za posledne obdobie, negatívny vplyv EH na životne prostredie stále je vysoký;
- vysoká závislosť ropo-plynového odvetvia ako dôsledok príjmov štátu od stavu a konjunktúry svetového energetického trhu. Pozoruje sa tendencia k ďalšiemu zväčšeniu podielu ropy a plynu v štruktúre ruského exportu, zároveň nedostatočné používanie potenciálu exportu iných energetických zdrojov, najmä elektrickej energie. To svedčí o pokračujúcom znožovaní exportnej špecializácie krajiny a odráža oneskorenú štruktúru celej ekonomiky Ruska;
- nedostatok rozvinutého a stabilného zákonodarstva, ktoré by bralo do úvahy špecifikum fungovania podnikov EH. Nákladné faktory, ktoré určia rozvoj EH v prvej štvrtine 21. storočia, sú:
- dynamika dopytu na palivovo-energetické zdroje a uhl'ovodíkové suroviny vnútri krajiny, podmienená tempom rastu národnej ekonomiky a jej mernou energetickou náročnosťou, taktiež cenami energetických nosičoch;

- pomer realizácie technológií, ktoré šetria zdroje a energiu ako v energetickom tak aj v iných odvetviach ekonomiky;
- stav svetovej economickej a energetickej konjunktúry, úroveň integrácie do svetového energetického priestoru;
- trvalý rozvoj minerálno-surovinového základu;
- formovanie priaznivej investičnej klímy so zreteľom na modernizáciu daňového, cenového a colného regulovania;
- tvorba ekonomických stimulov pre zníženie vplyvu energetiky na životné prostredie;
- rozsah používania vedecko-technických výsledkov v PEH a príprava zmeny ku energetike budúcnosti.

Postavené úlohy dosiahnutia kvalitatívne nového stavu EH diktujú tvrdé požiadavky k výberu mier štátneho regulovania a vzájomnej zodpovednosti všetkých účastníkov daného procesu.

Záver

Význam palivovo-energetického hospodárstva v ekonomike Ruskej Federácie sa dá len veľmi ťažko prehodnotiť. Podľa slov zástupcu Predsedu Vlády RF Seregeja Naryškina (5), palivovo-energetický komplex zabezpečuje 20% HDP, 25% príjmov štátneho rozpočtu a približne 25-30% objemu investícií.

Úspešná realizácia cieľov a úloh štátnej energetickej politiky tvorí v dlhodobej perspektíve predpoklady nielen pre rast blahobytu a zvyšovanie úrovni života obyvateľstva, ale aj pre ekonomický rast a úrychlený rozvoj príslušných odvetví ruského priemyslu, ako strojníckeho priemyslu, metalurgického a chemického odvetvia, stavebného priemyslu.

Charakteristika základných očakávaných výsledkov:

- predpokladá sa dvojnásobné znižovanie mernej energetickej kapacity a HDP a príslušný rast energetickej efektívnosti ekonomiky (podiel spotrebných energetických zdrojov v rozloženom domacom produkte zníži z 22% v roku 2000 na 13-15% v roku 2020);
- najviac efektívnou cestou bude zabezpečenie uspokojovania domácich energetických potrieb krajiny v prvotných palivovo-energetických zdrojoch (rast dopytu na nich v roku 2020

v porovnaní z rokom 2000 bude tvoriť 27-40% pri raste HDP 2,3-3,3 %);

- predpokladá sa merný rast nákladov na zabezpečenie palivom a energiou obyvateľstva (2,3-2,4 krát) pri predchádzajúcom zväčšení príjmov obyvateľov (3,4-3,7 krát) v rokoch 2001-2020;
- každoročný príjem z činností EH do roku 2010 vzrastie 1,5 krát so zväčšením o jednu tretiu daňových výnosov do rozpočtov štátu pri znižovaní podielu EH v priemyselnej výrobe z 30% v dnešnej dobe na 25-26% v roku 2020 a 18-20% v roku 2020, pri predchádzajúcom raste vedeckej kapacity a spracovateľského odvetvia s nízkou energetickou kapacitou;
- export energetických zdrojov môže vzrásť do roku 2020 na 45-64%, čo zodpovedá požiadavkam stálosti platobnej bilancii krajiny, spevnenia jej ekonomického stavu a vplyvu.

Etapovité formovanie energetického trhu s rozvojom príslušnej infraštruktúry dovoľí zabezpečiť postupnú racionalizáciu palivovo-energetickej bilancie, seba financovanie výrobnéj a investičnej činnosti organizácií EH.

Použitá literatúra

(1) GLUCHOVA, M., KUDINOV, J.: Energetické hospodárstvo Ruskej federácie a ekologická bezpečnosť. Moskva: Vyd. Nový vek, 2003, 172 s. ISBN 5-8235-0104-8

(2) KOLOSOV, V., MIRONENKO, N.: Geopolitika a politická geografia. Moskva: Vyd. Aspekt-Press, 2001, 479 s. ISBN 5-7567-0143-5

(3) ZABRODIN, J., KOLIKOV, V., MICHAJLIČENKO, A., SARUCHANOV, A.: Riadenie stavebníctva ropných a plynových projektov. Moskva: Vyd. „Omega-L“, 2006, 475 s. ISBN 5-370-00017-4

(4) Energetická stratégia Ruska na dobu do roka 2020. Moskva: Oficiálna stránka Ministerstva priemyslu a energetiky RF: www.minprom.gov.ru, 2008

(5) <http://www.idreforma.ru/themes/20.html>

(6) http://www.energypolicy.ru/files/CarnegiePaper-April_2005.pdf

(7) <http://www.gks.ru>

Liberalizácia sieťových priemyselných odvetví v Európskej únii

Beáta Lipková

Abstrakt

V súvislosti s programom dobudovania jednotného trhu Európskej únie začala Európska komisia na začiatku 90. rokov 20. storočia razantnejšie presadzovať liberalizáciu sieťových priemyselných odvetví. Vzťahuje sa to predovšetkým na telekomunikácie, trh s energiami (elektrina a zemný plyn), poštové služby a dopravu. Tieto odvetvia boli tradične chránené vládami členských štátov Únie pred konkurenciou z dôvodu ich ekonomického významu a v mnohých prípadoch tu úplne alebo čiastočne prevládalo vlastníctvo štátu. Súčasný vývoj liberalizácie sieťových priemyselných odvetví ukazuje, že napriek snahe Komisie nebol tento proces doposiaľ ukončený. Článok je venovaný analýze vývoja procesu liberalizácie uvedených sektorov a súčasným trendom, ktoré v tejto oblasti presadzuje Európska komisia.

Príspevok bol vypracovaný v rámci v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č.1/3773/06 „Progresívne tendencie vývoja stratégií medzinárodného marketingu“

Abstract

The European Commission began in the early 1990s in close association with the Single market program to apply competition law to liberalize certain sectors which provide public service obligations, in particular, telecommunications, energy (electricity and natural gas), postal services and transport. These industries have been traditionally sheltered by governments from competition because of their economic importance. In many cases those industries were wholly or partly government owned. In spite of Commission effort present development of liberalization shows the process has not been finished yet.

The article analyses liberalization development and current trends promoted by European Commission.

Úvod

Fungovanie jednotného trhu Európskej únie je v rámci snahy o vytvorenie konkurenčného prostredia a nediskriminačných podmienok pre subjekty pôsobiace na tomto trhu regulované pravidlami hospodárskej súťaže. Tieto pravidlá sú zamerané na správanie subjektov z hľadiska procesov koncentrácie (zneužitie dominantného postavenia, vytváranie fúzií) a dohľad nad štátnou pomocou podnikom, ktorá vedie k deformácii trhu.

Súčasne s procesom regulácie podpôr podnikom pôsobiacim na jednotnom trhu prebieha proces deregulácie verejných služieb v oblasti sietí. Tento proces je často sprevádzaný rozpadom štátnych monopolov a privatizáciou národných spoločností. Postupná privatizácia firiem pod štátnou kontrolou nie je priamo požiadavkou Únie, ale skôr výsledkom zostrujúceho sa globálneho tlaku na vyššiu konkurencieschopnosť, ako aj zabezpečenie kvality a dostupnosti služieb poskytovaných týmito sektormi.

Zmluva o ES (čl.31) obsahuje tri pravidlá v tejto oblasti:

- pravidlo neutrality Spoločenstva vo vzťahu k vlastníctvu,
- pravidlo zákazu prekážok konkurencie,
- pravidlo výlučnosti pre služby vo verejnom záujme.

Neutralita Spoločenstva vo vzťahu k vlastníctvu znamená, že EÚ neurčuje charakter vlastníctva ekonomických subjektov, ani nezakazuje existenciu štátnych monopolov obchodnej povahy. V záujme funkčnosti jednotného trhu však zakazuje akúkoľvek diskrimináciu a obmedzovanie voľného pohybu vyplývajúcu z toho, že určitú spoločnosť (napr. elektrárenskú alebo dopravnú) vlastní, či inak kontroluje členský štát. Tieto spoločnosti nesmú zvýhodňovať domáce subjekty ani pri nákupoch, ani pri predaji, v porovnaní so subjektami z iných členských štátov. Členské štáty ich nesmú dotovať, ani inak zvýhodňovať oproti konkurentom na jednotnom trhu.

Podniky, ktoré sú poverené realizáciou služieb vo všeobecnom ekonomickom záujme, podliehajú tiež pravidlám konkurencie, pokiaľ aplikácia týchto pravidiel neznemožňuje výkon práva alebo zvláštneho poslania, ktorým boli poverené. Princípom je teda konkurencia, ktorá sa

uplatňuje univerzálnym spôsobom. V prípade výnimiek je potrebné predložiť dôkaz, že poslanie spoločnosti, ktorá poskytuje služby vo všeobecnom záujme si vyžaduje výnimku z princípov ochrany hospodárskej súťaže.

Službami vo verejnom záujme sa rozumejú trhové aj netrhové činnosti v oblasti služieb, ktoré považujú predstavitelia verejných orgánov za verejný záujem a z tohto dôvodu majú verejné služby voči nim špecifické povinnosti. Verejný záujem nie je definovaný vyčerpávajúcim spôsobom, ale vychádza z úvah o potravinovej bezpečnosti, ochrane životného prostredia, ekonomickej solidarite, o územnom rozvoji, ako aj o ochrane záujmov spotrebiteľov.

1 Vývoj procesu liberalizácie sektorov

Vlna liberalizácie začala v 80. rokoch 20. storočia telekomunikáciami a pokračovala ďalšími sektormi. Trh telekomunikácií pozostával hlavne zo štátnych monopolov založených na prirodzených monopoloch. Technologický pokrok prispel k poklesu nákladov na infraštruktúru, čím ohrozil prirodzené monopoly a napomohol zosilneniu konkurencie. Otvorenie sa konkurencii v oblasti telekomunikácií v Európe sa prejavilo privatizáciou British Telecomu už v roku 1986. Európska integrácia napomohla postupnej deregulácii sektora v rokoch 1990-1998. Nastolenie konkurencie na trhu s telekomunikáciami má za úlohu posilniť európsku konkurencieschopnosť. Celkovo sa deregulácia trhu s telekomunikáciami prejavila koncentráciou sektora s dominanciou veľkých spoločností, akými sú Vodaphone, France Télécom, Telefonice et Telecom Italia a Deutsche Telecom.

V porovnaní so sektorom telekomunikácií zaznamenala liberalizácia trhu s plynom a energiou odlišný vývoj. Elektrina je pre členské štáty EÚ nenahraditeľným produktom a tento druh energie je súčasťou služieb vo verejnom záujme. Smernica EÚ z roku 1996 predpokladala postupnú liberalizáciu, ktorá sa začala v roku 1999. V roku 1999 bola len štvrtina trhu elektriny otvorená konkurencii v súlade s princípmi prijatej smernice. Predpokladalo sa, že otvorenie domácich trhov konkurencii sa v roku 2006 rozšíri na jednu tretinu. Spomedzi vtedajších pätnástich členských štátov EÚ si mnohé krajiny, napríklad

Belgicko a Írsko, želali spomalenie liberalizácie trhu, aby prispôsobili svoju legislatívu novým podmienkam. Francúzsko otvorilo svoj trh len na minimum. Naproti tomu Nemecko a Veľká Británia otvorili svoje trhy úplne. Realizácia smernice Únie nevyvolala rovnaký prienik nových konkurentov na národné trhy. Napríklad v Taliansku nemusel pôvodný operátor čeliť silnej konkurencii, keďže tam v skutočnosti nevstupovali nové firmy na trh.

Trh plynu je tiež vystavený európskej deregulácii, ktorá má za následok, že určití zákazníci si môžu zvoliť svojho dodávateľa. Táto možnosť závisí od ročnej spotreby zemného plynu. Smernica z roku 1998 stanovila, že vnútorný trh zemného plynu sa musí vytvoriť postupne, aby sa priemysel mohol adaptovať na svoje nové okolie pružným a racionálnym spôsobom a aby sa brali do úvahy rôzne štruktúry trhu v členských štátoch. Otvorenie sa konkurencii bolo rozvrhnuté do troch období, aby sa rôznym subjektom umožnilo pripraviť sa na liberalizáciu sektora, ktorá napomôže vstupu nových konkurentov, ktorí môžu oplyvňovať výšku cien. Na základe prijatej smernice sa predpokladalo, že v roku 2000 budú trhy otvorené minimálne na 20 %. Napriek úsiliu o liberalizáciu energetických trhov Komisia vo februári 2006 priznala, že desaťročné pokusy Európskej únie otvoriť trhy s elektrickou energiou a plynom doposiaľ neboli úspešné. Medzi hlavné príčiny, ktoré to spôsobujú, patria priveľká koncentrácia trhov a dominancia bývalých štátnych monopolov, vertikálna integrácia sektora, nedostatočná integrácia energetických trhov na úrovni EÚ, netransparentnosť a viazanosť ceny plynu na vývoj cien ropy. Komisia plánuje prijať protimonopolné opatrenia, v ktorých sa má zamerať na obmedzovanie konkurencie na trhu prostredníctvom dlhodobých kontraktov a hromadením kapacít v plynovodoch, zásobníkoch alebo cezhraničných prepravných sieťach. Málo pravdepodobnou sa ukazuje možnosť odviazania EÚ od závislosti na dodávkach z Ruska. Naopak, import energií z tejto krajiny narastá. Od dodávok ropy a zemného plynu z Ruska sú závislé predovšetkým východoeurópske členské štáty EÚ.

Podľa vzoru telekomunikácií, rozvodu elektrickej energie a plynu mali byť postupne liberalizované poštové služby. Úplná liberalizácia sa pôvodne mala uskutočniť v roku 2009. Európska komisia predpokladala,

že do konca roku 2006 bude až 26 % trhov otvorených konkurencii. Výrazná bola tiež regulácia trhov dopravných služieb. V roku 1985 podal Európsky parlament na Radu žalobu pre nečinnosť v oblasti spoločnej dopravnej politiky, čo bolo impulzom k liberalizácii aj v oblasti dopravných služieb. Uskutočnila sa deregulácia leteckej dopravy v troch fázach (1987, 1990, 1993), do značnej miery bola liberalizovaná cestná doprava a začalo sa s liberalizáciou železničnej dopravy. V leteckej doprave bola zavedená jednotná európska licencia, ktorú členský štát udeľuje tým leteckým spoločnostiam, ktoré majú svoje hlavné sídlo v tomto štáte.

V priebehu rokov 1988 - 1993 boli v cestnej doprave postupne odstraňované kvóty pre poskytovanie dopravných služieb v iných členských štátoch EÚ. V prípade krízy trhu cestnej prepravy tovaru je Komisia oprávnená prijať osobitné opatrenia. Udeľovanie licencií je viazané na základné požiadavky občianskej bezúhonnosti, zodpovedajúceho finančného postavenia a odbornej kvalifikácie. Keďže smernica stanovuje len minimálne požiadavky, postup udeľovania licencií sa v jednotlivých členských štátoch Únie značne odlišuje.

Výrazným podielom štátneho monopolu sa vyznačuje železničná doprava v EÚ. Smernica z roku 1991 stanovila zabezpečenie prevádzkovej nezávislosti železníc na štáte, oddelenie spávy infraštruktúry od dopravnej činnosti, oddĺženie železníc a zabezpečenie vstupu do infraštruktúry železníc aj pre podnikateľské subjekty z iných členských štátov EÚ.

Základným cieľom liberalizácie týchto sektorov je skutočnosť, že monopoly v oblasti siet'ových odvetví by sa mali v záujme konkurencie, hospodárnosti a konkurencieschopnosti rozdeliť a že tento rozpad nevytvára prekážky verejným službám a rozvoju určitých ekonomických aktivít. Liberalizácia a rozpad monopolov bol vedený cestou privatizácie, aj keď Zmluvy nehovoria nič o systéme vlastníctva spoločností v členských štátoch, ktorým môže byť aj štátne vlastníctvo.

2 Súčasné trendy v liberalizácii energetických trhov

V záujme vybudovania jednotného trhu s energiami navrhuje Európska komisia celý rad liberalizačných opatrení. Tieto opatrenia majú smerovať k dosiahnutiu nasledovných cieľov:

- zvýšiť konkurencieschopnosť odvetví energetiky v EÚ,
- zabezpečiť bezpečnosť dodávok energií,
- posilniť postavenie spotrebiteľa,
- rozšíriť možnosť výberu dodávateľa,
- podporiť ekologickú výrobu energií,
- zvýšiť transparentnosť tvorby cien (zabrániť nadmerne vysokým cenám pre konečných zákazníkov).

Vyššie uvedené ciele v oblasti energetického trhu Únie navrhuje Komisia dosiahnuť prostredníctvom realizácie niekoľkých krokov. Prvým je oddelenie výroby a zásobovania od rozvodných sietí (tzv. unbundling), t. j. má sa oddeliť vlastníctvo (zásobovanie a výroba) od prevádzky rozvodných sietí elektriny a plynu. Jedným zo spôsobov uskutočnenia tohto zámeru môže byť oddelenie vlastníctva (podnik nesmie byť zároveň vlastníkom rozvodných sietí a súčasne výrobcom alebo dodávateľom energie). Iný spôsob spočíva vo vytvorení nezávislého prevádzkovateľa siete, keď výrobca alebo dodávateľ energie môže byť vlastníkom siete pri splnení podmienky, že táto bude prevádzkovaná úplne nezávislým prevádzkovateľom.

Pre uľahčenie cezhraničného obchodu s energiou a vytvorenie štruktúry, ktorá v rámci jednotného trhu Európskej únie funguje ako jedna sieť, sa navrhuje vytvorenie Agentúry pre spoluprácu vnútroštátnych energetických regulačných orgánov. Táto agentúra by fungovala ako celoeurópsky regulátor, ktorý by mal právomoc prijímať záväzné rozhodnutia a plnila by tak doplnkovú funkciu k systému národných regulačných orgánov.

Ďalším krokom by malo byť zefektívnenie činnosti národných regulačných orgánov, kde ide predovšetkým o posilnenie a zabezpečenie ich nezávislosti v členských štátoch EÚ. Súčasťou opatrení sa má stať aj podpora cezhraničnej spolupráce a cezhraničných investícií, aby prevádzkovatelia distribučných sietí v rámci novej európskej siete pre prevádzkovateľov prenosových sústav v členských štátoch Únie

spolupracovali a vytvárali spoločné obchodné a technické pravidlá a bezpečnostné normy a plánovali a koordinovali investície.

Podľa navrhovaných opatrení je tiež potrebné zvýšenie transparentnosti trhu s energiami v oblasti prevádzkovania sietí a dodávok (prístup k informáciám, transparentnejšia tvorba cien) a zblížovaním vnútroštátnych trhov s energiami posilniť solidaritu členských štátov EÚ v prípade ohrozenia energetického zásobovania

V prípade snahy spoločností z tretích krajín ovládnuť siete vlastnené európskymi výrobcami alebo v nich získať podstatný podiel, by tieto spoločnosti museli spĺňať rovnaké požiadavky na oddelenie výroby a zásobovania od rozvodných sietí, ako spoločnosti z EÚ, čo by znamenalo určitú poistku pre energetický trh EÚ vzhľadom na jeho strategický význam.

Je nepochybné, že ide o veľmi ambiciózny zámer EK v oblasti vytvorenia jednotného trhu s energiami, ktorý doposiaľ neexistuje. Je tiež nepochybné, že tento zámer Komisie nebude ľahké presadiť vzhľadom na potrebný súhlas Rady EÚ, kde vzniká problém rozmanitosti záujmov jednotlivých členských štátov, keď sa niektoré snažia o vytvorenie „národných šampiónov“. S návrhom musí tiež súhlasiť Európsky parlament, ktorý v otázke liberalizácie sieťových odvetví spolupodporuje s Radou EÚ.

Francúzsko a Nemecko, ako aj ďalších šesť členských štátov Únie dlhodobo odmietajú návrhy Európskej komisie smerujúce k liberalizácii energetických trhov a nesúhlasia s vlastníckym oddelením výroby a distribúcie elektriny a zemného plynu. Dôvodom je skutočnosť, že prijatie návrhu komisie by v praxi znamenalo rozpad takých spoločností, akými sú napríklad EDF a E.ON. Na začiatku roku 2008 predstavili členské štáty Únie, ktoré nesúhlasia s navrhnutým spôsobom liberalizácie trhu s energiami, svoj vlastný návrh („tretia cesta k liberalizácii“). Európska komisia na základe tlaku odporcov spôsobu liberalizácie energetických trhov navrhla možnosť energetickým spoločnostiam vlastniť výrobu aj distribúciu energií, pričom riadením prenosovej sústavy by bol poverený nezávislý systémový operátor (ISO), s čím však nesúhlasilo Francúzsko, Nemecko a ďalšie členské štáty Únie. V máji 2008 navrhla Komisia kompromisné riešenie, podľa ktorého bude za

riadenie prenosových aktivít zodpovedný „nezávislý operátor prenosovej siete“ (ITO), ktorý bude prísne oddelený od materskej spoločnosti a bude zodpovedať za bežnú prevádzku a údržbu siete, ako aj za investičné rozhodnutia. Rada EÚ sa v júni 2008 zhodla na tom, že členské štáty si budú môcť vybrať, ktorú z troch možností (úplný unblinding, ISO, ITO) budú akceptovať. EP však trvá na tom, že jediným spôsobom liberalizácie trhov s elektrinou sa úplný unblinding, ktorý vedie k rozdeleniu energetických spoločností. V otázke liberalizácie trhu s plynom EP zatiaľ neuviedol svoje konečné stanovisko, aj keď parlamentný výbor pre priemysel v máji 2008 pripustil, že v sektore plynu podporí výnimky z úplného oddelenia vlastníctva. Vzhľadom k tomu, že v oblasti energií pôsobia spoločnosti, ktoré patria medzi silné a vplyvné kapitálové skupiny, bude liberalizácia energetických trhov mimoriadne zložitá.

3 Liberalizácia železničnej dopravy

V oblasti liberalizácie železničnej dopravy Európska komisia v roku 2004 predstavila návrh legislatívnych opatrení (tzv. tretí železničný balíček), ktorého cieľom je zvýšiť konkurencieschopnosť európskych železníc. Podstatou týchto opatrení sú normy, ktoré sa vzťahujú na tri oblasti:

1. Od roku 2009 majú nadobudnúť cestujúci v medzinárodnej a vnútroštátnej železničnej preprave základné práva (pri meškani prepravy poniesie zodpovednosť železničná spoločnosť, ktorá musí cestujúcim vyplatiť náhradu vo výške 25 % cestovného za 60 min meškania a 50 % za 120 min meškania). Železničné spoločnosti tiež budú povinné zaviesť nediskriminačné pravidlá pre prístup osôb so zníženou pohyblivosťou a informovať cestujúcich o ich právach. Každý vlak musí byť vybavený priestorom na prepravu detských kočiarov, invalidných vozíkov, bicyklov a športových potrieb. Z uplatňovania týchto povinností môže každý členský štát Únie v rámci vnútroštátnych osobnej železničnej prepravy udeliť výnimku na obdobie piatich rokov, ktorú možno dvakrát predĺžiť na celkovú dobu 15 rokov. Tiež môžu z tohto nariadenia členské štáty vyňať mestské, prímestské a regionálne osobné železničné spoje.

2. Otvorenie trhu s medzinárodnou železničnou prepravou osôb od roku 2010 hospodárskej súťaži, pričom do dvoch rokov EK posúdi možnosť zahrnutia liberalizácie vnútroštátnej železničnej prepravy.
3. Vydávanie osvedčenia strojvedúcim, ktorí obsluhujú hnacie vozidlá a vlaky, ktoré potvrdí, že spĺňajú minimálne požiadavky (zdravotná spôsobilosť, základné vzdelanie a všeobecné odborné znalosti).

Opatrenia smerujúce k liberalizácii medzinárodnej železničnej prepravy v rámci EÚ boli schválené Európskym parlamentom, ktorý odmietol návrh nariadenia zavádzajúceho kompenzáciu za omeškanie v nákladnej železničnej doprave.

Európsky parlament schválil otvorenie trhu medzinárodnej osobnej železničnej dopravy od roku 2010. Liberalizácia vnútroštátnej osobnej železničnej dopravy, ktorá sa mala začať v roku 2017, v Európskom parlamente nebola schválená. EP však schválil rozšírenie práv cestujúcich na domácich a cezhraničných spojoch. Týka sa to predovšetkým zavedenia náhrad cestovného pri dlhšom meškaní vlakov, prístupnosti staníc, nástupísk vlakov osobám s obmedzenou schopnosťou pohybu, náhrady škody v prípade úmrtia alebo zranenia cestujúcich. Rozšíreniu cezhraničného zamestnávania v tejto oblasti by malo napomôcť zavedenie jednotnej európskej licencie.

4 Liberalizácia poštových služieb

Poštové služby v EÚ boli v priebehu poslednej dekády značne liberalizované, výnimku predstavuje monopol na doručovanie listov v tzv. vyhradenej oblasti (menej než 50g). Zároveň však národní poskytovatelia služieb musia poskytovať doručovateľské služby s frekvenciou päť krát týždenne aj občanom, ktorí žijú v odľahlých oblastiach.

S cieľom zrušiť monopolné postavenie štátnych pôšt a zlepšiť kvalitu služieb v tejto oblasti predložila EK v októbri 2006 plán na úplné otvorenie poštových trhov členských štátov EÚ hospodárskej súťaži do roku 2009. Legislatívny rámec poštových služieb v EÚ upravuje smernica (97/67/ES), ktorá postupne obmedzovala rozsah oblastí, v ktorých mali poštovní operátori monopolné postavenie. Pôvodne sa to vzťahovalo na

poštové zásielky do 350 g, čo bolo v roku 2002 upravené na zásielky do 100 g a od 1. januára 2006 znížené na 50 g. Európska komisia navrhla, aby bola odstránená monopolná štruktúra aj pri zasielaní zásielok s hmotnosťou do 50g, čo znamená, že sa poskytovateľom poštových služieb v jednotlivých členských štátoch Únie zruší doterajší monopol na tieto zásielky. Súčasne by mala byť zachovaná povinnosť členských štátov zabezpečiť pre každého občana kvalitnú univerzálnu službu (minimálne 1 dodávka a zber 5 dní v týždni), povinnosť zabezpečiť cenovú dostupnosť poštových služieb, ako aj možnosť členských štátov Únie stanoviť jednotnú sadzbu za položku. Členské štáty si v prípade potreby pokrytia strát môžu vybrať z niekoľkých možností (napr. štátna podpora, verejné objednávky, kompenzačné fondy alebo zdieľanie nákladov viacerých operátorov).

Liberalizácia poštových služieb sa považuje za pozitívny krok pre celú ekonomiku EÚ. Niektoré členské štáty už pristúpili k úplnej liberalizácii svojich poštových trhov (Veľká Británia, Švédsko), ďalšie sa k tomu chystajú v blízkej budúcnosti (Holandsko, Fínsko, Nemecko). Po zložitých rokovaniach sa členské štáty EÚ dohodli na kompromise v tejto oblasti a posunuli termín liberalizácie poštových služieb (vrátane doručovania zásielok do 50 g) do roku 2011. Kompromisné riešenie spočíva v tom, že niektoré členské štáty¹ získali výnimku, ktorá bude platiť do roku 2013. Zároveň bola prijatá tzv. „doložka o reciprocite“, ktorá umožňuje tým členským štátom, ktoré otvoria svoj poštový trh voľnej hospodárskej súťaži do roku 2011, odoprieť prístup firmám z krajín, ktoré tak urobia až v roku 2013. V oblasti liberalizácie poštových služieb príjmu členské štáty záväzok univerzálneho poskytovania poštových služieb, čo znamená, že môžu nariadiť jednotnú tarifu pre mestá a vidiecke oblasti. Súčasťou tohto záväzku je aj dostatočná dostupnosť poštových úradov. Univerzálne služby sa majú financovať zo štátnych rozpočtov alebo zo spoločného fondu, do ktorého majú prispievať prevádzkovatelia poštových služieb. Konečným cieľom tohto procesu je rozšírenie konkurencie v tejto oblasti so zámerom zvýšenia

¹Luxembursko, Česko, Maďarsko, Slovensko, Poľsko, Litva, Lotyšsko, Cyprus, Grécko, Malta a Rumunsko

kvality poštových služieb, ako aj reštrukturalizácia podnikov pôsobiacich v poštových službách.

Poslanci Európskeho parlamentu schválili, aby boli monopoly na poštové služby zachované do 31. decembra 2011. Poštové služby sa teda hospodárskej súťaži otvoria o dva roky neskôr, ako to pôvodne navrhla Komisia.

5 Liberalizácia v oblasti telekomunikácií

Cieľom liberalizácie v oblasti telekomunikácií je zvýšiť konkurenciu na telekomunikačnom trhu Únie a vytvoriť jednotný trh pre služby, ktoré využívajú rádiové spektrum. Od roku 2002 sa otvárajú národné telekomunikačné trhy konkurencii, aj keď v niektorých oblastiach, ako je širokopásmové pripojenie k internetu (broadband) nie je konkurencia dostatočne efektívna. V júni 2006 začala Európska komisia verejnú konzultáciu o zmene pravidiel upravujúcich telekomunikačný trh v EÚ (regulačný rámec pre elektronické komunikáciu), ktorý pokrýva pevné linky, mobilné telefóny a širokopásmové pripojenia k internetu. Komisia navrhuje postupne zrušiť reguláciu najmenej šiestich z osemnástich segmentov telekomunikačného trhu (vrátane národných a medzinárodných hovorov). Najradikálnejším návrhom Komisie je návrh na oddelenie telekomunikačných služieb a technickej infraštruktúry vo veľkých spoločnostiach tak, aby ich mohla zdieľať aj konkurencia. Európska komisia tiež navrhuje zriadenie regulátora telekomunikačného trhu EÚ, ktorý by pri súčasnom pôsobení národných regulátorov zabezpečoval, aby bola regulácia v rámci Európskej únie rovnako aplikovaná.

V júli 2007 začala Európska komisia regulovať ceny cezhraničných hovorov, ktoré poskytujú mobilní operátori. Druhá fáza roamingovej regulácie sa začala 1. septembra 2008 znížením taríf odchádzajúcich i prijatých hovorov. Okrem toho Komisia zvažuje zavedenie cenových stropov pre textové správy a stanovenie spôsobu účtovania mobilných operátorov za telefonické hovory (či budú účtované po uplynutí minúty, alebo sekundy). Priama cenová regulácia, o ktorej uvažuje Komisia má mnohých odporcov, ktorí upozorňujú na skutočnosť, že v trhových ekonomikách by sa mala používať len výnimočne pri

existencii monopolného prostredia, pretože v dlhodobom horizonte môže viesť k zaostávaniu sektora informačných technológií v Európskej únii.

Záver

Dlhodobý proces liberalizácie sieťových priemyselných odvetví, ktorý začal ich postupným otváraním konkurencii už v priebehu 80. rokov 20. storočia, nie je doposiaľ ukončený. Dĺžku trvania tohto procesu ovplyvňuje niekoľko faktorov. Predovšetkým je to skutočnosť, že členské štáty Európskej únie zaujímajú rôzne postoje k otváraniu svojich národných trhov cezhraničnej konkurencii v oblasti sieťových odvetví. Zatiaľ čo niektoré podporujú liberalizačné tendencie presadzované Európskou komisiou v rámci jednotného trhu Únie, mnohé z členských štátov sa snažia chrániť tieto sektory pred konkurenciou. Po rozšírení Európskej únie je dosiahnutie konsenzu všetkých členov veľmi problematické. Ďalším faktorom, ktorý výrazne ovplyvňuje rozhodovanie Rady EÚ je problém nárastu cien energií a energetická závislosť Únie. V súvislosti s týmito skutočnosťami prijímajú niektoré členské štáty protekcionistické opatrenia a podporujú svojich „národných šampiónov“. Vzhľadom na citlivosť energetickej oblasti bude veľmi ťažké presadiť ambiciózne plány Európskej komisie, o čom svedčí aj skutočnosť, že pôvodné návrhy sa postupne menia do podoby rôznych kompromisných riešení.

Aj v ostatných sieťových odvetviach, či už ide o železničnú dopravu, pošty, alebo telekomunikácie, sa otvoreniu trhov mnohé členské štáty napriek snahám Komisie bránia. Vyplýva to zo skutočnosti, že monopolné postavenie podnikov poskytujúcich služby vo verejnom záujme je predovšetkým výsledkom politiky štátov, ktoré im v mnohých prípadoch priznávajú osobitné postavenie umožňujúce nerešpektovanie pravidiel hospodárskej súťaže, čo vedie k určitej deformácii konkurenčného prostredia na jednotnom trhu Únie. Na druhej strane je však potrebné pripomenúť aj skutočnosť, že niektoré návrhy Európskej komisie na cenovú reguláciu (hlavne v oblasti telekomunikácií) predstavujú zásahy v oblastiach, kde konkurenčné prostredie existuje.

Dokončenie jednotného trhu Únie pre sieťové priemyselné odvetvia bolo jedným z cieľov reformovanej Lisabonskej stratégie.

V oblasti energií sa mala liberalizácia ukončiť v roku 2007, poštové služby mali byť liberalizované v roku 2006 a železničná doprava v roku 2008. Analýza procesu liberalizácie v týchto sektoroch ukazuje, že ani v jednom z nich sa tento proces nepodarilo ukončiť v plánovanom termíne.

Použitá literatúra

DINAN, D. 1999. *Ever Closer Union. An Introduction to European Integration*. New York: Palgrave, 1999. 597 s. ISBN 0-333-73242-1

FAUGÈRE, J.P. 2002. *Économie européenne*. Paris: Presses de Sciences PO et Dalloz, 2002. 360 s. ISBN 2-247-04989-3

NOVÁČKOVÁ, D. et al. 2004. *Základy európskeho práva a vnútorný trh Európskej únie*. Bratislava: Eurounion, 2004. 293 s. ISBN 80-88984-58-0

Měsíčník EU aktualit č. 49, říjen 2007

Měsíčník EU aktualit č. 50, listopad 2007

Měsíčník EU aktualit č. 53, únor 2008

Měsíčník EU aktualit č. 57, červen 2008

Měsíčník EU aktualit č. 58, červenec 2008

Měsíčník EU aktualit č. 60, září 2008

Internetové zdroje:

www.europa.eu.int

Prepájanie regionálnych hospodárskych priestorov v pohraničnom regióne Centrope

Ing. Miroslav Mojžiš

Abstrakt

Autor v článku analyzuje a porovnáva vybrané regionálne makroekonomické ukazovatele, aby dokázal, že pohraničný región Centrope sa vnútorne homogenizuje a že regionálne rozdiely v rámci neho sú menšie ako v rámci samotných národných ekonomík predmetných krajín. Využíva na to porovnania variačných koeficientov pre HDP na obyvateľa v PKS a miery nezamestnanosti v regióne a mimo neho. Na doplnenie obrazu analyzuje aj sektorovú štruktúru regionálnych hospodárstiev v pozorovanom priestore.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0826/08 „Medzinárodné vzťahy v podmienkach postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta (sociologické a politologické aspekty sociálno-ekonomických a bezpečnostných problémov)“

Abstract

Author analyses and compares chosen macroeconomic indicators to prove that the border region Centrope homogenizes itself internally and that regional disparities inside the region are less significant than in the individual national economies of the compared countries. When testing, the Author uses comparison of variation coefficients for the GDP per capita in the purchasing power parity and for the unemployment rate in the region and outside it. To further deepen the analysis Author looks at the sector structure of regional economies in the Centrope area.

Úvod

Pohraničie Rakúska, Slovenska, Maďarska a Českej republiky od začiatku 90.rokov 20.storočia prešlo výraznými zmenami, ktoré súviseli s politickými premenami, procesom integrácie do štruktúr Európskej únie, ako aj s reštrukturalizáciou tranzitívnych hospodárstiev a premenami spoločností. Tieto zmeny sa týkali predovšetkým postsocialistických krajín, ale vplývali aj na situáciu rakúskeho pohraničia, ktoré pred

postupnou premenou povahy administratívnych hraníc tvorilo perifériu EÚ15.

Tranzitívne krajiny prešli rozsiahlou reštrukturalizáciou a postupne sa začlenili do medzinárodných politických a hospodárskych vzťahov so svojim blízkym, ako aj širším okolím. Slovensko, Česká republika a Maďarsko sa postupne stali členmi medzinárodných organizácií politického, ekonomického a zmiešaného charakteru, ako OECD, WTO, NATO a samozrejme EÚ. Členstvo v týchto organizáciách malo nasvedčovať tomu, že krajiny svoj tranzitívny a reštrukturalizačný proces úspešne zavŕšili, respektíve boli na správnej ceste a mohli sa radiť do skupiny vyspelých trhových ekonomík a politických systémov založených na demokracii a ľudských právach.

Napriek tomu však v týchto štátoch možno pozorovať pretrvávajúce problémy v ekonomickej, správnej aj sociálnej oblasti. Vo všetkých štátoch sú stále výrazné regionálne rozdiely, nedostatočne rozvinutá infraštruktúra, problémy so správou, vysokou mierou korupcie a nízkou transparentnosťou. V rámci jednotlivých národných ekonomík existujú výrazné disparity v životnej úrovni, nezamestnanosti, produktivite práce a iných ukazovateľoch ekonomického rozvoja.

Nové členské štáty však vykazujú výraznú rastovú a rozvojovú dynamiku a rastúcu mieru efektívnosti hospodárenia so zdrojmi. Ich regióny tak konvergujú vo vzťahu k vyspelým regiónom pôvodných pätnástich členov Únie a to rozdielnou rýchlosťou. Pohraničné regióny na západe predmetných krajín po vstupe do EÚ a následne po vstupe do Schengenského priestoru majú k dispozícii čoraz väčšie možnosti využívať svoju geografickú blízkosť k ekonomicky vyspelejším regiónom Rakúska, na ktoré sa postupne opäť napájajú pomocou dopravnej a informačnej infraštruktúry, ktorú využívajú ich obyvatelia. Obnovujú sa migračné toky spojené s prácou a štúdiom z regiónov nových členov a zintenzívňujú sa toky kapitálu z rakúskych regiónov. Hospodárstva pohraničných regiónov sa tak stále výraznejšie prepájajú aj na úkor väzieb regiónov na zvyšok ich národných hospodárstiev. Vzniká tak situácia, v ktorej sú regionálne rozdiely v mnohých ohľadoch v pozorovanom pohraničnom hospodárskom priestore menšie, ako regionálne rozdiely v rámci jednotlivých národných hospodárstiev.

Blízkosť regiónov a ich narastajúca prepojenosť vyústili do koordinovanejších snáh o regionálnu integráciu a o vytvorenie uceleného hospodárskeho priestoru, ktorý by predstavoval silnú a atraktívnu investičnú destináciu. Počiatočné pokusy sa stávajú čoraz hlbšími a komplexnejšími a postupne vyústili do vytvorenia politickej iniciatívy Centrope, ktorá pohraničné regióny zahŕňa. Táto iniciatíva je postavená na potenciály, ktorý vyplýva z konkrétnych rozvojových faktorov regiónu a snaží sa ich využívať. Vzniká tak nový funkčný celok, ktorý prekračuje tradičné administratívne hranice a nanovo sa vymedzuje v priestore podľa geografických, ekonomických, sociálnych a environmentálnych faktorov.

Cieľom tohto článku je na základe analýzy makroekonomických ukazovateľov HDP p.c. v parite kúpnej sily a miery nezamestnanosti v regiónoch dokázať, že takáto situácia sa stáva realitou. Rovnako sa pozeráme aj na odvetvové štruktúry jednotlivých regiónov a regiónu Centrope ako celku.

Na porovnanie mier regionálnych rozdielov využívame porovnanie variačných koeficientov, ktoré predstavujú mieru variability hodnôt v súbore od ich priemeru. Hodnotené sú dva ukazovatele a to miera nezamestnanosti a HDP na obyvateľa. Variačný koeficient počítame podľa nasledujúceho vzorca:

$$V = \frac{s}{\bar{x}}$$

kde:

$$s = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2}{(n-1)}}$$

V – variačný koeficient

s – štandardná výberová odchýlka

x - hodnota

\bar{x} - aritmetický priemer

n – počet hodnôt v súbore

Dôkazom platnosti predpokladu o mierach regionálnych rozdieloch meraných HDP p.c. v PKS a mierou nezamestnanosti je menší variačný koeficient (menšia variabilita hodnôt v súbore) za región Centrope ako celok, ako je variačný koeficient za všetky štyri členské

štáty (ČR, Maď. Rak. SR) ako celok (tieto predstavujú širší región). Menší variačný koeficient predpokladá väčšiu mieru homogénosti regiónu Centrope a harmonizáciu regionálnych hospodárstiev, čiže ich zblížovanie na úkor jednotlivých národných hospodárstiev.

1 Regionálna analýza makroekonomických ukazovateľov

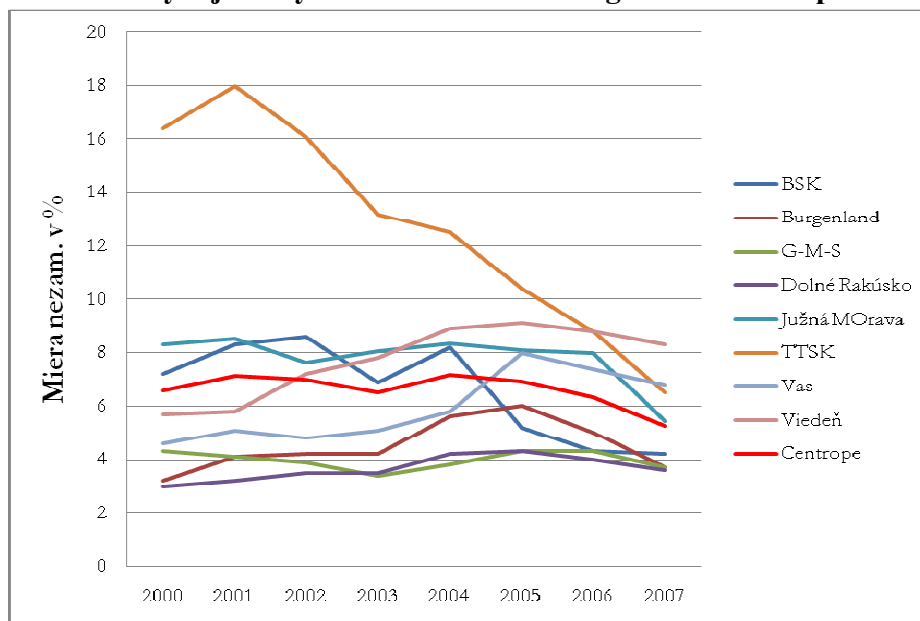
Je zrejmé, že regióny Centrope vychádzali po roku 1989 z odlišných pozícií. Kým východné Rakúsko bolo orientované na spracovateľský priemysel a jeho centrum Viedeň bolo jasne vyprofilované ako výkonná mestská ekonomika služieb, regióny západného Slovenska a Maďarska a juhovýchodnej Moravy iba začínali proces transformácie a boli silne priemyselne zamerané. Jedine Bratislava vykazovala väčší podiel služieb v celkovej hospodárskej štruktúre a to z dôvodu, že bola administratívnym a správnym centrom Slovenska. V súčasnosti východné regióny prechádzajú dynamickým procesom konvergenencie, prebehla v nich sektorová reštrukturalizácia a každoročne sa zvyšuje produktivita práce. V ich centrách ako Bratislava, Brno a Győr narastá stále viac dôležitosť sektoru služieb.

Regióny zúčastňujúce sa na iniciatíve Centrope patria v súčasnosti v rámci svojich krajín k šampiónom alebo k skupine dominantných hospodárskych oblastí, vykazujúcich najvyššiu rozvojovú dynamiku v rámci národných hospodárstiev. V prípade nových členských štátov Česka, Maďarska a Slovenska sa partnerské regióny Centrope vyznačujú oproti národnému priemeru nižšou mierou nezamestnanosti, vyšším HDP na obyvateľa a najvýraznejšou pozitívnou vývojovou dynamikou.

Miera nezamestnanosti v členských regiónoch od roku 2000 neustále klesá a nachádza sa pod národnými priemerami. Najnižšiu mieru nezamestnanosti v roku 2007 vykazoval región Dolné Rakúsko (3,6%), čo je 0,8% pod národným priemerom. Najväčšia miera nezamestnanosti naproti tomu bola prekvapivo v regióne Viedeň (8,3%). Regióny najvýraznejšie pod národným priemerom sú Bratislavský región (o 6,8% nižšia miera nezamestnanosti) a Trnavský región (o 4,5%). Najpozitívnejšiu vývojovú dynamiku v miere nezamestnanosti dosiahol od roku 2000 Trnavský samosprávny kraj s indexom 0,4, nasledovaný Bratislavským krajom (index 0,58) a Južnou Moravou (index 0,65).

Najnegatívnejší vývoj zaznamenali župa Vas (index 1,48) a región Viedeň (1,46).

Graf č. 1.: Vývoj miery nezamestnanosti v regiónoch Centrope

Zdroj: ŠÚSR: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1804>, 20.8.2008

SÚČR: <http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/publ/1371-05-2004>, 20.8.2008

KSH:

http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/tab6_03_01_02ie.html, 20.8.2008

Statistik Austria:

http://www.statistik.at/web_de/statistiken/regionales/regionale_gesamtrechnungen/nuts2_regionales_bip_und_hauptaggregate/019118.html, 20.8.2008 - Vlastné prepočty

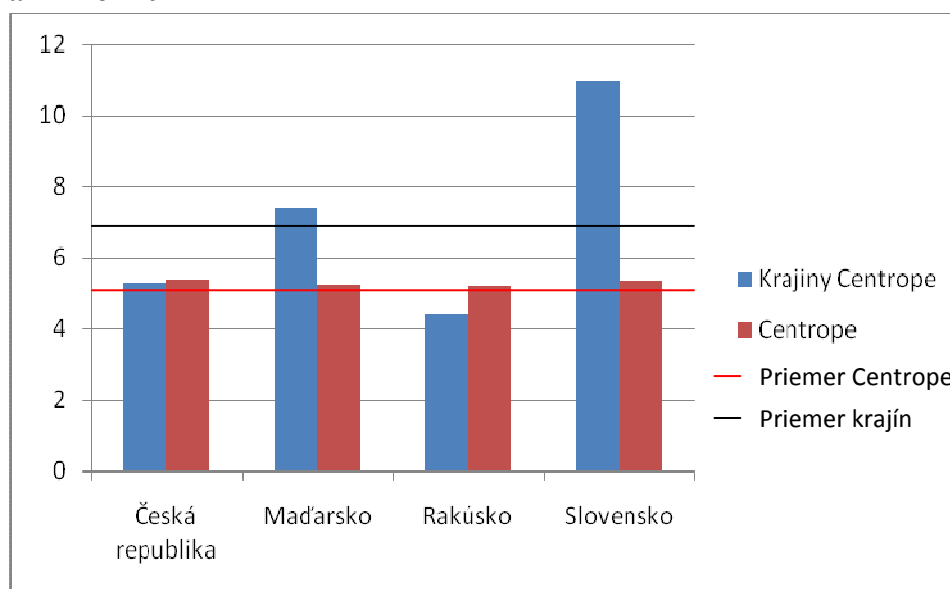
Miera nezamestnanosti v regióne Centrope bola v roku 2007 na úrovni 5,3%, čo je o 1,7% menej ako priemer všetkých štyroch krajín. Najmenšia odchýlka od priemeru je v Českej republike, kde sa miera nezamestnanosti v Juhomoravskom kraji (5,4%) zhoduje z národným priemerom bez tohto kraja. Najväčší rozdiel v tomto ukazovateli v rámci a mimo Centrope je na Slovensku, kde priemerná miera nezamestnanosti v regiónoch Centrope je na úrovni 5,35% a v ostatných regiónoch dosahuje 12,7%. O niečo menší rozdiel v prospech regiónov Centrope možno pozorovať v Maďarsku, kde členské župy dosahujú hodnotu 5,25% a priemer zvyšku krajiny 8%. Naopak v rakúskych regiónoch

Centroe je priemerná úroveň nezamestnanosti (5,2%) nad zvyškovým priemerom (3,4%), ale napriek tomu dosahuje najnižšiu úroveň v rámci iniciatívy.

Z grafu číslo dva vyplýva, že zatiaľ čo v rámci regiónov Centroe neexistujú žiadne významné odchýlky od priemeru, v rámci jednotlivých krajín sú významné v prípade Slovenska a Maďarska v prospech regiónov Centroe a v Rakúsku v ich neprospech.

Túto skutočnosť podporuje aj porovnanie variačných koeficientov v hodnotách mier nezamestnanosti v štátoch Centroe a v členských regiónoch, počítaných ako podiel štandardnej odchýlky a priemeru (viď kapitolu 3). Kým variačný koeficient v prevej skupine dosahuje hodnotu 42%, v regiónoch Centroe iba 2%.¹

Graf č. 2.: Priemerné miery nezamestnanosti v regiónoch Centroe a mimo nich

ŠÚSR: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1804>, 20.8.2008

SÚČR: <http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/publ/1371-05-2004>, 20.8.2008

KSH: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/tab16_03_01_02ie.html, 20.8.2008

Statistik Austria:

http://www.statistik.at/web_de/statistiken/regionales/regionale_gesamtrechnungen/nuts2_regionale_s_bip_und_hauptaggregate/019118.html, 20.8.2008 - Vlastné prepočty

¹Zdroj: Vlastné prepočty. Primárne dáta: ŠÚSR, SÚČR, KSH, Statistik Austria, 2008.

Z analýzy miery nezamestnanosti vyplýva, že v priestore iniciatívy Centrope dochádza k jej harmonizácii, čo môže mať viaceré dôvody. Jedným je skutočnosť, že región Centrope pohlcuje veľkú časť priamych zahraničných investícií jednotlivých krajín, čím vznikajú nové pracovné miesta. To by nasvedčovalo tomu, že Centrope je kompaktný regionálny investičný priestor. Druhým dôvodom je čiastočné prelínanie trhov práce z dôvodov geografickej blízkosti a prepojenosti partnerských regiónov a spolupráca samosprávnych subjektov pri riešení problémov zamestnanosti. Tento stav čiastočne potvrdzuje hypotézu číslo dva, ktorá predpokladá nižšie regionálne diskrepancie v priestore Centrope, ako v rámci jednotlivých krajín.

Ďalším ekonomickým ukazovateľom, ktorý analyzujeme je regionálny HDP na obyvateľa, ktorý je všeobecne používaným indikátorom životnej úrovne obyvateľstva z hľadiska hmotného blahobytu. Pri analýze vychádzame z hodnôt HDP na hlavu meraných v parite kúpnej sily, ktorá zohľadňuje cenovú hladinu v sledovaných regiónoch a tým reálnejšie odzrkadľuje stav blahobytu ich populácie. Hodnoty namerané štatistickými úradmi jednotlivých krajín ukazujú výrazný rozdiel medzi Rakúskom a novými členskými štátmi EÚ, kde bol v roku 2005 HDP p.c. v PKS o 47,8% vyšší (28 852,1), ako v menovaných štátoch (priemer bez Rakúska - 15037,33). Najprosperujúcejšími regiónmi trojice nových členských štátov sú práve regióny Centrope a v rámci nich dominuje Bratislavský samosprávny kraj, ktorého HDP p.c. v roku 2005 dosahoval hodnotu 33124,1 PKS, čo predstavuje 147,9% priemeru EÚ27. Bratislavský kraj zároveň vykazuje aj najvyššiu pozitívnu vývojovú dynamiku tohto ukazovateľa (oproti roku 2001 sa kúpna sila obyvateľov Bratislavského kraja zvýšila o 45%, pričom najväčší prírastok tohto ukazovateľa dosiahol v roku 2005 a to o 18,6%).

Pri pohľade na vývoj HDP na obyvateľa u všetkých regiónov Centrope možno pozorovať rozdiely medzi konvergenčnými regiónmi nových členských štátov a stabilnými bohatými regiónmi Rakúska. Najnižšiu mieru zmeny spomedzi členských regiónov nových členských krajín vykázali v sledovanom období rakúske spolkové krajiny Viedeň (11%) a Dolné Rakúsko (14%) a maďarské župy Győr-Moson-Sopron

(13%) a Vas (15%). Okrem Bratislavského kraja sa najdynamickejšie kúpna sila menila v Trnavskom kraji (38,2%) a Juhomoravskom kraji (38,1%).²

Rýchle tempo rastu HDP p.c. v Bratislavskom a Trnavskom kraji možno prisúdiť jednak vysokému tempu ekonomického rastu Slovenska, vysokému prílevu priamych zahraničných investícií do oblasti západného Slovenska a silnejúcej slovenskej korune voči euru. Ostatné konvergenčné regióny v ČR a Maďarsku dosahujú taktiež významnú rozvojovú dynamiku, ktorá vďaka menším celkovým regionálnym disparitám v týchto štátoch nie sú tak vypuklé ako v prípade Slovenska.

Z analýzy dát HDP p.c. možno vyvodit' záver, že v rámci územia Centrope sa nachádzajú silne dynamické konvergenčné regióny a taktiež silne prosperujúce vyspelé regióny, čo poukazuje na vysoký rozvojový potenciál tohto územia, jeho pozitívnu dynamiku a jeho vzájomné prerastanie, ktoré sa prejavuje zblížovaním jednotlivých regiónov. Jediný faktor, ktorý narúša vnútornú kompaktnosť a mieru homogénosti Centrope z hľadiska hmotného blahobytu jeho populácie je zatiaľ stále pretrvávajúci rozdiel životnej úrovne Rakúska a trojice nových členských štátov Českej republiky, Maďarska a Slovenska. Napriek tomu sa vďaka vyšším životným nákladom v Rakúsku a dynamickému hospodárskemu rastu pohraničných regiónov rozdiely v kúpnej sile postupne zmazávajú. Výrazný rozdiel, ktorý možno badať pri porovnávaní HDP na hlavu meraného v eurách, ktoré predstavuje výkonnosť hospodárstva v prepočte na obyvateľa. V tomto ukazovateli možno vidieť viac ako dvojnásobný rozdiel v prospech Rakúska, ktoré v roku 2005 vykazovalo HDP vo výške 29 800 EUR na hlavu oproti trojici nových členov, kde hodnoty

²Zdroj:

ŠÚSR: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1804>, 20.8.2008

SÚČR: <http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/publ/1371-05-2004>, 20.8.2008

KSH:

http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/tab16_03_01_02ie.html,
20.8.2008

Statistik Austria:

http://www.statistik.at/web_de/statistiken/regionales/regionale_gesamtrechnungen/nuts2_regionales_bip_und_hauptaggregate/019118.html, 20.8.2008 - Vlastné prepočty

dosahovali 11 967 EUR (ČR), 9 230 EUR (Maďarsko) a 7 143 EUR (SR).³

Vonkajšie porovnanie regiónov Centrope s priemerom v EÚ27 ukazuje, že územie iniciatívy pozostáva z výrazne podpriemerných regiónov (Vas – 60,8%, Trnavský kraj – 65,2%, Juhomoravský kraj – 70,2% alebo Győr-Moson-Sopron – 71,4%) ako aj z regiónov, ktoré značne presahujú priemer Únie (Viedeň – 177,6%, Bratislavský kraj – 147,9%). Regióny v Maďarsku a na Slovensku, ktoré boli v roku 2005 pod priemerom EÚ napriek tomu dosahovali zaostávali za Úniou menej ako ich štáty ako celky (Maďarsko – 64,3%, Slovensko – 60,6%).⁴

Pri porovnávaní miery homogénosti regiónov v rámci Centrope a medzi jednotlivými národnými hospodárstvami opäť, rovnako ako pri miere nezamestnanosti, možno pozorovať jej vyššiu mieru v rámci tejto iniciatívy ako medzi štátmi ako celkami. Variačný koeficient HDP p.c. v PKS pre Centrope dosahuje hodnotu 28% vrátane Rakúska a 25% bez Rakúska. Na úrovni krajín je viditeľný predovšetkým rozdiel medzi trojicou ČR, Maďarsko, Slovensko (13%) a medzi celkom (38%), čo nasvedčuje väčším celkovým rozdielom v bohatstve obyvateľov jednotlivých krajín.⁵ Rovnako možno pozorovať výrazné priblíženie sa regiónov Viedeň a Bratislava, ktoré tvoria jadro regiónu a ktorých kúpne sily sa pomaly vyrovnávajú aj napriek stále pretrvávajúcej dominancii Viedne v hospodárskej výkonnosti. Pri pohľade na graf číslo 3 možno taktiež vidieť rozdiel medzi rakúskymi a slovenskými členskými regiónmi na jednej a českými a maďarskými regiónmi na druhej strane.

³Zdroj:

ŠÚSR: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1804>, 20.8.2008

SÚČR: <http://www.czso.cz/csu/2005ediciplan.nsf/publ/1371-05-2004>, 20.8.2008

KSH:

http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/tab16_03_01_02ie.html, 20.8.2008

Statistik Austria:

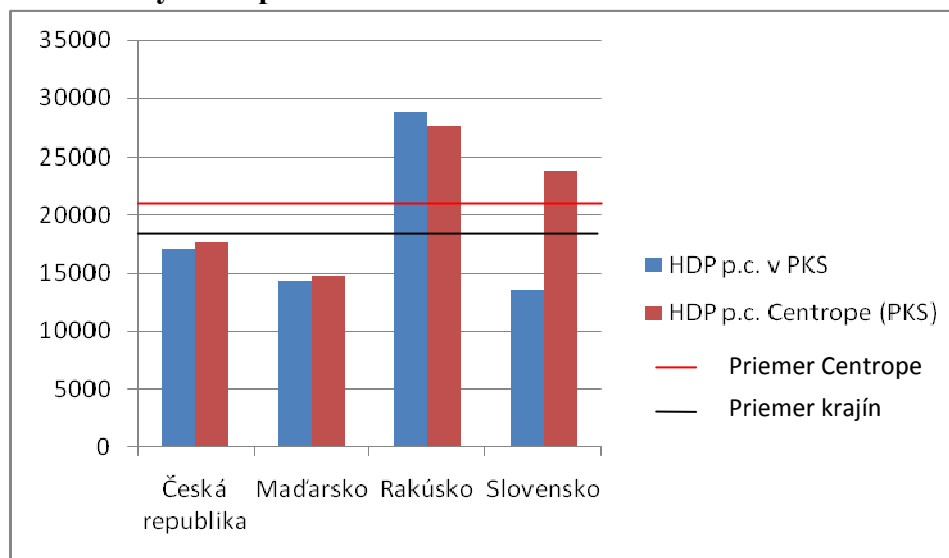
http://www.statistik.at/web_de/statistiken/regionales/regionale_gesamtrechnungen/nuts2_regionales_bip_und_hauptaggregate/019118.html, 20.8.2008 - Vlastné prepočty

⁴Zdroj: Eurostat:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_sc_hema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/t_reg/t_reg_eco&language=en&product=REF_TB_regional&root=REF_TB_regional&scrollto=0

⁵Tamže

Graf č. 3: HDP per capita v parite kúpnej sily v regiónoch Centrope a v národných hospodárstvach

ŠÚSR: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1804>, 20.8.2008

SÚČR: <http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/publ/1371-05-2004>, 20.8.2008

KSH:

http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/tabl6_03_01_02ie.html, 20.8.2008

Statistik Austria:

http://www.statistik.at/web_de/statistiken/regionales/regionale_gesamtrechnungen/nuts2_regionales_bip_und_hauptaggregate/019118.html, 20.8.2008 - Vlastné prepočty

Z uvedených skutočností vyplýva, že územie zahrnuté pod iniciatívu Centrope je vnútorne homogénnejšie, ako širší región príslušných štyroch krajín. To znamená, že územie Centrope predstavuje konsolidujúci sa hospodársko-spoločenský priestor, ktorý možno označiť za vynárajúci sa funkčný región. Tento región presahuje pôvodné administratívne hranice a definuje sa na základe ekonomických, spoločenských, kultúrnych a taktiež politických faktorov. Tento vývoj je v súlade s širšie pôsobiacimi vývojovými trendmi, ktoré možno badať vo viacerých hraničných regiónoch Európskej únie a možno očakávať, že bude novou formou regionálneho rozvoja v bezbariérovom integrovanom prostredí EÚ.

Predpoklad, ktorý sme stanovili v úvode uvažuje s regiónmi Centrope, ako s členmi skupiny najprosperujúcejších regiónov v rámci

jednotlivých krajín. Pravidovosť tohto predpokladu sa dá overiť porovnaním vytvoreného regionálneho HDP na obyvateľa v regiónoch s národnými priemerami.

Slovenské regióny Bratislavský a Trnavský kraj v tomto porovnaní v roku 2005 prevyšovali národný priemer, pričom Bratislava ho prevyšovala výrazne (244% národného priemeru) a Trnavský kraj len mierne (107,7%). Predstih týchto regiónov v porovnaní s národným priemerom sa pritom medziročne zvyšuje (oproti roku 2004 v prípade Bratislavy o 6,6% a v prípade Trnavy o 4,7%). Tieto kraje sú teda ekonomicky najsilnejšími regiónmi, pričom Bratislava vytvárala v sledovanom roku 27,3% národného HDP.

Český región Južná Morava v roku 2006, rovnako ako v roku 2005 mierne zaostáva za národným priemerom a to o 8,1% a produkuje 10% českého HDP, čo ju radí na tretie miesto za Prahou (24,3%) a Južnými Čechami.

Maďarská župa Győr-Moson-Sopron dosahovala v roku 2005 111,1%, čo je pokles oproti roku 2000, kedy prevyšovala národný priemer o 34,4%. Župa Vas v roku 2005 dosiahla 94,6% národného priemeru. Napriek tomu sú tieto župy po Budapešti a župe Komárom-Esztergom ekonomicky najsilnejšie regióny Maďarska.

Viedeň je jednoznačne dominujúcim regiónom v Rakúsku a podieľa sa na jeho HDP 27,4% (2005). Republika Dolné Rakúsko patrí taktiež do skupiny najsilnejších a za druhým Horným Rakúskom (16,2%) zaostáva o 0,9%. V HDP na obyvateľa presahuje národný priemer iba Viedeň (137,9%). Dolné Rakúsko (80%) a Burgenland (68,8%) sa nachádzajú pod národným priemerom. Súvisí to do určitej miery s ich donedávna periférnou polohou pri hraniciach s východným blokom a neskôr na hraniciach EÚ, ako aj s čiastočným úpadkom tradičných priemyselných odvetví. Ďalšou príčinou, podobne ako v prípade Bratislavy na Slovensku, tlačí regióny pod národný priemer vysoký previs Viedne nad ním.

Tieto skutočnosti stanovený predpoklad potvrdzujú. Pokiaľ zoberieme do úvahy skutočnosť, že sa v regióne nachádzajú dve hlavné mestá (Bratislava a Viedeň) a ďalšie dve mestá nadregionálneho významu (Brno, Győr) a to, že územie Centrope je ich zázemím, je tento stav

pochopiteľný. Bratislava a Viedeň sú teda národnými šampiónmi a Južná Morava a župa Győr-Moson-Sopron viac zaostávajú iba za svojimi hlavnými mestami.

2 Odvetvová štruktúra regiónu Centrope

Regióny v Centrope možno podľa ekonomických ukazovateľov hrubá pridaná hodnota a zamestnanosť v jednotlivých sektoroch rozdeliť na tri základné kategórie, ktoré navrhujú Huber s Mayerhoferom z Rakúskeho inštitútu pre ekonomické štúdie vo Viedni. Túto kategorizáciu preberáme a dopĺňame aktuálnymi údajmi nasledovne:⁶

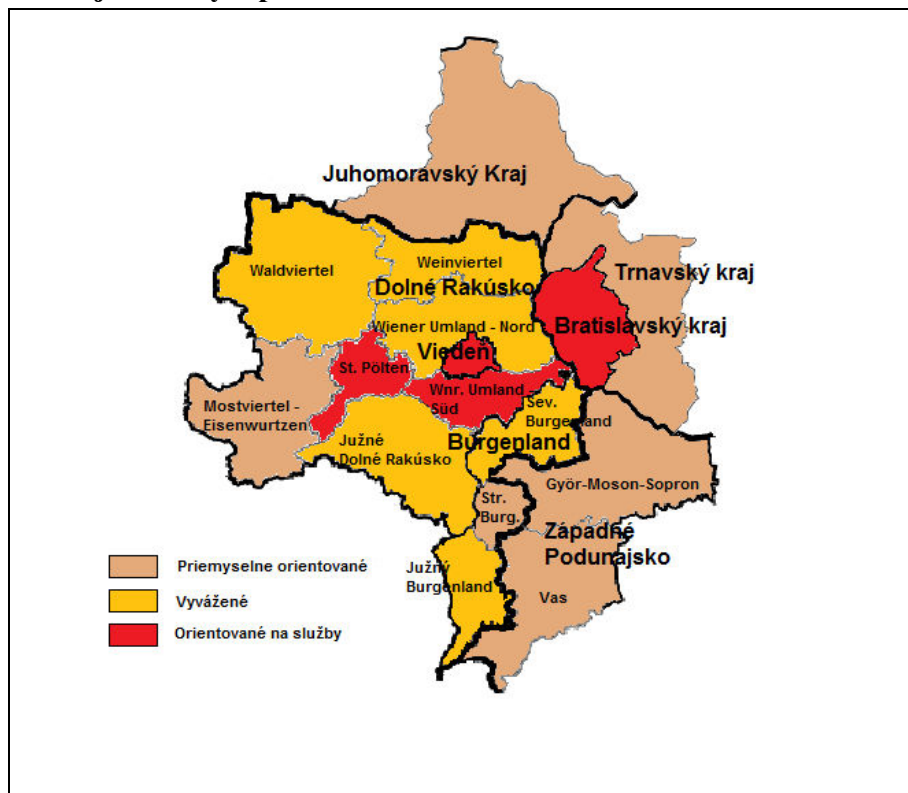
- Moderné – orientované na služby (v týchto regiónoch dosahuje zamestnanosť v sektore služieb viac ako 75% a s hrubou pridanou hodnotou viac ako 70%). Túto skupinu reprezentuje metropolitné jadro Centrope Viedeň – Bratislava aj s jeho najbližším spádovým územím.
- Priemyselné – s dominantným sektorom priemyslu (zamestnanosť v priemysle dosahuje viac ako 25% a hrubou pridanou hodnotou viac ako 20%, čo predstavuje pri moderných ekonomikách služieb členských štátov EÚ významný podiel. Zaujímavým príkladom je v tejto skupine Trnavský samosprávny kraj, ktorý až 20,8% hrubej pridanej hodnoty vytvára v energetickom sektore a ďalších 22,1% v ostatných odvetviach spracovateľského priemyslu.). Sem možno zaradiť Juhomoravský kraj, Trnavský samosprávny kraj, župy Győr-Moson-Sopron a Vas a časť krajiny Dolné Rakúsko.
- Vyvážené – s vyváženou štruktúrou typickou pre vyspelé štáty, s vyváženou prezenciou priemyslu aj služieb. V tejto skupine sa nachádzajú regióny Dolné Rakúsko a Burgenland, v ktorých ani jeden sektor neprekračuje stanovené hranice, avšak pretrváva dominancia sektoru služieb, spolu so silným priemyslom a výraznou aktivitou stavebného sektoru. Do tejto skupiny patria rakúske spolkové krajiny Dolné Rakúsko a Burgenland

Žiadny z regiónov v Centrope nemá povahu poľnohospodárskeho regiónu, v ktorom by prevažovala vidiecka povaha a silný

⁶HUBER, P. – MAYERHOFER, P.: Structural Change in the CENTROPE Region. Dostupné na internete: <http://www.ihs.ac.at/centrope/>, 11.8.2008

poľnohospodársky sektor. Je tomu tak aj preto, že ide o regióny s pomerne vysokou hustotou osídlenia a mierou urbanizácie a s tradične silným priemyslom. Prehľad regiónov podľa uvedeného členenia poskytuje obrázok č.1 na nasledujúcej strane.

Obrázok č. 1: Sektorová štruktúra regiónov Centrope podľa hrubej pridanej hodnoty a podielu zamestnancov

Zdroj: HUBER, P. – MAYERHOFER, P.: Structural Change in the CENTROPE Region. Dostupné na internete: <http://www.ihs.ac.at/centrope/>, 11.8.2008. Upravené autorom.

Medzi moderné, respektíve na služby orientované regióny možno zaradiť hlavne mestské aglomerácie Viedeň, Bratislava a Brno a ich bližšie hospodárske zázemie s rastovými koridormi a spádovými oblasťami, do ktorých smeruje populácia a na ňu zamerané hospodárske činnosti v rámci procesov suburbanizácie. Pre Viedeň je to južná oblasť (Wien Umland Südteil) až po mestá Baden a Wiener Neustadt, pre

Bratislavu je to oblasť južnej časti Malých Karpát a okresu Senec a pre Brno je to severozápadná oblasť okresu Brno-venkov.

V metropolitnom regióne Viedeň-Bratislava prevláda sektor služieb, ktorý stále vykazuje vysokú dynamiku rozvoja, pričom podiel evidovaných zamestnancov v tomto odvetí dosahuje vo Viedni 85%⁷ a v Bratislave 76%⁸. Štruktúra sektoru služieb poukazuje na vysoký podiel administratívy vo Viedni (12% zamestnancov) a Bratislave (14% zamestnancov), ktoré sú hlavnými mestami štátov, taktiež na vysoký podiel sektoru vzdelávania, ktorého sú menované mestá Centrami. Dominantou zložkou sektora služieb sú činnosti spojené s nehnuteľnosťami a prenájmom, čo súvisí jednak s prechodom moderných ekonomík na zaobstarávanie kapitálových statkov na lízing a taktiež s rapídne expandujúcim trhom nehnuteľností tak v obytnom, ako aj v kancelárskom sektore.

Ďalšou kľúčovou zložkou sektoru služieb sú však maloobchod a veľkoobchod, ktorý súvisia s vysokou kúpnu silou v mestách a ich okolí a s prítomnosťou koncentrovaných nákupných zón tak v centrálnych obchodných zónach, ako aj v periférnych centrách s vysokou príťažlivosťou pre okolie a dobrou dopravnou dostupnosťou. Čoraz väčšiu dôležitosť v rámci sektoru služieb získavajú podnikateľské služby, ktoré sú základom pre udržanie si investorov. Tieto služby zahŕňajú poradenstvo a audit, účtovníctvo, finančné služby, lízing, koordinačné centrá a call-centrá, marketingové služby a podobne. Výrazný rozmach týchto typov služieb dosahuje Bratislava, kde sa presúvajú mnohé tzv. back Office služby z Viedne, kde sídlia regionálne pobočky korporácií.

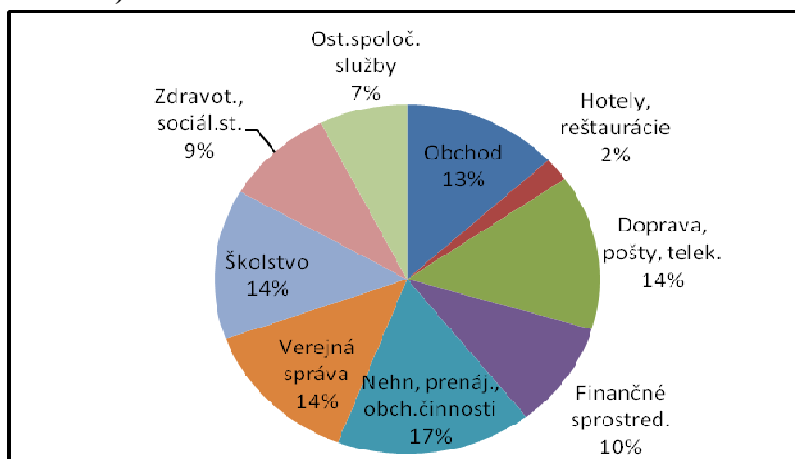
⁷ Zdroj: Statistik Austria, 2008. Dostupné na internete:

http://www.statistik.at/web_de/statistiken/regionales/regionale_gesamtrechnungen/nuts2_regionales_bip_und_hauptaggregate/index.html, 10.7.2008

⁸ Zdroj: Regionálna databáza ŠÚSR, 2008. Dostupné na internete:

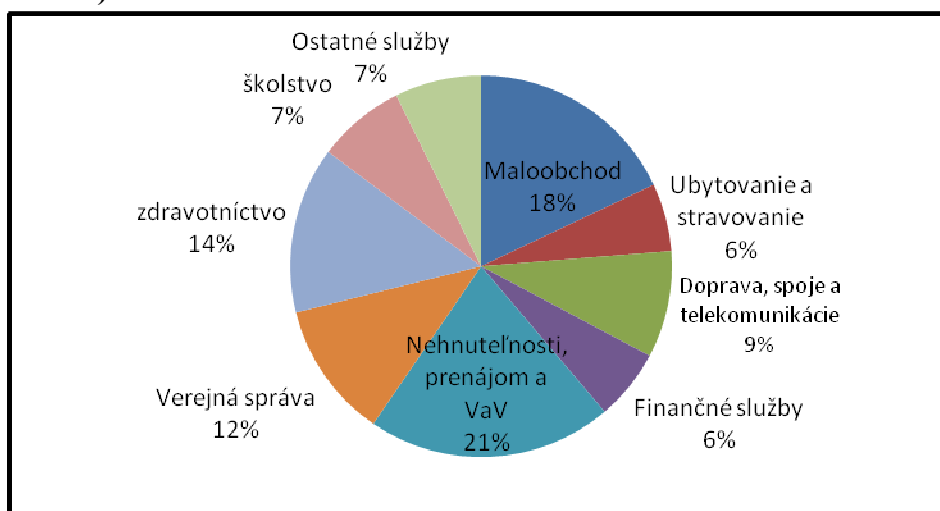
<http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/index.htm>, 10.7.2008

Graf č. 4.: Sektor služieb v Bratislavskom kraji 2005 (zamestnanci podľa OKEČ)

Zdroj: Regionálna databáza ŠÚSR, 2008. Dostupné na internete: <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/index.htm>, 10.7.2008

Graf č. 5.: Sektor služieb v regióne Viedeň 2005 (zamestnanci podľa OKEČ)

Zdroj: Statistik Austria, Dostupné na internete: http://www.statistik.at/web_de/statistiken/regionales/regionale_gesamtrechnungen/nuts2_regionales_bip_und_hauptaggregate/index.html, 10.7.2008

Rozmach služieb taktiež podporuje rozvoj trhu realít v oblasti kancelárskych priestorov, ktorý zažíva prudký rozmach v Bratislave, ako

aj v ostatných centrách regiónu. Prepojenosť regiónov Centrope dobre vidieť na prepojení trhov realít, ktorú možno sledovať na základe porovnávania nájomného za kancelárske priestory. Najviac kancelárskych priestorov je obsadzovaných podnikateľskými službami (25%), priemyslom (21%), marketingovými službami a médiami (13%), bankovým a poisťovacím sektorom (11%) a IT sektorom (11%). Podobnú štruktúru sektorového rozloženie kancelárskych priestorov možno pozorovať aj vo Viedni.⁹ Na konci roku 2007 sa nájomné v Bratislave pohybovalo na úrovni 18 EUR za m² a mesiac, čo je hodnota len mierne nižšia ako vo Viedni, kde nájomné dosahovalo úroveň 20,5 EUR za m² a mesiac.¹⁰ V okolí Bratislavy taktiež možno pozorovať nárast hotových a stavaných logistických kapacít, ktoré signalizujú dynamický rozvoj logistického sektoru obsluhujúceho priemyselné podniky, ako aj veľké maloobchodné reťazce.

Atraktívnosť spomínaných miest pre podnikateľské subjekty možno vidieť aj na nízkych mierach neobsadených priestorov, ktoré vyplývajú z vysokého dopytu po nich. Najnižšiu mieru dosiahla Bratislava, ktorá koncom roku 2007 dosahovala 4,8%. Vo Viedni je neobsadených menej ako 6%.¹¹

Členské regióny Centrope sa vyznačujú tradične vysokým podielom priemyslu na celkovej zamestnanosti aj na hrubej pridanej hodnote. Najvýraznejšie zastúpenie má v maďarských župách Győr-Moson-Sopron a Vas, kde v roku 2005 dosahoval podiel priemyslu na hrubej pridanej hodnote 39,8% a 36,1%¹², potom nasledujú tradične silné regióny ako Južná Morava (25,4%)¹³, Dolné Rakúsko (23,3%)¹⁴

⁹CB Richard Ellis: Market View 2007: Bratislava Property. Dostupné na internete:

http://www.cbre.sk/sk_sk/research, 23.8.2008

¹⁰CB Richard Ellis: Market View 2007: Vienna Offices. Dostupné na internete:

http://www.cbre.sk/sk_sk/research, 23.8.2008

¹¹Tamže

¹²Vlastné prepočty. Zdroj primárnych údajov: Regionálna databáza maďarského štatistického úradu za rok 2005. Dostupné na internete:

http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/tab16_02_01_10ie.html

¹³Vlastné prepočty. Zdroj primárnych údajov: *Krajská statistická ročenka Jihomoravského kraje 2007*. Dostupné na internete:

<http://www.czso.cz/xb/edicniplan.nsf/p/13-6201-07>, 12.8.2008

¹⁴Vlastné prepočty. Zdroj primárnych údajov: ŠÚSR, SÚČR, KSH, Statistik Austria, 2008

a Trnavský kraj (22,1%).¹⁵ Najviac zastúpený je spracovateľský priemysel, predovšetkým strojárstvo, automobilový priemysel, kovovýroba, elektrotechnika, výroba plastov, textilný, potravinársky a papierenský priemysel.

V rámci podpory priemyselných odvetví vzniklo a v súčasnosti ďalej vzniká viacero iniciatív na podporu prepojení v rámci odvetví a vytvorenia tzv. klastrov, čiže zhlukov podnikateľských subjektov činných v danom odvetví. Hlavným cieľom je vytvorenie kompaktnej siete výrobcov, ich dodávateľov a výskumných a vývojových kapacít na území, aby tak vzniklo stabilné a dynamicky sa rozvíjajúce hospodárske prostredie, založené na inováciách a vzťahoch, ktoré vytvárajú synergické efekty založené na pozitívnych externalitách. Tieto efekty sa môžu prejavíť pri dostatočnej miere špecializácie, prepojenia a geografickej koncentrácie v rámci odvetví a sú považované za hlavný zdroj konkurencieschopnosti v priemysle a predpoklad pre dlhodobé udržanie odvetvia v regióne, čo je kľúčové pri globalizujúcej sa ekonomike a s ňou spojenými procesmi offshoringu. Klastre sú preto v súčasnom diskurze považované za jednu z najefektívnejších reakcií na meniaci sa systém organizácie hospodárskych aktivít.^{16,17,18,19}

Ak uvažujeme o klastroch v medziach dichotómie špecializácia verzus diverzifikácia územia uvedomíme si, že klastre spájajú tieto dve zdanlivo protikladné tendencie vývoja hospodárskej štruktúry. Kým územie regiónu ako celok vykazuje vysoké tendencie k špecializácii (čo je základným predpokladom pre vznik odvetvového klastru), vnútorná štruktúra v rámci tejto špecializovanej štruktúry smeruje k zabezpečeniu čo možno najvyššej miery diverzity aktivít, ktorá zabezpečuje

¹⁵Tamže

¹⁶BENNEWORTH, P. – HENRY, N.: Where Is the Value Added in the Cluster Approach? Hermeneutic Theorising, Economic Geography and Clusters as a Multiperspectival Approach. In: *Urban Studies*, roč. 41, 2004, č. 5/6, s. 1011–1023. ISSN 00420980

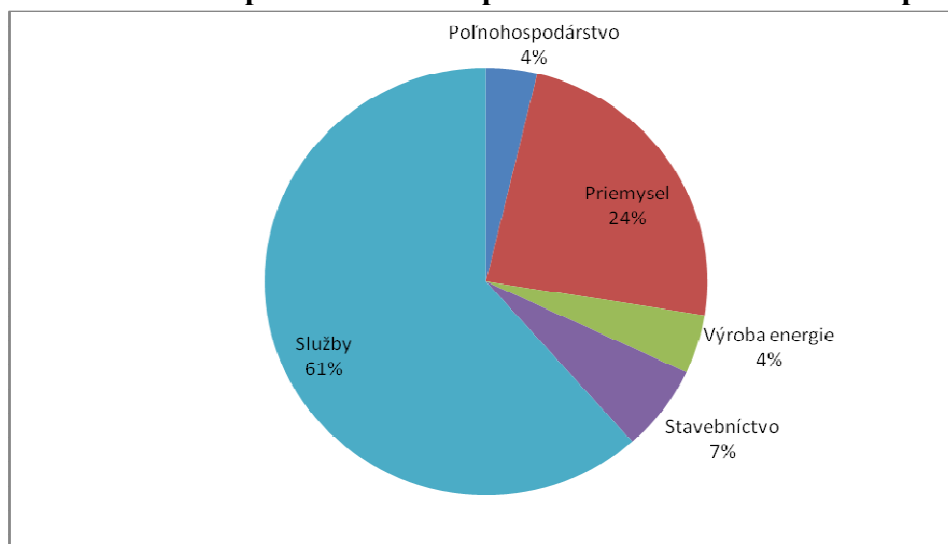
¹⁷PORTER, M.: *Competitive Advantages of Nations*. New York : The Free Press, 1990. 1. vyd. 855 s. ISBN 0684-84147-9

¹⁸TÖDTLING, F. – TRIPPL, M.: Like Phoenix from the Ashes? The Renewal of Clusters in Old Industrial Areas. In: *Urban Studies*, Roč. 41, 2004 č. 5/6, s. 1175–1195 ISSN 00420980

¹⁹SAXENIAN, A.: *Regional Advantage*. Cambridge: Harvard University Press, 1996. 4. Vyd. 226 s. ISBN 0-674-75340-2

komplexnosť a previazanosť klastru a tým aj jeho silu a návaznosť na lokalitu a jej zdroje. Práve diverzita potom zabezpečuje vysoký potenciál pre inovácie, ktorá lokalizuje klaster, čo prináša stabilitu hospodárskeho rozvoja územia na ktorom vznikol. Týmto spôsobom sa spája sila špecializácie a flexibilita a odolnosť diverzity voči výkyvom na trhu, čím sa vytvára stabilita prostredia.²⁰

Graf č.6.: Hrubá pridaná hodnota podľa odvetví OKEČ v Centrope

Zdroj: <http://www.czso.cz/xb/ediciplan.nsf/kapitola/13-6201-07-2007-04>,
http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=38,119919&_dad=portal&_schema=PORTAL,
[http://www.statistik.at/web_de/statistiken/regionales/regionale_gesamtrechnungen/nuts2
 _regionales_bip_und_hauptaggregate/index.html](http://www.statistik.at/web_de/statistiken/regionales/regionale_gesamtrechnungen/nuts2/_regionales_bip_und_hauptaggregate/index.html), [http://px-
 web.statistics.sk/PXWebSlovak/index.htm](http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/index.htm)

Udržanie si investorov na území teda závisí od kompaktnosti prostredia, od vzťahovej štruktúry s dodávateľmi, od prístupu k výsledkom výskumu a vývoja a od disponibilnej kvalifikovanej pracovnej sily. Tieto faktory sú schopné kompenzovať aj väčšiu geografickú vzdialenosť od odbytísk, ktorá by za iných okolností firmu donútila presunúť prevádzku. Pri odstraňovaní administratívnych bariér, ktoré umožňujú vytváranie efektívnejších logistických systémov je

²⁰OECD: *Building Competitive Regions: Strategies and Governance*. Paris: OECD, 2005. ISBN 92-64-00946-9

vytvorenie väzieb udržiavajúcich investora nevyhnutné pre dlhodobú konkurencieschopnosť regionálneho hospodárstva.

V Centrope boli a sú klastrové iniciatívy orientované predovšetkým na automobilový priemysel, ktorý sa začal premiestňovať do strednej Európy na začiatku 90.rokov, aby si zabezpečil prístup na nové rastové trhy bývalých socialistických krajín v Európe a Ruska a ktorý v súčasnosti vykazuje vysokú priestorovú koncentráciu výrobných aktivít v regióne Centrope a jeho okolí. Samotná priestorová koncentrácia veľkých producentov prirodzene vytvára sieťové prostredie a priťahuje množstvo dodávateľov a teda možno hovoriť o prirodzenom vývoji klastrových vzorcov. Na udržanie tohto vývoja je však nevyhnutné napojiť podnikateľský sektor na sektor výskumu a vývoja. Ďalším dôležitým krokom je napojenie samotných regiónov a miest na klaster takým spôsobom, aby mohli z jeho existencie čerpať maximum benefitov. Na tento účel slúžia klastrové iniciatívy. V oblasti automobilového priemyslu sú to v Centrope nasledujúce: Automotive Cluster Vienna Region (ACVR)²¹ na rakúskej strane, Auto Klaster Západné Slovensko²² a PANAC (Panónsky automobilový klaster) v Maďarsku²³, ktoré v rámci integračných a koordinačných aktivít v Centrope zastrešuje klastrová iniciatíva ACCentrope (Automotive Cluster Centrope)²⁴. ACCentrope je dobrým príkladom pre konsolidáciu aktivít v rámci iniciatívy pri vytváraní dlhodobu atraktívneho podnikateľského prostredia.

Ďalšie odvetvia, v ktorých vznikli klastrové iniciatívy sú IT, obnoviteľné zdroje energií, biotechnológie, textilie, recyklácia a environmentálne služby a ďalšie. Do akej miery budú úspešné bude možné posúdiť len s odstupom času.

Z predchádzajúcej analýzy možno jednoznačne identifikovať jeden z rozhodujúcich faktorov pre rozvoj dlhodobu prosperujúceho hospodárskeho prostredia v regióne a to výkonnosť sektoru výskumu, vývoja a vzdelávania a jeho napojenie na podnikateľský sektor.

²¹Stránka ACVR: <http://www.accentrope.com/index.php?lang=en>, 5.8.2008

²²Stránka Autoklastra Západné Slovensko: <http://www.autoklaster.sk/en/index.php>, 5.8.2008

²³Stránka PANAC: http://www.autocluster.hu/content_2-en.html, 5.8.2008

²⁴Stránka ACCentrope: <http://www.accentrope.com/index.php?lang=en>, 5.8.2008

V nasledujúcej časti textu sa pozeráme na stav týchto sektorov v Centrope.

Záver

Uskutočnená analýza podľa nás jasne dokazuje, že regióny sa navzájom zblížujú, menej vyspelé konvergujú, ich regionálne trhy práce sa prepájajú a životná úroveň ich populácie sa vyrovnáva. Zároveň regióny plne ťažia z potenciálu, ktorý je postavený na ich polohe vzájomnej blízkosti a úlohách ktoré majú v národnom hospodárstve a predstavujú dominantné celky v regióne. Funkčný región, ktorý vytvárajú má potenciál stať sa významným hospodárskym priestorom v rámci Európskej únie. Štruktúra hospodárstva regiónov je pomerne vyvážená so silnou prezenciou sektoru služieb a priemyslu, ktorý má v oblasti dlhodobú tradíciu. Napriek centrálnosti Viedne, ako destinácie pre regionálne a kontinentálne pobočky korporácií a medzinárodných organizácií sa do popredia tlačí vysoko dynamická Bratislava ako aj Brno, ktoré lákajú čoraz väčší podiel sofistikovaných služieb. V oblasti priemyslu dochádza k vertikálnemu a často aj k horizontálnemu prepájaniu do sietí a klastrov, ktoré zvyšujú výkonnosť daných odvetví. V regióne pritom stále pretrváva dominancia spracovateľského priemyslu na čele s výrobou automobilov, elektronikou, strojárstvom a chemickým priemyslom. Ďalší vývoj v regióne ukáže, či má jeho hospodársky priestor schopnosť dlhodobo si udržať vysokú rozvojovú dynamiku, alebo je len dôsledkom konvergenčného a integračného procesu, ktoré v súčasnosti prebiehajú.

Použitá literatúra

1. BENNEWORTH, P. – HENRY, N.: Where Is the Value Added in the Cluster Approach? Hermeneutic Theorising, Economic Geography and Clusters as a Multiperspectival Approach. In: *Urban Studies*, roč. 41, 2004, č. 5/6, s. 1011–1023. ISSN 00420980
2. HUBER, P. – MAYERHOFER, P.: *Structural Change in the CENTROPE Region*. [online] Dostupné na internete: <<http://www.ihs.ac.at/centrope/>> , 11.8.2008

3. OECD: *Building Competitive Regions: Strategies and Governance*. Paris: OECD, 2005. ISBN 92-64-00946-9
4. PORTER, M.: *Competitive Advantages of Nations*. New York : The Free Press, 1990. 1.vyd. 855 s. ISBN 0684-84147-9
5. TÖDTLING, F. – TRIPPL, M.: Like Phoenix from the Ashes? The Renewal of Clusters in Old Industrial Areas. In: *Urban Studies, Roč. 41, 2004 č. 5/6, s.1175–1195 ISSN 00420980*
6. SAXENIAN, A.: *Regional Advantage*. Cambridge: Harvard University Press, 1996. 4. Vyd. 226 s. ISBN 0-674-75340-2

Internet:

Stránka ACVR: <http://www.accentrope.com/index.php?lang=en>, 5.8.2008

Stránka Autoklastra Západné Slovensko:
<http://www.autoklaster.sk/en/index.php>, 5.8.2008

Stránka PANAC: http://www.autocluster.hu/content_2-en.html, 5.8.2008

Stránka ACCentrope: <http://www.accentrope.com/index.php?lang=en>,
5.8.2008

Zdroje dát:

Internetové portály štatistických úradov (Dátumy získania konkrétnych údajov, ako aj spresnené adresy sú uvádzané pri jednotlivých citáciách):

ČR: <http://www.czso.cz/>

Maďarsko:

http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=38,119919&_dad=portal&_schema=PORTAL

Rakúsko: http://www.statistik.at/web_de/statistiken/index.html

SR: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4>

Regionálna databáza ŠÚSR: <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/index.htm>

CB Richard Ellis: Market View 2007: Bratislava Property. Dostupné na internete: http://www.cbre.sk/sk_sk/research

CB Richard Ellis: Market View 2007: Vienna Offices. Dostupné na internete: http://www.cbre.sk/sk_sk/research

Posledný ropný šok – „Global Oil Peak“

Richard Woltemar

Abstrakt

Základným cieľom energetických politík je zabezpečenie dostupnosti zdrojov, energetickej diverzifikácie a podporovanie obnoviteľných zdrojov ako boja proti klimatickým zmenám. Najpodstatnejšou výzvou týchto politík, respektíve faktom, sa stáva vyčerpatelnosť ropy a jej prípadné nahradenie. Situácia, kedy nastane trvalý svetový pokles ťažby, sa nazýva „global oil peak“. Ropa predstavuje jeden z faktorov ekonomického rastu, je preto potrebné vypracovať alternatívy a riešenia, ako šetriť či nahradiť túto vzácnu surovinu.

Abstract

The main objective of energy policies is to secure availability of resources, energy diversification and to support renewable energy sources. The main challenge of these politics is the depletion of oil stocks. Global oil peak is a situation, when a permanent downfall in oil production occurs. Oil is one of the determinants of economic growth and therefore is necessary to draw up options and solutions, how to save or replace this rare raw material.

Úvod

Ekonomické a geologické vnímanie vzácnosti sa rozlišuje. Zatiaľ čo ekonómovia považujú vzácnosť za ekonomický faktor, geológovia vnímajú vzácnosť ako obmedzené množstvo niečoho. Argumentom v prospech ekonómov býva známa veta, že doba kamenná predsa neskončila kvôli vyčerpaniu zdrojov - kameňa. Podľa ekonomických zákonov, trhové a cenové mechanizmy zabezpečia rovnováhu medzi vzácnosťou a ich efektívnym využitím. Skôr ako sa vyčerpajú zásoby, trhové mechanizmy zabezpečia dostatočné zmeny v technologickom využívaní a v ponuke zdrojov, ktoré spravia fyzikálnu vzácnosť irelevantnou. Obidve skupiny sa zhodujú na neodvratnom príchode

svetového ropného vrcholu v produkcii, ale líšia sa v rozsahu a možných následkoch týchto dopadov.

1 Svetový ropný vrchol

Ropa sa tvorila mnoho miliónov rokov geologickými procesmi. Nachádza sa v rôznych množstvách a v rôznych hĺbkach pod zemským povrchom. Najväčšie náleziská sa nazývajú tzv. „super giants“, z ktorých mnohé sa objavili na Blízkom východe. Z ich jedinečnej charakteristiky vyplýva ich dostupnosť, životnosť a relatívna nenáročnosť pri ich ťažbe. Posledné takéto náleziská boli objavené v roku 1967 a 1968.

Aj napriek vyspelej technológii je náročné hľadať nové ropné ložiská a vyžaduje si to nemalé investície a techniku. Pri odhadovaní reálnych zásob konkrétneho ložiska sa pracuje s geologickými údajmi, ktoré sa na danom mieste odborne zistia. Odborníci si ale môžu vykladať tieto údaje rôzne a dochádza k odlišným odhadom a výkladom. Zároveň vstupuje do hry aj politický či podnikateľský faktor, ktorý môže spôsobiť nereálne nadhodnotenie zásob, za účelom prilákania investícií a z pohľadu investora samotného zisku. Ťažba ropy na konkrétnom poli musí zákonite časom klesať, pretože ropa je neobnoviteľný energetický zdroj a polia sa vyčerpávajú zvýšenou ťažbou podľa požiadavky dopytu. Tento pokles v ťažbe sa označuje pojmom „oil peak“, čo predstavuje stav maximálnej produkcie po spracovaní približne polovičky zásob ložiska, kedy následne dochádza k dlhodobému poklesu produkcie.

Ropa je jedným z elementárnych faktorov ekonomického rastu a je nevyhnutná pre všetky krajiny sveta. Ťažba ropy prebieha v 123 krajinách sveta. Prvých 20 z týchto krajín produkuje viac ako 83% svetovej produkcie.¹ Na druhej strane sa nachádzajú spotrebitelia ropy, kde prvých 20 krajín spotrebúva denne priemerne 75% dennej produkcie.²

1.1 Kedy nastane „Global Oil Peak“ ?

Odborná debata o ropnom vrchole nastala po zverejnení práce Dr. Marion King Hubberta, ktorý predpovedal ropný vrchol v USA a následný pokles v ťažbe okolo roku 1970. Jeho predpoveď sa ukázala

¹TOP 5 producentov : Saudská Arábia, Rusko, USA, Irán, Mexiko.

²TOP 5 spotrebiteľov: USA, Čína, Japonsko, Rusko, Nemecko.

ako presná a produkcia USA začala klesať v roku 1970 pri ťažbe 11,3 milióna barelov denne na 6,8 milióna barelov denne v roku 2005.³ Tento istý model bol použitý aj na celosvetovú produkciu ropy a odhadom bolo obdobie okolo roku 2000.⁴

„Global oil peak“, respektíve celosvetový ropný vrchol nastane, keď globálna produkcia začne časom definitívne klesať, čiže daným momentom dopyt prevýši ponuku. Ropné vrcholy sa už dosiahli dočasne (koncom 70tych rokov) alebo regionálne (USA), ale nie globálne a definitívne. Posledných 20 rokov je možné sledovať konštantný nárast v produkcii ropy (1,4% ročne) za relatívne konštantnú cenovú hladinu (v reálnych US dolároch).⁵ Otázka ropného vrcholu je nanajvýš aktuálna, pretože ak prevýši dopyt ponuku, môžu nastať výkyvy vo svetovej ekonomike a obchode. Očakáva sa pritom, že svetový dopyt po rope sa zvýši až o 50% do roku 2025.⁶ Cena ropy by sa stala volatilná a podliehala by rapídному zvyšovaniu. Takáto situácia by viedla k zmenám vo svetových investíciách, keďže by spotrebitelia aj producenti museli hľadať alternatívne riešenia. Miera týchto negatívnych dopadov na svetové hospodárstvo by závisela od elasticity ponuky a dopytu po rope. Ropný vrchol je predvídateľný a preto je dôležité byť na neho včas pripravený.

1.2 Súčasný trend – pozitívna nálada

Všeobecne panuje pozitívna nálada pri načasovaní ropného vrcholu a jeho dopadov. Cenový vývoj ropy v posledných rokoch bol stabilný, aj keď posledné obdobie dokazuje opak. Podľa predpovedí IEA a ich dávnejšej *World Energy Outlook 2004*, sa zvýši produkcia ropy zo súčasných 80 miliónov barelov/deň na 120 mb/d v roku 2030.⁷

Podstatným záverom vyplývajúcim z ich scenára, je dostatok ropy na najbližších 25 rokov, kedy ropný vrchol nenastane.⁸

³BP Statistical review of world energy, June 2006

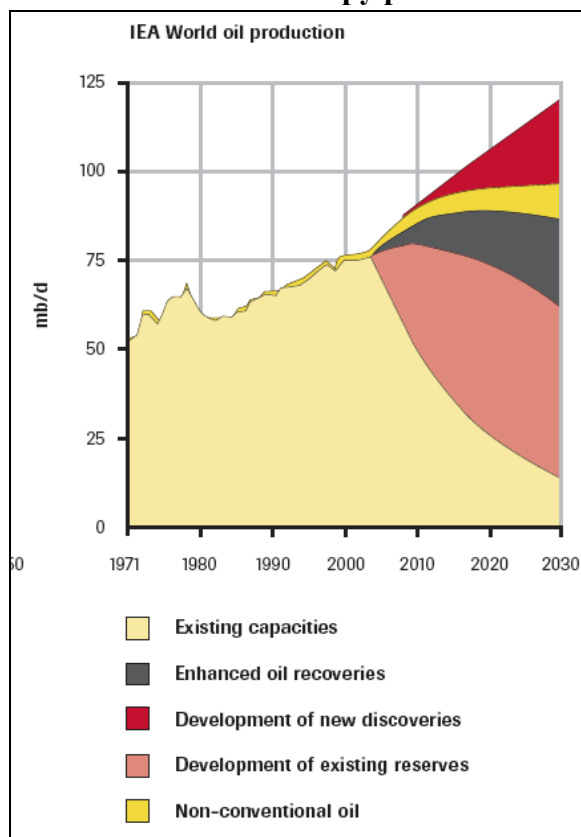
⁴Hubbert, M.K.: *Nuclear Energy and the Fossil Fuels*

⁵Bruggink, J.J.C.: *Four European energy futures*, May 2005

⁶U.S. Department of Energy, *International Energy Outlook*, April 2004

⁷Ročný nárast 1,6%.

⁸K podstatným zmenám v odhadoch neprišlo ani v novej *World Energy Outlook 2007*.

Obr. 1 Produkcia ropy podľa IEA

Zdroj: IEA World Energy Outlook 2004

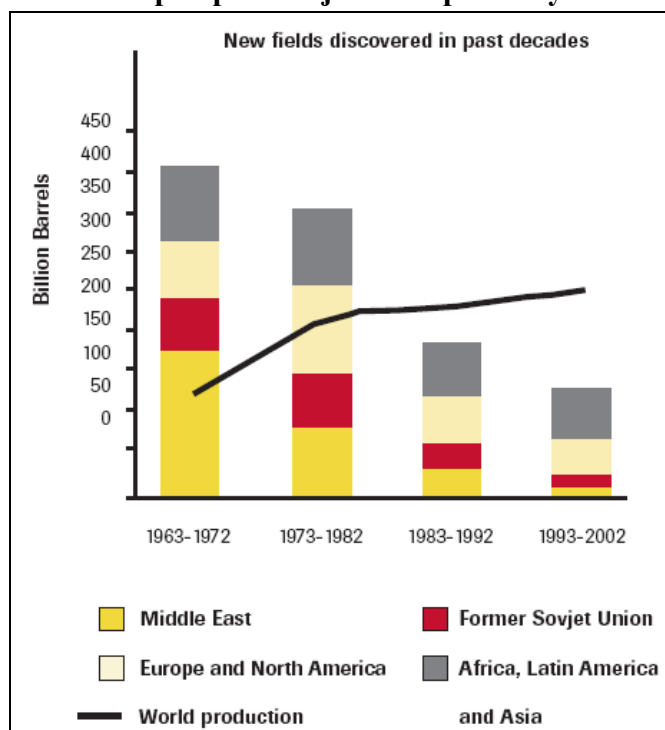
Odhady zásob konvenčnej ropy sa riadia podľa prieskumov USGS⁹, z ktorých vychádzajú aj referenčné scenáre IEA. USGS odhaduje konečný objem ropných zásob na hodnotu 3 345 miliárd barelov. Z daného objemu už bolo vyťažených 717 miliárd barelov ropy. Zvyšných 2 628 miliárd barelov sa skladá z troch kategórií. Dokázané zásoby v poliach (959), predpokladané (730) a možné (939). Dá sa namietat' faktom, že dokázané zásoby v existujúcich poliach sú už vyčerpané a pravdepodobné odhady sú príliš optimistické. Je nutné uviesť, že údaje podľa USGS sa udávajú s 50% pravdepodobnosťou. To podľa ich odhadov znamená riziko možného skoršieho ropného vrcholu, prípadne dokonca skôr ako sa celosvetovo očakáva. Podľa posledných

⁹US Geological Survey.

odhadov *World Oil* z dielne US Energy Information Administration 2006, sa dokázané zásoby odhadujú až na 1 120 miliárd barelov ropy.¹⁰

Spomenuté dokázané zásoby sa koncom roku 2005 geograficky nachádzali až 65% v regióne Blízkeho východu.¹¹ A práve podľa týchto geologických odhadov sa predpokladá dostatočná produkcia ropy na najbližších 41 rokov. Samozrejme za predpokladu, že sa nezmení súčasná produkcia, čiže globálny dopyt po rope. Na druhej strane aj geologické odhady sa menia pod vplyvom vzniku nových technológií, ekonomických ukazateľov a štatistických metód. V tomto bode sa zhodujú štúdie IEA a aj BP¹², ktoré sú pozitívne naladené. Je ale potrebné brať do úvahy aj globálne hospodárstvo, ekonomický rast ázijských krajín a v neposlednom rade aj geopolitické bezpečnostné vzťahy.

Obr. 2 Nové ropné polia objavené v posledných dekádach

Zdroj: Bruggink, J.J.C.: Four European energy futures

¹⁰US Energy Information Administration: World Proved reserves of Oil and Natural Gas, Most recent estimates

¹¹BP Statistics review of world energy, June 2006

¹²British Petroleum.

Práve s odhadmi zásob vzácnej suroviny - ropy súvisia aj nasledujúce pochybnosti. Podľa viacerých geologických odborníkov sú súčasné zásoby jednotlivých krajín ťažiacich ropu značne nadhodnotené. Členské krajiny združenia OPEC v 80tych rokoch zvýšili svoje geologické odhady zásob ropy na svojich územiach. Z obchodného hľadiska sa dá vnímať zmena odhadov ako prostriedok vyjednávania pri stanovovaní produkčných kvót. Je pozoruhodné, že tieto krajiny svoje odhady nezmenili, aj napriek kumulatívnym zmenám pri pokračujúcej ťažbe ropy. Takisto medzinárodné spoločnosti ako Exxon či Shell upravujú odhady zásob len veľmi opatrne. Výsledkom tejto politiky je stanovenie cien ropy viac na politicko-mocenských základoch, než na geologickej vzácnosti a ekonomických potrebách. Dá sa len ťažko odhadnúť dopad zverejnenia hodnôt skutočných zásob ropy na svetové hospodárstvo, trh a finančný mechanizmus.

1.3 Nárast dopytu

Je všeobecne známe, že všetky veľké polia už boli objavené. Nové zásoby vznikajú zintenzívňovaním ťažby v už existujúcich náleziskách. Súčasťou korekcie odhadov nových zásob je aj samotný geografický problém s ťažbou ropy. Významné náleziská sa väčšinou nachádzajú v politicky nestabilných regiónoch, kde krajiny nedisponujú s dostatočnou technológiou a kapitálom na zabezpečenie najefektívnejšej ťažby. Veľké medzinárodné ropné spoločnosti majú na druhej strane problém pri dostupnosti ťažby, keďže sú nútené hľadať novú ropu v ťažko dostupných oblastiach, akou je napríklad aj samotné morské dno.

Dopyt po rope v krajinách OECD je takmer výlučne zameraný pre uspokojenie potrieb dopravy a chemického priemyslu. Aj napriek ropným šokom sa vďaka nízkej cene stala ropa dominantným zdrojom energie. Všetky ekonomiky sveta využili ropu ako akcelerátor ekonomického rastu. Táto jednostranná orientácia neposkytla dostatok priestoru na vznik alternatívnych zdrojov. Tie ostali na okraji záujmu a bez trhovej podpory a investícií.

Štatistické údaje o ekonomickom raste z BRIC¹³ krajín dokazujú, že zvýšená životná úroveň si vyžiada vyššie nároky na dopravu

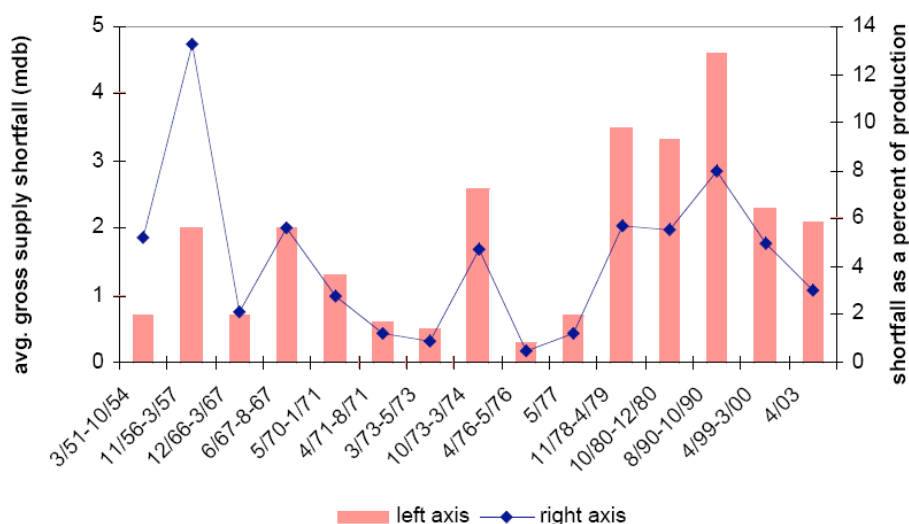
¹³Brazília, Rusko, India a Čína.

a priemysel. Najväčšou krajinou sveta je Čína, ktorá sa snaží si zabezpečiť dostatok zdrojov na svoj rýchly ekonomický rast a to prostredníctvom dlhodobých kontraktov a zahraničných investícií. Podľa World Energy Outlook 2004 sú odhady týkajúce sa čínskych nárokov veľmi mierne a konzervatívne. Očakáva sa zvýšenie čínskeho dopytu po ropu z 5,2 milióna barelov ropy denne v roku 2002 na 10,6 v roku 2020, ročný nárast predstavuje iba 4%. Príkladom je aj údaj, podľa ktorého na tisíc obyvateľov Číny pripadá 10 automobilov, v Európe je to 500 na tisíc obyvateľov. Podstatný je ale fakt, že podľa odhadov dochádza až k 9% ročnému nárastu. Podľa najnovších ekonomických odhadov sa dá očakávať markantnejší nárast dopytu Číny po ropu, keďže jej ekonomika napreduje obrovským tempom.

1.3.1 Problémy s dodávkami ropy krajín OECD

Nasledujúci graf zobrazuje vzťah medzi priemerným poklesom ponuky a percentuálnym poklesom produkcie v rokoch 1954 – 2003.

Graf 1

Zdroj: Hirsch, L. Robert: Peaking of world oil production

Najväčšie výkyvy, roky 1973-74 a rok 1979, sa považujú za ropné šoky, ktoré ovplyvnili svetovú ekonomiku a navždy zmenili cenu ropy. Problémy s dodávkami a ponukou ropy determinatívne vplyvajú na jej cenu. Ak nastane zvýšenie ponuky ropy na svetových trhoch, národné

ekonomiky používajú svoje príjmy na nákup tejto drahšej ropy a to následne vedie k poklesu dopytu po statkoch a službách a k celkovému makroekonomickému poklesu.¹⁴ Vysoké ceny ropy vedú k zvýšeniu nákladov na produkciu statkov a služieb, inflácie, nezamestnanosti a k poklesu kapitálových investícií. Príjem štátu z daní klesne, čo vedie k zvýšeniu deficitu štátneho rozpočtu. Vláda nedokáže eliminovať náhle výkyvy v cene ropy, ale môže ich zmierniť efektívne nastavenou monetárnou a fiškálnou politikou.

V krajinách OECD bol dopad zvýšených cien ropy počas 1. a 2. ropného šoku na ekonomický rast výrazný. Bolo to spôsobené nevhodnými politickými opatreniami.¹⁵ Aj napriek poklesu hodnoty spotreby ropy na HDP za posledné tri dekády, ropa ostáva hlavným energetickým zdrojom aj do budúcnosti. Strata v OECD krajinách v rokoch recesie 1974-75 sa odhaduje na 700 – 1 000 miliárd dolárov (podľa dolára v r.2003), aj keď to nebolo spôsobené len ropným šokom.¹⁶ Táto hodnota sa rovná 7% poklesu HDP, ale aj za prítomnosti frikčných a cyklických ekonomických faktoroch, nezávislých od daného ropného šoku.¹⁷ Strata v roku 1979 bola približne 3% HDP a v roku 1981 stúpila na 4,25%, čo sa podpísalo na pokles ekonomického rastu členských krajín a v náraste inflácie a nezamestnanosti v rokoch 1981-82. Straty boli obrovské, pričom treba vziať do úvahy aj stav ekonomík, keďže niektoré zažívali recesiu a iné ekonomický rast. Za daných okolností sa nedá presne vyprofilovať daná hodnota ropného šoku, ale treba vziať do úvahy aj makroekonomické politiky. Dopad tretieho ropného šoku 1990-91 nebol až taký negatívny, pretože sa ceny rapídne nemenili a nezostali trvalo vysoké.

Aj napriek ropným šokom ostávajú krajiny OECD a celého sveta naďalej závislé na vyčerpatelnej surovine – rope.

¹⁴HAMILTON, J.D. – Herrera, A.M.: *Oil shocks and Aggregate Macroeconomic Behavior*, Journal of Money, 2003

¹⁵HAMILTON, J.D. – Herrera, A.M.: *Oil shocks and Aggregate Macroeconomic Behavior*, Journal of Money, 2003

¹⁶HIRSCH, L. Robert: *Peaking of world oil production*, p.29

¹⁷FAITH Bird: *Analysis of the Impact of High Oil Price on the Global Economy*, IEA 2003

1.4 Potreba systémových zmien

Nahradenie ropy, ako základného produktu pri výrobe a doprave, by si vyžadovalo vysoké investície a dlhodobé systémové inovácie. Takisto spomalenie vo využívaní ropy by si vyžadovalo nové investície a dlhodobé systémové zmeny. Konečné uvedenie si rizík vyčerpatelnosti fosílnych palív významne ovplyvňuje investičné prostredie a jeho budúcnosť. Posun od využívania ropy k využívaniu ostatných fosílnych palív, plynu a uhlia, by mal podobný scenár ako ten súčasný ropný. Vysoké ceny fosílnych palív spolu s ropným vrcholom by viedli k urýchlenému vytvoreniu najvhodnejších podmienok na technologické inovácie a trhovú implementáciu alternatívnych zdrojov. Z daného vyplýva, že správne načasovanie a vhodná príprava na ropný vrchol by viedla ku stabilite a k relatívne malým dopadom na svetové hospodárstvo.

2 Alternatívy prípravy na svetový ropný vrchol

2.1 Udržanie súčasného stavu

Cieľom tejto stratégie by malo byť zavedenie technológií, ktoré by výrazne šetrili pohonné hmoty. Je možné rozdeliť tieto technológie do dvoch kategórií. Prvou možnosťou by bolo zavedenie techniky na zvýšenie efektivity existujúcich zariadení a druhou nahradenie súčasných zariadení úplne novými.

Cieľovou skupinou sú predovšetkým automobily a ľahké nákladné autá, ako najväčších spotrebiteľov. Palivá pre osobné automobily a nákladné autá neprešli výrazným technologickým procesom zvýšenej efektívnosti z dôvodu ich dostupnosti a cenovej nenáročnosti. Za šetrnejšiu verziu sa považuje dizlový motor, ktorý je efektívnejší o 30% v porovnaní s benzínovým. V európskom priestore je rozšírenie dizlových motorov u nákladných áut v niektorých krajinách v rozmedzí 55-70%.¹⁸

Novou a nádejnou technológiu sú hybridné motory (spojenie klasického a elektromotora), ktoré sa stávajú stredobodom pozornosti automobilového priemyslu. Podľa výskumov sú hybridné benzínové motory v osobných automobiloch až o 40% efektívnejšie ako klasické.¹⁹

¹⁸HARVAN, R.: *Diesel Use Surging*. World refining. June 2004

¹⁹Consumer reports. August 2004, p.49

Táto efektívnosť ale klesá až na 10% pri veľkých dopravných prostriedkoch²⁰, čo ale aj tak predstavuje úsporu. Ďalšou cieľovou skupinou zvýšenia palivovej efektívnosti musí byť aj letecký priemysel či lodná doprava, ktoré sa takisto podieľajú na transporte a aj emisiách.

Problémom týchto technológií je ich pomalý prienik na trhy, čo súvisí s ich kapitálovou náročnosťou. Bez vládnej intervencie sa nové technológie rozširujú len pomaly, keďže sú transportné systémy historicky naviazané na ropu a jej produkty.

2.2 Predĺženie životnosti ložísk

Tieto postupy sa používajú v rôznej miere na všetkých ropných poliach. Cieľom je zvýšenie produkcie a zabezpečenie zvýšenia zásob ložiska. Každé ložisko si vyžaduje iné riešenie, čo predstavuje určitú náročnosť na kapitál a na odhad dosiahnutia ropného vrcholu daného ložiska. Ropa sa nachádza pod zemou pod tlakom a preto prúdi na povrch. Na zvýšenie účinnosti sa používa vstrekovanie vody do ložiska, cieľom čoho je zabezpečenie prúdenia dodatočnej ropy na povrch.²¹ Ďalšou častou možnosťou je priame vstrekovanie CO₂, ktoré dokáže zabezpečiť obnovenie ložiska až o 7-15% pôvodnej zásoby.²² Táto technológia je pre boj proti klimatickým zmenám veľmi zaujímavá a očakáva sa jej intenzívne využívanie v budúcnosti. Aj napriek tomu sa v súčasnosti nevyužíva pravidelne, pretože ropné spoločnosti čakajú až na dosiahnutie maximálnej produkcie, a až potom začnú aplikovať tieto postupy obnovy ložiska.

2.3 Ťažká ropa a asfaltové piesky

Okrem klasickej ropy existujú aj veľké ložiská nekonvenčnej ropy, ktorú tvorí živica v asfaltových pieskoch a kerogén v asfaltových bridliciach. Nachádzajú sa hlavne v Kanade a Venezuele. Jej podiel zatiaľ tvorí len 5% celkovej svetovej produkcie, z dôvodu vysokej energetickej náročnosti ťažby.²³ Takisto sa tieto zdroje nachádzajú aj v Rusku, Európe

²⁰Tlačová správa: National Renewable Energy Technology Laboratory, 2002

²¹WILLIAMS, B.: *Progress in IOR technology, economics deemed critical to staving off world's oil production peak*, 2003

²²Tamtiež

²³<http://sk.wikipedia.org/wiki/Ropa>

a v USA. Mnohí odborníci odhadujú tieto zásoby až na 3-4 tisíc miliárd barelov, z ktorých je ale ekonomicky využiteľných len približne 600 miliárd barelov.²⁴

Nekonvenčná ropa je finančne náročná na ťažbu, vyžaduje veľké množstvo energie pri jej produkcii a takisto má nižšiu kvalitu ako tá klasická, čo z nej robí drahú alternatívu. Dá sa ale predpokladať, že blížiaci sa ropný vrchol zvýši záujem aj o tento zdroj a vďaka novým investíciám sa zvýši jej efektívnosť a využitie.

2.4 Gas-To-Liquids (GTL)

Veľké zásoby zemného plynu sa nachádzajú na celom svete a mnohé sú vzdialené od okamžitej spotreby. Práve pre tieto účely sa využíva princíp skvapalnenia plynu do formátu LNG.²⁵ Japonsko, Kórea, Španielsko a USA boli v roku 2003 najväčšími importérmi LNG, pričom sa predpokladá rast podielu do budúcnosti.²⁶

Inou metódou transportu plynu na svetové trhy je disociácia metánových molekúl za pridania pary a následná konverzia zmesky na vysoko kvalitné palivo Fischer - Tropesch procesom.²⁷

Týmto procesom sa dá pripraviť hotové palivo s len drobnými finálnymi úpravami. Tento proces prešiel značným vývojom v nedávnej minulosti a predpokladá sa jeho ďalšie využitie.²⁸

2.5 Uhlie a biomasa

Za určitých predpokladoch sa dá vyrobiť palivo aj z uhlia. Procesom splyňovania uhlia za účelom odstránenia nečistôt a následnou syntézou pomocou F-T procesu, je možné vytvoriť palivo. Technológia a proces splyňovania prešli vývojom za posledné roky, čoho výsledkom je vo svete okolo 150 takýchto komerčných zariadení, využívajúcich splyňovanie. Tento proces na výrobu paliva slúžil počas druhej svetovej vojny nemeckej armáde, keďže mala problémy so zásobami palív.

²⁴WILLIAMS, B.: *Heavy Hydrocarbons Playing Key Role in Peak Oil Debate, Future Supply*, 2003

²⁵Liquefied Natural Gas.

²⁶SEN, C.T.: *World's LNG Industry Surges, Pushed By Confluence of Factors*, 2004

²⁷HIRSCH, L. Robert: *Peaking of world oil production*, str. 42

²⁸HIGGINS, T.: *Gas-To-Liquids: An Emerging Driver for Diesel Markets ?*, 2004

Následne vybudovala inšpirovaná Sasol Company v Južnej Afrike nové, modernejšie zariadenia.²⁹

Mnohé krajiny sa rozhodli aj naďalej využívať svoje prírodné zdroje, akým je aj uhlie, aj napriek záväzkom v boji proti klimatickým zmenám. Pri výrobe elektriny z uhlia, je možné uplatniť tie procesy na výrobu paliva. Predstavujú zaujímavú alternatívu, keďže barel takmer rovnocenného paliva by stál približne 30-35 dolárov.³⁰

Biomasa v podobe rastlín je chemicky zakonzervovaná slnečná energia. Je to súčasne jeden z najuniverzálnejších a najrozšírejších zdrojov energie na Zemi. Je ju možné využiť nielen na výrobu tepla, ale aj na výrobu elektriny v moderných spaľovacích zariadeniach. Kvapalné a plynné formy biomasy (etanol, metanol, drevoplyn, bioplyn) je tiež možné použiť na pohon motorových vozidiel.³¹ Do budúcnosti sa počíta s využitím výroby palív z celulózy, ktorá je efektívnejšia ako etanol.

Záver

Dosiahnutie svetového ropného vrcholu je nezvratné. Odhady následkov na svetovej ekonomike sa dajú len ťažko vyčíslit' a správne odhadnúť. Úlohou všetkých krajín by mala byť dôsledná príprava na posledný ropný šok, ktorý sa už nedá ani nazvať šokom, ale možno ho označiť za obdobie konca ropnej éry. Táto situácia otvára nové možnosti pre alternatívne ekologické zdroje, ktoré sú na rozdiel od ropy nevyčerpatel'né a zároveň ekologicky prijateľné. Alternatív je viac, ostáva si vybrať tie synergicky a ekonomicky vhodné.

Použitá literatúra

1. Consumer reports. August 2004, p.49
2. BIRD, F.: *Analysis of the Impact of High Oil Price on the Global Economy*, IEA 2003
3. BP Statistical review of world energy, June 2006 [online] dostupné na <http://www.bp.com/home.do?categoryId=1>

²⁹KRUGER, P.: *Startup Experience at Sasol's Two and Three*, Saso, 1983

³⁰GRAY, D.: *Coproduction of Ultra Clean Transportation Fuels, Hydrogen, and Electric Power from Coal*, 2001

³¹WOLTEMAR, R.: Obnoviteľné zdroje energie v energetickej politike Európskej únie, In: *Vedecká konferencia Mojmirovce 2006*

4. BRUGGINK, J.J.C.: *Four European energy futures*, May 2005, [online] dostupné na <http://www.ecn.nl>
5. GRAY, D.: *Coproduction of Ultra Clean Transportation Fuels, Hydrogen, and Electric Power from Coal*, 2001
6. HARVAN, R.: *Diesel Use Surging*. World refining, June 2004
7. HAMILTON, J.D. – Herrera, A.M.: *Oil shocks and Aggregate Macroeconomic Behavior*, Journal of Money, 2003
8. HIGGINS, T.: *Gas-To-Liquids: An Emerging Driver for Diesel Markets ?*, 2004
9. HIRSCH, L. Robert: *Peaking of world oil production: Impacts, Mitigation and Risk Managment*, February 2005 by United States Government
10. HUBBERT, M.K.: *Nuclear Energy and the Fossil Fuels*, 1956 Shell Development Company, Publication Number 95, Houston, Texas
11. IEA, World Energy Outlook 2004
12. KRUGER, P.: *Startup Experience at Sasol's Two and Three*, Saso, 1983
13. SEN, C.T.: *World's LNG Industry Surges, Pushed By Confluence of Factors*, 2004
14. WILLIAMS, B.: *Progress in IOR technology, economics deemed critical to staving off world's oil production peak*, 2003
15. WILLIAMS, B.: *Heavy Hydrocarbons Playing Key Role in Peak Oil Debate, Future Supply*, 2003
16. US Energy Information Administration: *World Proved reserves of Oil and Natural Gas, Most recent estimates*
17. U.S. Department of Energy, *International Energy Outlook*, April 2004
18. WOLTEMAR, R.: *Obnoviteľné zdroje energie v energetickej politike Európskej únie*, In: *Vedecká konferencia Mojmirovce 2006*, zborník ISBN 978-80-225-2353-0

Slovak Women in Politics till the end of the Dzurinda's Government and the Possible Reason for Low Women's Political Participation

Janka Zvončeková

Abstrakt

Autorka sa venuje participácii žien v slovenskej politike za pomoci analýzy dát a teoretických zdrojov. Snaží sa nájsť odpoveď na otázku prečo nie je Slovensko stále schopné akceptovať ženy ako političky bez zdôraznenia ich pohlavia. Ženy tvoria zhruba polovicu ľudskej populácie ako aj polovicu občanov SR. Národná rada SR pozostáva zo 150 kresiel, z ktorých počas vlády Mikuláša Dzurindu (1998-2006) iba 22 patrilo poslankyniam, čo predstavuje 15%. Zo všetkých ministerských kresiel bolo iba jedno obsadené ženou a to ministerkou práce sociálnych vecí a rodiny SR Ivetou Radičovou, ktorá sa v roku 2005 stala prvou ženou vo vláde SR po roku 1998. Politická aktivita žien výrazne závisí od ich životných podmienok. Musíme brať do úvahy verejné prostredie, ktoré ovplyvňuje možnosti žien vstúpiť do verejných inštitúcií.

Abstract

Author is dealing with the participation of women in Slovak politics through data and theory. She is trying to find the explanation, why Slovakia "is still not able" to consider woman as politician without pointing out her gender. Women made up about half the human population and the half of Slovak citizens as well. The National Council of Slovak Republic consists of 150 seats and only 22 of them belonged to women representatives till the era of Mikuláš Dzurinda Government (1998- 2006). When expressing in percentage, it was about 15 % female politicians in Slovak Parliament and from 14 ministerial seats in government, just the only 1 seat belonged to woman, to the Minister for Labour, Social Affairs and Family, to Iveta Radicova. In the 2005, she became the first women in Slovak Government after the year 1998. Women's political activity depends greatly on their living conditions. We have to take into account the "public environment" which influences the possibility to enter the public institutions for women.

Introduction

The first and most important women's organisation in Slovakia (in that time Slovakia was part of Austro- Hungarian Empire) was called Živena and it was founded in 1869. I found very interesting, that the initiating idea and activities of this organisation were set by a man: Ambro Pietor, a famous Slovak nationalist. His motivation was to establish a broader basis for Slovak nationalism. His idea was to reach the "other half" of the Slovak population, which meant: women. He wanted them to become good nationalist daughters and sisters, wives and mothers of male nationalists. "Živena" women activists wanted to educate „Slovak daughters“ but they never fought for political or juridical issues, as e.g. the right to vote. (Wohrer:2,3)

The political rights of women were often limited to the right to vote, and even that was limited by obstructions and restrictions. However, equal political rights also imply the right to be elected to publicly elected bodies, and the right to participate in shaping and implementing government policy . Women' s struggle for equal political rights has lagged considerably behind men' s. Compared to other European countries, women in Slovakia were granted the right to vote relatively early, immediately after the formation of the Czechoslovak Republic in October 1918.

As for the political rights specifically concerning women, Czechoslovak Republic vowed that it ". . . will take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in the political and public life of the country and, in particular, will guarantee women, on equal terms with men, the right (Meseznikov: 247)::

- (a) To vote in all elections and public referenda and to be eligible for election to all publicly elected bodies;
- (b) To participate in the formation and execution of government policy, and to hold public office and perform all public functions at all levels of government;
- c) To participate in non-governmental organizations and associations concerned with the public and political life of the country.

Before the fall of communism in 1989, several formal quotas existed regarding the appointment of deputies to parliamentary seats.

One required a 30% proportion of women on candidates' lists. Due to this measure, female candidates regularly obtained more than 20% of parliamentary mandates. However, their participation in the formation and execution of government policy was merely formal, as it took place in an undemocratic environment under the monopoly of the Communist Party. When the quota system was abolished as a relic of the past, the share of female Member of Parliaments after the first free elections in 1990 dropped to 12%. In subsequent parliaments, women occupied from 18 to 22 seats, or 12 to 15 % of mandates. (Meseznikov: 251) Slovak legislation treats political rights as universal, granted to all citizens without exception. Slovakia has not adopted a specific law on gender equality governing the political rights of men and women.

In March 2001, Slovak Republic approved the *Concept of Equal Opportunities for Women and Men*, in which it pledged to „help amend the law on political parties and the election law to ensure adequate representation of women in politics and political parties, such as by introducing quotas and other short-term or temporary measures“ . However, no such measures have been adopted. The committee recommended the government „prepare a time schedule for achieving a minimum 30% representation of women, particularly in politics and political parties“ . (Meseznikov: 248) In elections to the national parliament and regional parliaments, as well as municipal and local councils, Slovakia uses a proportional electoral system, which improves women's representation and participation in politics.

Even there is the quota system, we can see, that just 20.9% of female candidates are seeded in the top half of candidate's lists. The higher the position and the higher the probability the candidate will be elected to parliament, the lower the proportion of women. (Meseznikov: 251).

1 Slovak Women in Politics and the Possible Reason for Low Women's Political Participation

Former Minister for Labour, Social Affairs and Family, Iveta Radicova became the first women in Slovak government after 8 years. During the Meciar's government, there was 100% male cabinet. Because

of this fact, I would argue, that politics in Slovakia is still considered to be such a „male business“. This could be one reason of the low participation of women in politics. I found few more explanations why the level of women in politics (mainly in the transition countries) is so low. Vlasta Jalusic shows 3 elements which influence the women's participation in politics. The first is the phenomenon of an almost notorious aversion to feminism and the second is the prevailing anti-state and anti-institutionalist attitudes. (Jalusic: 2). She also pointed out, that there is also the major impact of the historical moment- the socialist past. I would agree with the idea, that the public environment and especially the past is the starting point for defining the reasons of low women's political participation. Slovakia was under the socialist regime for almost 50 years. Woman had difficult position in society, because she had to behave according to norms and she received the „instructions“ what she should and what she should not do. I think this is typical especially for this soviet past, when the idea of patriarchal family was stressed. Also Foucault says: :“ We are born male or female, but not masculine and feminine. Femininity is an artifice, an achievement, a „mode of enacting and reenacting received gender norms which surface as so many styles of flesh“. (Weitz: 27). Women's opportunities were „limited“ by the public attitudes towards femininity. Slovak mentality is very close to Russian, so I would explain the way of male's thinking in Slovakia on the case of Russian „Komsomolci“ : “A wife should be less developed than husband”, wrote one young man, “then everything will be fine” (Gorsuch: 660).

Even, this sentence was expressed in 1920s Russia, I can meet with such an „arguments“ for why women should not enter the politics in present time. Woman in Slovakia is still linked with her household responsibilities and usually her „role“ of mother and wife is still prevailing. This is again confirmed by the opinion in 1920s Russia: „Parents forbade their daughters to join the Komsomol not only because of their household responsibilities but because they did not see any reason why a girl should learn politics or participate in social work when her principal task was to learn how to care for the household and to raise children“. (Gorsuch: 641). Of course, we can not compare the period of

1920s to the 21st century, but we can see that even this opinion prevailed 80 years ago, still it is „alive“ in present. The public discussions do not deal with this opinion so open with aim to avoid comparison with the „old era“. We can argue, that women are still seen as sexual object rather than as individuals with intellectual abilities. Maybe because of this reason, women started to „struggle“ for their acceptance in public life in the way of „extreme“ feminist ideas. „...

Komsomolka was not supposed to be interested in dressing well, she was supposed to be a lover of books, not of fashion, and the books she reads concerned technical topics rather than love stories“. (Gorsuch: 656). Because of this extreme way of interpretation of women's abilities to participate in public life and because of this extreme efforts to show, woman is not worst man, author Vlasta Jalusic is defining the factor of anti-feminist as the crucial for women's political participation in present time. Some women refuse to be considered feminist. „The majority of women from Eastern Europe is convinced that the women's movement [...] is not an appropriate instrument to introduce the changes. Women prefer the individual strategy of selfactualization, typical of professional women“ (A. Buncakova, 1995, quoted after Butorova, 1996: 131 in Jalusic:8).

Slovak women activists mostly rejected any kind of „radical“ emancipation or „feminism“, that might destroy the main goal of a balanced partnership between men and women. (Wohrer:3) Anti-feminist attitudes are kind of rejection to the past. „Most dubious is the view of women's emancipation as a sort of insane battle of a wife against her husband, which is to say against her calling as a wife – a sort of unthinkable whim to imitate her husband, to bungle inquisitively into his role and ignore her own, to take over his rights without his weighty responsibilities, to take over his public vocation with the conceited belief that the world would be a better place under a woman's rule, and so on. Obviously such an unthinkable emancipation would be doomed to fail if the idea could even be taken seriously.“ (Wohrer: 3)

Concerning the „extreme“ way of understanding the feminism, Zuzana Martinakova (Slovak politician) claims: „There is no meaning to adopt the male's behaviour and to change women according to men's

rules in politics as well. The main aim should be to promote the „female element“ , the behaviour and way of thinking that is typical for women. This should be the basement to eliminate the barriers for women to enter the public life more actively.“(Sabová: 22) .

This anti- feminist phenomenon is based also on the socialist past

- the socialist experience, rejecting feminism as a bourgeois, capitalist phenomenon.
- lack of tradition of an independent women’s movement lasting several decades.
- the nonexistence of a women’s issue as a political issue, under socialism.
 - the equality and emancipation of women were already a part of the very legitimacy of the socialist system (also partly drawn up in the form of a law).
 - the „emancipation” that came from the top (i.e. equal rights) which supported the equality of women was not a result of a long-lasting struggle or of claims from the people.
 - the role played by elite women belonging to the ruling party, the so-called „state feminists”. This elite has been, irrespective of its own intentions, unpopular and stigmatized. Usually it was specially organized: studies show that because of this, in socialist societies it was often equated with feminism in a pejorative sense. Everyone wishes to live in democracy and it ranks high on their list of values. But at the same time, there is a very small number who would identify themselves with feminism, and who would accept it as their system of values.(Jalusic: 6).

These two aspects of feminism- the soviet past and efforts to show woman as the „strong man in the female body“ causes the rejection of feminism.

The second element of anti-state and anti-institutionalist attitude is based on the past idea, that there was „ too much politics“ and „too much state“ in the former system. And this lead to the concept of de-

politization of people's lives: as less politics as possible and as little state. (Jalusic: 10) Politics was in the soviet past considered to be a „dirty, corrupt matter“.. „those, who want to remain moral should therefore not be involved in this kind of politics, they are to remain „outside“ as a special moral power. (Jalusic:10). This idea still lives in Slovakia and this is also the reason why woman, who enters the politics is considered to be an sexual objects also by their counterparts. The image of politics as amoral and scandalous, since it has to do with power, suits the image of a „public woman“, a woman who sells herself for money, a prostitute. This message in particular refers to women. It is also one of the reasons why a number of the grassroots women-activists in the post-socialist period do not want to enter high /official politics and why they do not want to become a part of the political elite, and why they are hostile towards political elites and institutions. (Jalusic: 10). I think there is a strong interest of women to enter the politics but we can see, that the public opinion and prejudice are kind of obstacles for them. In this way we can talk about „cultural discrimination“ for women's political participation .

In the questionnaire made at the Faculty of International Relations in Bratislava answered 20 students: 10 girls and 10 boys. The only girls could feel there is such a discrimination (60% of the girls think so), but the answers of boys were very interesting. There is no boy, who agrees with the claim that women are in the Slovak politics discriminated. One of them answered following question:

According to the former member of Slovak Parliament, Tomas Galbavy, most women are not interested in entering the politics at all, do you agree with him? What is the main reason of the lack of women in Slovak politics?

“I agree with him. There are no obstacles for women to enter the politics except of the personal obstacles. But it is a problem of the political party and its leaders, not of the system. Don't ask the administration to solve these personal issues by the law! Everybody of us is responsible of what he does, nobody said that the life is a “pass thru a paradise”. If you want something, you have to fight for it. Don't expect others will do the work that you should do. We don't have the military system, where the dictator says: “Women can't enter the political life.” If

you agree with this, than what's the question about?". This was the answer of the 28 years old student at the Faculty of International Relations- son of the vice-chairman of the The National Council of Slovak Republic.

As Table shows, according to the public opinion, family obligations are the main reason of the lack of the women in the politics.

Tab. 1: Reasons for the low representation of women in top political posts as perceived by women and men (%)

	Opinion of women	Opinion of men
Women are prevented from entering politics by family duties	79	70
It is the result of a systematic attempt by men to keep power and decision-making in their own hands	47	29
Women are not interested in politics	43	54
Politics is a dirty and unscrupulous business, which is why women prefer to avoid it	42	37
Women are insufficiently prepared for political careers	27	25
Women have low self – confidence	21	22
Women do not have the necessary skills and make – up for politics	7	15

Source: Institute for Public Affairs, June 2002

Slovak men are still keeping their „conservative“ attitudes towards women (they consider women at first place to be „mothers“ and „wives“), but their „public speech“ on this issue is different:

How do you consider Slovak women in politics? Do you think they are “well prepared” to represent the interests of their voters?

“Considering the Slovak women in politics my answer is yes. Yes they are well prepared. The topics they talk about, the themes they treat are the confirmation, that they are well prepared. Especially today, when political themes considered “for women” are growing and for example social issues, family questions, human rights etc are considered “in good hands” handled by the politics-women”.

Women’s representation in politics is really needed. Women are particularly sensitive about the issues such as standard of living, social security, health care, housing and education. Men, on the other hand, respond more to issues such as ethics, corruption, economy and privatization, politics, democracy and the rule of law. (Meseznikov: 248). In the lately past, the abortion law was discussed in the Slovak parliament. This delicate issue also rises up the question, how and why the male representatives should decide about such serious women’s issue. So, we can see, there is need to have female representatives and to create the conditions for them to enter the politics. Zuzana Martinakova has being one of the well known politician in the Slovak Parliament. She has being considered to be the most successful politicians among women in Slovakia some time. She was the chairwoman of the party Free Forum. Martinakova entered the politics in 1998 with Mikulas Dzurinda, with the former Prime Minister’s Party- Slovak Democratic and Christian Union. Because, she did not agree with the Dzurinda’s political steps, she left coalition and join opposition as an independent politician with her „new“ party Free Forum in the year 2004. According to her interview for the Magazine “Rodina“ („The Family“). She is stressing the importance of the women’s representation in politics:“..women made up more than half human population and that is why they have to participate in the development of the society, they have to pay attention how their problems are going to be solved, because these problems are first of all their problems. If this half of population absents in the decision process, the

feeling of unacceptance is coming to the picture.“ She also stressed, that the women’s support in parliament such as the law on parental benefits is needed (the state benefits for young mothers) and the problems solved from the women’s perspectives as teachers, mothers which „are coming from the bottom of the society and which should be identify with the all Slovak society“. Zuzana Martinakova claimed, that parliament is very „implacable environment“ with the male’s rules.“..it is the world of hard business and woman has to readjust her attitudes within these rules. The fact is, if there is more women these rules would be changed.“ She calls: „Lets solve the issues concernig both genders and the result will be the instruction how to handle the specific women’s questions as well.“ (Sabová: 23)

What are the requirements on the quality of women’s politicians? This was the question in questionnaire. The answer was: „ The same as for men, but they (women) need also a support and patience of the partner. And they also need to stop to consider themselves weaker. This is just a question of the personal responsibility“. Students – males- of international affairs did not think that Slovak women-politicians were low self-confidence. Slovak woman just missed “...experience and the “historical interest”.

Conclusion

There are many ways of assuring equal opportunity for women and men in politics . These can be divided in two basic categories: strategies „imposed from above“ (i.e. initiated by the government and other authorities) and „grass-root“ strategies (i.e. initiatives by women' s non-governmental organizations and other social groups).

The most elegant way to eliminate the lingering gender disproportion in politics would be if public opinion were so sensitive to the issue of equal opportunity that it forced men in political parties to share their power with women. This should be also the task of the non-governmental organisations and women’s organisations as well. Talking about the role of state by adopting the quota system there is also opinion that politics would be entered by not well prepared politicians in order to fulfill the quotas. Therefore , state should not create just conditions for

women's interest to enter the politics but also opportunities for their preparation and to allow them to realize themselves in politics.

References

1. GORSUCH, G.A: *A woman is Not a Man: The Culture of Gender and Generation in Soviet Russia, 1921- 1928*. Slavic Review, No.3, The American Association for the Advancement of Slavic Studies: 1996 . p. 636-660.
2. JALUSIC, J.V: 1998, *Freedom versus Equality? Some Thoughts about the Attitudes Towards Gender Equality Politics in Eastern and Central Europe*, IWM Working Paper No.1/1998,Vienna. Available also in the internet:
http://www.iiav.nl/epublications/1998/Freedom_versus_Equality.pdf
3. MESEŽNIKOV, Kollar, Nicholson, M.G, K.M, N.T : *A Global Report on the State of Society* ; Institute For Public Affairs, Bratislava: 2002 , pp.247- 260
4. SABOVÁ, S.L: Zuzana Martináková – najpopulárnejšia politička (Zuzana Martinakova- The Most Successful Women Politician), *Rodina (The Family)*, No.6/2005, Bratislava, pp.22-23.
5. WIETZ, W.R: Oxford University Press:1998, *The Politics of Women's Bodies, Sexuality, Appearance, and Behaviour*, p. 27
6. WOHRER, W.V: *The tradition of literature within Slovak women's organisations and gender studies*, Available from:
7. http://www.aspekt.sk/cit_det.php?IDcit=26
8. Thanks to students of Faculty of International Relations in Bratislava, 2006.

Environmentálna Kuznetsova krivka

Branislav Žúdel

Abstrakt

Cieľom príspevku je vytvoriť prehľad literatúry o problematike environmentálnej Kuznetsovej krivky, resp. EKC hypotézy (z angl. Environmental Kuznets Curve). Prvá kapitola analyzuje vo všeobecnosti koncept EKC hypotézy. Druhá kapitola sa zameriava na medzinárodné aspekty a tretia na špecifické výskumy z tejto oblasti. Záverečná kapitola prináša prehľad literatúry pojednávajúcej o dôsledkoch environmentálnej politiky.

Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu mladých vedeckých pracovníkov EU evidovaným pod číslom 2319204 „Vybrané sociálno-ekonomické aspekty trvalo udržateľného rozvoja v integrujúcom sa svetovom hospodárstve v procese plnenia cieľov Summitu Zeme“

Abstract

This paper develops a survey on EKC hypothesis literature. First chapter analyses EKC hypothesis in general. Second is focusing on international aspects in this field and third examines some specifics. Final chapters deals with effects of environmental policy.

Úvod

Simon Kuznets (1955) je autorom krivky v tvare obráteného U, pomocou ktorej dokumentuje súvislosť, že s rastom hospodárstva najprv príjmová nerovnosť rastie a po určitom bode klesá. Kuznets nikdy neinterpretoval túto krivku z environmentálneho hľadiska, z pohľadu ktorého ide o „obrátený U-vzťah“ (*inverted U-relationship*, IUR) medzi ekonomickým rastom a produkciou emisií, resp. všeobecne znečistenia. S touto interpretáciou prišli Grossman a Krueger (1993). Táto súvislosť naznačuje, že životné prostredie je pre človeka statkom luxusným, ergo podiel výdavkov na tieto statky s rastom príjmu (HDP) rastie, ergo chudobní si kvalitné životné prostredie nemôžu dovoliť.

1 Koncept EKC hypotézy

Základnú otázku, či sú environmentálne služby statkami luxusnými, alebo nevyhnutnými, resp. či sú nízkopríjmové skupiny obyvateľstva relatívne viac ochotné platiť za zlepšenie životného prostredia ako vysokopríjmové, skúmajú Hokby a Soderqvist (2003). Autori na príklade Švédska a Baltického mora preukázali, že vybrané environmentálne služby sa javia ako statky normálne a (cenovo) elastické. Intervaly spoľahlivosti však naznačujú, že klasifikácia týchto služieb ako nevyhnutných je štatisticky nesignifikantná. Zistenia tiež poukazujú na to, že príjem ovplyvňuje ochotu platiť pozitívne a signifikantne. Odhady elasticít sú vo väčšine prípadov väčšie ako nula (a menšie ako jedna) čo indikuje, že benefity zlepšenia životného prostredia sú regresívne distribuované. V analýze príjmov a nákladov projektu navrhujúceho zlepšenie životného prostredia teda distribučné aspekty odporúčajú využitie váh alebo aspoň analýzy senzitivity ako by tieto váhy zmenili rozhodnutia o spoločenskom prínose daného projektu.

Lieb (Lieb, 2004) zosumarizoval výsledky výskumov EKC hypotézy od jej počiatku. Z 34 vedeckých prác od roku 1993 pojednávajúcich o EKC hypotéze pre rôzne druhy polutantov väčšina naznačuje, že v prípade oxidu siričitého a tuhých častíc môžeme s rastom príjmu pozorovať relatívny pokles tohto znečistenia. Približne 25% výskumov poukazuje na to, že krivka súvislosti medzi týmito premennými je nie v tvare obráteného U, ale v tvare N, t.j. najskôr dochádza k rastu, potom k poklesu a neskôr opäť k rastu znečistenia. Veľká väčšina z približne 10-15 prác skúmajúcich znečistenie oxidmi dusíka a oxidom uhoľnatým ako aj znečistenie riek sa vyjadruje v prospech tvaru obráteného U. Pre všetky tieto znečistenia je charakteristické to, že ich vzhľadom na ich relatívne krátku dobu výskytu, resp. účinnosti môžeme z dlhodobého hľadiska považovať za tokové polutanty (z angl. flow pollutants). Naproti tomu stavové polutanty (z angl. stock pollutants) ako (komunálny) odpad, či oxid uhličitý s relatívne dlhším výskytom a účinkom majú tendenciu s rastom príjmu na obyvateľa takisto rásť. Konštatuje to väčšina výskumov v rámci rokov 1993 až 2003. Lieb svojim viacgeneračným modelom naznačuje, že pokles tokového znečistenia môže byť spôsobený prehliadaním budúcich škôd ako aj rastúcim stavovým znečistením,

v dôsledku krátkozrakosti vládnych zásahov. Druhým zistením je fakt, že bod obratu pri krátkozrakej optimálnej EKC pre tokové polutanty sa objavuje pri nižšom príjme ako aj pri nižšej hladine znečistenia tokovými polutantami, ak je naopak stavové znečistenie vysoké. Lieb uvádza, že toto zistenie je v rozpore s niektorými inými štúdiami predpokladajúcimi, že bod obratu nastáva pri rovnakej úrovni príjmu vo všetkých krajinách. Je však v súlade s najnovšími štúdiami poukazujúcimi na rozdielne body obratu medzi krajinami.

Dinda (2004), ktorý preskúmal veľkú väčšinu dostupnej literatúry o hypotéze EKC, vyslovil niekoľko odporúčaní vzhľadom na zmiešané výsledky doterajších výskumov. Ide o potrebu:

- vytvoriť ekonomické modely, ktoré vhodne odrážajú fyzickú a ekonomickú základňu ekonomickej aktivity a poskytujú spätnú väzbu medzi ekonómiou a životným prostredím;
- identifikovať dominantné faktory, ktoré vysvetľujú EKC hypotézu (keďže až následne sa dá zvoliť vhodná politika);
- odhadnúť štrukturálne modely miesto modelov v redukovanej podobe;
- navrhnúť dekompozičnú analýzu, ktorá by poukávala na dominantnú kombináciu vysvetlení EKC hypotézy (napr. technologický pokrok a štrukturálne zmeny);
- doplniť analýzu panelových dát analýzou časových radov, ktorá môže poskytnúť lepší obraz o vývoji znečistenia súvisiaceho so špecifickými fázami rozvoja v jednotlivých krajinách;
- upozorniť verejnosť na prípadné riziká neznámych polutantov, ktoré sa môžu objaviť pri implementácii nových technológií.

Najčastejším spôsobom skúmania hypotézy EKC je sledovanie súvislosti medzi príjmom a znečistením životného prostredia vo forme oxidu siričitého¹. Týmto výskumom sa zaoberajú aj Markandya, Golub a Pedroso-Galinato (2006), ktorí analyzujú súvislosť medzi HDP a emisiami oxidu siričitého v dvanástich štátoch Západnej Európy v 150 ročnom časovom rade. Vo všetkých štátoch individuálne bol pozorovaný rast HDP počas viac ako 140 rokov, zatiaľ čo rast emisií bol pozorovaný

¹Je tomu tak z dôvodu dostupnosti údajov.

iba zo začiatku, pričom ku koncu sledovaného obdobia emisie prudko klesali. Autori uvádzajú, že odhliadnuc od príjmu per capita boli emisie znižované aj zavedením niekoľkých environmentálnych regulácií. Tieto regulácie posunuli bod obratu na krivke EKC vľavo v Belgicku, Fínsku, Francúzsku, Nórsku, Švédsku a vpravo v Dánsku, Holandsku a Veľkej Británii. Pre 12 štátov ako celok posunuli regulačné opatrenia bod obratu vľavo, t.j. do bodu s nižším príjmom na obyvateľa od ktorého začali emisie klesať. Autori reguláciu emisií oxidu siričitého odporúčajú, avšak upozorňujú, že jej efektívnosť nie je až tak silná ako by mohla byť. Upozorňujú tiež, že väčšia pozornosť by sa mala venovať kauzálnym efektom, ktoré spôsobujú špecifický tvar EKC.

Priekopník trhového prístupu k ochrane životného prostredia David Pearce (2005) zaujal voči EKC hypotéze kritický postoj, ktorý sumarizujeme v nasledujúcich bodoch:

- EKC hypotéza je empirický konštrukt, ktorý nedokáže popísať viavere formy degradácie životného prostredia a navyše niektorí autori spochybňujú validitu predchádzajúcich štúdií.
- Chudobný vidiek zaberá environmentálne kritickú časť zeme (pôdy), ktorá sa pri ďalšej degraácii môže stať úplne neproduktívnou.
- Keď sú straty environmentálneho kapitálu nenahraditeľné, tak žiadne množstvo hospodárskeho rastu nedokáže obnoviť tieto straty. Pearce poukazuje na príklad klimatických zmien, pri ktorých budú stratové najmä chudobné štáty.
- V počiatočnom štádiu EK krivky sa životné prostredie s rastom príjmu zhoršuje, čo môže mať za následok zhoršenie zdravia populácie, ak efekty degradácie prevýšia prínosy pre zdravie plynúce z rastúceho príjmu.

Spangenberg (2001) vidí v EKC hypotéze dve slabé miesta. Prvým je jej zameranie iba na malé množstvo špecifických polutantov, ktoré sú potom mylne prezentované ako celková environmentálna záťaž. Tieto špecifické polutanty sa objavujú s určitými druhmi produkčných a spotrebných klastrov a klesajú po zavedení environmentálnej legislatívy. Tento právny rámec môže byť zrušený až v neskoršej fáze, keď substitúcia alebo štrukturálnej zmeny vedú k poklesu využívania zdroja daného

znečistenia. Substancie, ktorými sú však tieto špecifické polutanty substituované, schéma EKC nepokrýva a tým ignoruje kľúčovú dynamiku ekonomického rozvoja a jeho vplyv na životné prostredie.

Druhou slabou stránkou je, podľa Spangenberg (tamže), fakt, že v modeloch EKC vystupuje hospodársky rast ako nezávislá premenná. I keď ekonomický rast koreluje s niektorými činiteľmi ovplyvňujúcimi environmentálnu záťaž, ostatné faktory ako otázky verejnej politiky, či verejného povedomia nemôžu zostať opomenuté. Vzhľadom na to, že environmentálna politika zohrávala kľúčovú úlohu pri rozvoji a implementácii čistejších technológií, nemožno očakávať, že zvýšením bohatstva automaticky nastane pokles znečistenia. Spangenberg preto apeluje nie na potrebu zrušenia environmentálnej politiky, ale na potrebu jej zefektívnenia. I keby existovali niektoré pozitívne vplyvy hospodárskeho rastu, resp. bohatstva všeobecne na životné prostredie, museli by prísť prostredníctvom využitia tohto bohatstva na redukciu environmentálnych záťaží vo forme kontroly emisií alebo substitúcie za environmentálne vhodnejšie alternatívy, prípadne – ekonomicky ako aj environmentálne najefektívnejšie – vo forme vyššej produktivity zdrojov v porovnaní s ekonomickým rastom, čo by znamenalo zníženie spoterby absolútneho množstva zdrojov.

2 Medzinárodné aspekty EKC hypotézy

Ansuetegi a Perrings (2000) zapracovali do EKC hypotézy cezhraničné znečistenie prostredníctvom poznatkov z teórie hier. Ich model ukazuje, že oddelenie degradácie životného prostredia od hospodárskeho rastu sa stáva menej pravdepodobnou v prípade, keď významný podiel environmentálnych dopadov ekonomickej aktivity nastáva mimo teritória, kde tieto aktivity prebiehajú. Zlepšenie situácie by podľa autorov nastolo v prípade medzinárodnej spolupráce, ktorá by zmenila výsledok nekooperatívneho Nashovho ekvilibria. Výsledok tiež neznamená, že hospodársky rast je efektívnou cestou zníženia (semi)lokálneho znečistenia. Všade, kde lokálne inštitúcie nedokážu internalizovať lokálne externalít, začnú agenti neúmerne znečisťovať. Navyše, aj i keď autori zaviedli predpoklad, že každá ekonomika sa

pohybuje po (lokálnej) optimálnej trajektórii, tak EKC hypotéza sa nepotvrdila vo všetkých prípadoch.

Z medzinárodného hľadiska analyzovali EKC hypotézu aj Janssen a van den Bergh (2004). Pre tento prípad vytvorili model produkčného reťazca v dvoch vzájomne obchodujúcich krajinách. Materiály sú získavané z obnoviteľných zdrojov, následne sú využívané ako vstupy do produkcie spotrebných statkov a nakoniec sú recyklované. Pomocou obchodu môžu regióny zvyšovať svoju nosnú kapacitu (z angl. carrying capacity) a následne aj ich maximálne a udržateľné tempá rastu. Keď sa regióny líšia rôznymi nosnými kapacitami zdrojov, optimalizácia bohatstva si vyžaduje, aby sa regióny špecializovali. Región s väčšou nosnou kapacitou sa bude špecializovať na ťažbu zdrojov, zatiaľ čo druhý región sa bude špecializovať na produkciu spotrebných statkov. Inovatívnym prvkom v modeli autorov sú fyzické dimenzie, ktoré sa v ekonomických modeloch často nevyskytujú. Hlavným záverom výskumu je však fakt, že oddelenie hospodárskeho rastu od degradácie životného prostredia je málo pravdepodobné i v dlhodobom časovom horizonte.

Suri a Chapman (1998) sa pokúsili kvantifikovať efekt plynúci z medzinárodného toku tovarov spôsobujúcich znečistenie. EKC hypotézu pritom skúmali s ohľadom na komerčnú spotrebu energie, ktorá je závažným zdrojom znečistenia. Autori zistili, že tak rozvojové ako aj rozvinuté štáty zvýšili v dôsledku zvýšenia exportnej výkonnosti svoju spotrebu energií, avšak tento nárast bol v rozvojových štátoch markantnejší. Zároveň rozvinuté štáty dokázali importovaním niektorých priemyselných výrobkov znížiť svoje energetické požiadavky. Export priemyselných výrobkov rozvinutými štátmi bol významným faktorom viditeľným v rastúcej časti EK krivky, zatiaľ čo import priemyselných výrobkov v týchto krajinách prispel ku klesajúcemu trendu krivky. Autori odhadli bod obratu v prípade spotreby energie na úrovni 55 000 USD p.c., čo bolo mimo rozsahu výberovej vzorky. V prípade zohľadnenia variabilných premenných týkajúcich sa medzinárodného obchodu sa bod obratu nachádzal dokonca na úrovni 224 000 USD p.c.

Kahuthu (2005) prezentuje signifikantnosť EKC hypotézy v globálnom kontexte v súvislosti medzi príjmom a emisiami oxidu uhličitého per capita. Krivku v tvare obráteného U môžeme však

pozorovať až v deväťdesiatkych rokoch 20. storočia. Údaje z 1960 naznačujú, že v danom období bola krivka ešte stále monotónne rastúca. Bod obratu sa však nachádza až pri relatívne vysokom príjme, takže rozvojovým štátom by trvalo ešte niekoľko desaťročí, kým by znečistenie začali znižovať. Autor tiež preukázal, že čím viac je krajina integrovaná do medzinárodného hospodárstva, tým vyššia je úroveň emisií oxidu uhličitého a tým rýchlejší je proces jej deforestácie. Kahuthu uzatvára, že v rámci globalizácie by sme sa mali snažiť kombinovať hospodársky rozvoj s environmentálnou reguláciou a nie sa zameriavať iba na ekonomický rast, pretože ten síce vytvára materiálne bohatstvo, avšak môže viesť k veľkým sociálnym a ekologickým nerovnováham.

Zaim a Taskin (Zaim – Taskin, 2000) vytvorili pre cieľ medzinárodnej a časovej komparácie index environmentálnej efektívnosti, prostredníctvom ktorého analyzujú procesy transformácie technológií, aby preskúmali pozadie hypotézy EKC. Tento alternatívny index sa zameriava na meranie nákladov obetovaných príležitostí pri implementácii environmentálne vhodných technológií v krajinách OECD. V kontraste s ostatnými metódami merania, ktoré väčšinou zohľadňujú množstvo emisií a znečistenia, autormi prezentovaný index je postavený na produkčnom prístupe, ktorý rozlišuje želané a neželané výstupy. Podľa tohto indexu sa v krajinách OECD zlepšuje environmentálna efektívnosť s dosiahnutím príjmu 16 000 USD p.c..

3 Špecifiká EKC hypotézy

Seppälä a kol. (Seppälä et al., 2001) testovali EKC hypotézu prostredníctvom priamych materiálových tokov (z angl. direct material flows) v rámci Nemecka, Japonska, USA, Holandska a Fínska. Výsledky ich výskumu indikujú, že hypotéza o súvislosti medzi príjmom na obyvateľa a materiálovými tokmi, resp. krivke v tvare obráteného U sa v prípade materiálových tokov nepotvrďuje. Autori si však vzhľadom na obmedzenosť sledovaného časového radu nedovoľujú celkovo spochybníť EKC hypotézu. Upozorňujú, že v prípade dlhšieho časového radu by sa krivka v tvare obráteného U mohla potvrdiť i v tomto prípade. Uzatvárajú, že v analýzach udržateľnosti a pri tvorbe politik existuje do

budúcnosti v súvislosti s manažmentom materiálových tokov ešte veľa výziev.

Fischerová-Kowalská a Amann (FISCHER-KOWALSKI – AMANN, 2001) pristúpili k téme EKC hypotézy prostredníctvom materiálovo-tokovej analýzy využitím IPAT modelu (z angl. Impact, Population, Affluence, Technology – vplyv, populácia, bohatstvo, technológia). Autori uvádzajú, že premenná populácia si v rámci materiálovo-tokových analýz vyžaduje väčšiu pozornosť. Zatiaľ čo ľudská populácia je všeobecne považovaná za biofyzikálnu súčasť socio-ekonomického systému a pri zásobách (z angl. stocks) sa predpokladá, že sa reprodukovujú príslušnými metabolickými tokmi, čistá bilancia ľudských zásob (imigrácia a emigrácia) je zvyčajne opomínaná. Obyvateľstvo je všeobecne využívané pri štandardizácii, resp. relativizácii materiálových tokov, či bohatstva, avšak analýza vplyvu zmeny počtu obyvateľstva na materiálové toky zatiaľ neexistuje. Zvyčajne sa v materiálovo-tokových analýzach predpokladá, že ak sú bohatstvo a technológie kontrolované, tak materiálové toky sa menia proporcionálne s populáciou. Autori však apelujú, že v prípade environmentálnej záťaže na jedného obyvateľa treba vziať do úvahy rozdielne socio-ekonomické podmienky, v ktorých ľudia žijú.

Ghalwash (2007) a jeho výskum podporujú EKC hypotézu, i keď iba v obmedzenej miere. Autor preukázal, že exteriérové rekreačné služby vo Švédsku majú charakter luxusného statku² a že dopyt po nich bol neklesajúci počas celého sledovaného obdobia. Predikcia dopytu v budúcnosti sa však javí náročná, keďže s časom sa nemení len príjem, ale aj ceny, preferencie, atď. Otáznymi sú i kvalitatívne zmeny a ich vplyv na interpretáciu údajov.

Liddle (2004), na základe svojej panelovej regresie, EKC hypotézu medzi príjmom na obyvateľa a energiou spotrebovanou v doprave odmieta. Naopak, táto súvislosť, resp. funkcia sa v jeho výskume javí ako monotónna. Autor tiež prichádza k záveru, že hustejšie zaľudnené štáty majú nižšie personálne dopravné požiadavky; mladší jazdia viac; a menšie domácnosti jazdia viac per capita. V nadväznosti na politické

²Luxusný statok je statok, ktorého podiel na celkovej spotrebe s rastom príjmu rastie.

opatrenia Liddle odporúča zamerať sa najmä na behaviorálne otázky v doprave.

Faktorom v pozadí EKC hypotézy sa venujú aj Bruvoll a Medin (2003). Dekompozičnou analýzou vymedzili osem rôznych faktorov tak, aby boli schopný preskúmať pôvod zmien v emisiách (olovo, SO₂, NO_x, CO₂, CO, N₂O a iné) v rokoch 1980 až 1996. Medzi tieto faktory zaradili hospodársky rast, zmeny v relatívnej veľkosti produkčných sektorov a zmeny vo využití energie. Pri zachovaní konštantných emisií na vyrobenú jednotku, hospodársky rast by, podľa autorov, významne prispel k zvýšeniu emisií. Toto potenciálne znečistenie bolo potlačené predovšetkým efektívnejším využitím energie a technológií. Významnou mierou k zníženiu emisií prispel aj efekt substitúcie znečisťujúcich technológií čistejšími ako aj environmentálna regulácia. Tieto výsledky naznačujú, že tvorcovia politiky môžu napomôcť zníženiu emisií okrem ostatnej regulácie (zákazov, atď.) prostredníctvom vytvorenia incentív pre efektívnejšie využitie energie ako aj substitúcie znečisťujúcich výrobkov, čo môže byť relevantné najmä pre štáty a sektory s relatívne vysokou energetickou náročnosťou.

Khatun (2007) skúmal mieru degradácie životného prostredia na základe šiestich vybraných indikátorov (HDP p.c., spotreba palív, miera fertility, zásobovanie pitnou vodou, sanitácia, elektrická energia). Využil pritom analýzu hlavných komponentov, ktorej výsledky ukazujú, že hlavné komponenty vysvetľujú 62% variácií týkajúcich sa degradácie životného prostredia. Autor ďalej poukazuje na to, že štáty, ktoré majú vysoký HDP p.c., nízku spotrebu palív, väčšie percento obyvateľov, ktorí majú prístup k zásobám pitnej vody, k sanitácii a k elektrickej energii majú vyššiu kvalitu životného prostredia. Naopak tie štáty, v ktorých má menšie percento obyvateľov prístup k zásobám pitnej vody, k sanitácii a elektrickej energii, pričom spotreba energie a miera fertility je v týchto štátoch relatívne vysoká, majú nižšiu kvalitu životného prostredia a to aj napriek vysokému HDP na obyvateľa (ide o prípad Angoly). Tieto tvrdenia teda nepodporujú hypotézu EKC. Výsledky tiež ukazujú, že korelácia medzi chudobou a degradáciou životného prostredia je významná najmä v Afrických štátoch, kde sa vysoká miera populácie javí ako rozhodujúci faktor. Khatun tiež tvrdí, že vysoká miera fertility má

väčší vplyv na degradáciu životného prostredia v prípade chudobnejších krajín v porovnaní s bohatšími štátmi.

Vplyv populácie na emisie oxidu uhličitého v Európe analyzovali Martínéz-Zarzoso a kol. (2007). Tradične ekonómovia predpokladajú jednotkovú elasticitu emisií vo vzťahu k rastu populácie. Autori však vo svojom výskume zaradili populáciu medzi prediktory miesto toho, aby s ňou uvažovali ako závislej premennej. V ich modeli ďalej vystupuje bohatstvo (HDP v PKS) a znečistenie, ktoré sa opiera o proxy údaje váh priemyselného sketora na HDP ako aj jeho energetickej náročnosti. Výsledky ukazujú rozdielny model (z angl. pattern) medzi starými a novými členskými štátmi EÚ. V starších členských štátoch je elasticita nižšia ako jednotková, zatiaľ čo v nových členských štátoch dosiahla hodnotu 2,73, čo je v súlade EKC hypotézou, ergo s vyšším zaťažením životného prostredia v menej rozvinutých regiónoch. Autori však uzatvárajú, že stále zostáva nejasné, či demografický pokles bude mať za následok zníženie emisií oxidu uhličitého. Odporúčajú však, aby konunitárna environmentálna politika brala do úvahy rozdielne charakteristiky nových členských štátov EÚ. Týka sa to najmä populáčnej dynamiky, príjmov a energetickej náročnosti.

Hlbšie analyzovali hypotézu EKC aj de Bruyn, van den Bergh a Opschoor (1998), ktorí sledovali emisie CO₂, NO_x a SO₂ v Holandsku, Veľkej Británii, USA a NSR. Autori prišli k záveru, že zníženie emisií mohlo byť dosiahnuté štrukturálnymi a technologickými zmenami v hospodárstve, pričom hovoriť o oddelení znečistenia od hospodárskeho rastu je, podľa nich, predčasné, pretože ide o výsledky štatistickej analýzy³, ktoré nezohľadňujú odolnosť ekosystémov, či ich nosnú kapacitu. Zadefinovali a vypočítali pritom tzv. udržateľný rast, t.j. hospodársky rast, ktorý nevedie k rastu emisií.

Kaufmann a kol. (1998) sa v prípade znečistenia zamerali na emisie oxidu siričitého, pričom ich výsledky naznačujú, že faktorom determinujúcim zníženie emisií prostredníctvom implementácie vhodných politík a technológií je, nie príjem, ale priestorová intenzita ekonomických aktivít. Tento poznatok naznačuje, že atmosférická koncentrácia oxidu siričitého môže klesať rýchlejšie ako naznačovali

³Podobne zhodnotil EKC hypotézu Pearce (2005).

niektoré staršie analýzy. „Trade-off“ medzi efektami zvýšeného príjmu a priestorovou intenzitou ekonomických aktivít na emisie oxidu siričitého je konzistentný s názormi, že niektoré environmentálne problémy môžu byť vyriešené znížením populačného rastu a zvýšením úrovne príjmov.

Rothman (1998) poukazuje na to, že i keď je možné od určitej hranice príjmu pozorovať zníženie znečistenia, väčšinou sa vplyv na životné prostredie zameriava na produkčné procesy a reflektuje iba znečistenie v lokálnom meradle, ktoré je relatívne lacné. V prípade znečistenia, ktorého vplyv sa ľahko externalizuje, resp. náročne kontroluje, ako napr. oxid uhličitý alebo komunálny odpad, sa tendencia poklesu od určitého príjmu nepreukazuje. Autor špekuluje, či sa za zlepšením kvality životného prostredia neskrýva skôr zlepšenie schopnosti spotrebiteľov bohatých štátov dištancovať sa od degradácie životného prostredia spojenej s ich spotrebou.

Unruh a Moomaw (1998) sa pri interpretácii EKC hypotézy opierajú o nelineárnu systémovú dynamiku. Na základe tohto prístupu autori tvrdia, že trajektórie emisií oxidu uhličitého sa javia v zmysle prerušovaného ekvilibria. Prerušená nastávajú pôsobením socio-ekonomických šokov. V prípade oxidu uhličitého to boli napr. ropné šoky, ktoré zmenili trajektóriu emisií; v prípade emisií CFC to bolo objavenie ozónovej diery a Montrealský protokol, ktorý obmedzil ich produkciu. Podobným šokom bola politika nemeckej vlády v 80-tych rokoch, obmedzujúca emisie oxidu siričitého. Autori sa teda opierajú nie o príjmový efekt, ale skôr o historické udalosti. Prikláňajú sa k názoru, že príčinou zníženia emisií sú politické rozhodnutia (environmentálna politika) a ceny zdrojov. Príjem môže byť incentívny faktor, najmä v prípade bohatých štátov, ktoré by mohli podniknúť regulačné kroky ako prvé, avšak nízky príjem by nemal byť prekážkou pre ostatné krajiny, aby dosiahli nízke znečistenie a silnejšie hospodárstvo.

Ikazaki a Naito (2007) vytvorili pre analýzu environmentálnej politiky model dvojsektorovej ekonomiky, v ktorej priemyselná výroba emituje znečistenie a sektor poľnohospodárskych produktov produkuje s konštantnými výnosmi z rozsahu. Priemyselný sektor má pritom možnosť zvoliť formu výroby medziproduktov. Ide o tradičnú technológiu s konštantnými výnosmi z rozsahu, alebo modernú

technológiu s rastúcimi výnosmi z rozsahu. Tento model ukazuje, že s rastom populácie v regióne existuje tendencia prejsť z tradičnej technológie na modernú. Autori teda prišli k záveru, že tvar EK krivky je výsledkom technologických zmien.

Pfaff, Chaudhuri a Nye (2004) skúmajú hypotézu o EKC na úrovni domácností. Ich model poukazuje na to, že degradácia životného prostredia je vedľajší produkt aktivít domácnosti a že domácnosť môže prejsť na čistejšie produkčné vstupy, aby znížila túto degradáciu. Ak je kvalita životného prostredia normálny statok, tak nastáva substitúcia domácnosti ku menej znečisťujúcim vstupom, keďže s rastom príjmu sa v tomto prípade kvalita životného prostredia zvyšuje vždy. Takýto výsledok však autori sledujú iba v prípade tzv. strednej triedy domácností. Nižšie vrstvy spotrebujú celý svoj príjem na znečisťujúce vstupy. Ako ich príjem rastie a oni spotrebúvajú viac, rastie aj množstvo znečistenia. Chudobnejšie domácnosti totiž nemajú záujem spotrebúvať drahšie a čistejšie substitúty. Rast znečistenia môže nastať aj u najvyšších príjmových skupín, keďže tie mívajú celý svoj príjem na čisté produkty. Substitúcia ku ešte čistejším produktom je v ich prípade želaná, avšak možnosti ponuky na trhu sú vyčerpané. Takže ako príjem ďalej rastie, spotreba a znečistenie rastie takisto.

Johansson a Krigstrom (2007) vytvorili jednoduchý model rovnováhy, ktorým vysvetlil základné črty EKC hypotézy. Tvrdia, že jej špecifický tvar môžeme chápať v zmysle substitučného a príjmového efektu, ktorých spúšťacím faktorom je technologický pokrok (v ich modeli však vystupuje ako exogénna premenná). Autorom sa podarilo vyvrátiť hypotézu, že emisie oxidu siričitého a HDP sú kointegrované a ich predbežná analýza taktiež ukázala, že environmentálna Kuznetsova krivka nie je štrukturálne stabilná. Na záver upozorňujú, že „tunelovanie“ cez EK krivku⁴ je veľmi ťažké jednoznačne interpretovať. Environmentálna politika každej krajiny by radšej mala prekúmať jeho podstatu samostatne s ohľadom na analýzu nákladov a prínosov.

⁴Tunelovanie (krivkou) znamená prudko znížiť rast emisií už v počiatočnom období a nečakať, až tvar krivky dosiahne obrátené U, pretože ďalší rast emisií by mohol mať negatívne dôsledky, resp. niesť v sebe veľké náklady.

4 Dôsledky environmentálnej politiky a EKC hypotéza

Environmentálnu reguláciu a politiku analyzuje vo svojom výskume Hofkes (2001). Robí tak z hľadiska krátkodobých ako aj dlhodobých efektov šokov⁵ v modeli zahrnujúcom tak ekonomické ako aj ekologické vzťahy. Zvýšené tempá hospodárskeho rastu v krátkodobom horizonte môžu nahradiť znížené tempá rastu v horizonte dlhodobom, pretože môže dôjsť k šoku v preferenciách. Ergo v krátkodobom horizonte môžu mať pravdu optimisti, v dlhodobom naopak pesimisti. V prípade šokov v časových preferenciách Hofkes pozoruje, že nižšie hodnoty spotreby v krátkodobom horizonte môžu byť sprevádzané vyššou spotrebou v budúcnosti. Autor však upozorňuje, že i keď v jeho modeli môže byť hospodársky rast neškodný voči životnému prostrediu neznamená to, že zvýšenie hospodárskeho rastu bude sprevádzané zvýšenou kvalitou životného prostredia. Skôr sa javí, že podľa špecifikácie, zvýšené tempá hospodárskeho rastu, ktoré sú výsledkom šokov, vedú k nižšej kvalite životného prostredia a vice versa.

Dôsledkom environmentálnej politiky sa venuje aj Ricci (2007). Ten prezentuje teóriu, v ktorej hospodársky rast je výsledkom tvorby nových produktívnejších kapitálových statkov R&D firmami. Emisie v tejto teórii reprezentujú implicitné vstupy komplementárne ku kapitálu. Preto ak sú nové produkty vytvorené ako čistejšie, ich produktivita je pod ich potenciálom. Ricciho teória prezentuje analytický rámec skúmajúci rozhodovanie R&D firiem ako aj makroekonomické implikácie. Autor preukázal, že keď agenti očakávajú nárast daní na emisie, tak inovácie sú relatívne čisté. Toto má dva dôsledky. Prvým je fakt, že príspevok inovácie k rastu produktivity je oslabený. A druhým dôsledkom je rozdelenie produktov podľa inenzity znečistenia. Zelené dane predovšetkým zvyšujú trhový podiel relatívne moderných produktov (tie sú najviac produktívne a najmenej znečisťujúce), čo zvyšuje motiváciu investovať do výskumných aktivít. Kritickým predpokladom tohto výsledku je fakt, že výskum a inovácie sú náročné na prácu. Ricci uzatvára, že reštriktívna environmentálna politika ovplyvňuje hospodársky rast prostredníctvom dvoch kanálov: prvý znižuje marginálny efekt inovácie na rast produktivity, zatiaľ čo druhý podporuje

⁵Ide o šoky v preferenciách, v diskontnom faktore a v parametroch technológií.

inovácie. Prvý kanál dominuje v prípade, keď sa laboratóriá zameriavajú na zníženie intenzity znečistenia. Druhý kanál hovorí o tom, že akýkoľvek environmentálny cieľ (v zmysle rastu emisií) je dosiahnuteľný za nižších nákladov, keď sú vstupy diferencované podľa intenzity znečistenia.

Chavas (2004) vytvoril dynamický model alokácie zdrojov s ohľadom na interakciu medzi prírodnými zdrojmi, kapitálom a hospodárskym rastom. Jeho analýza poskytuje viacero nových náhľadov na incentívu investovať tak do ochrany prírodných zdrojov ako aj do akumulácie kapitálu. Na rozdiel od štandardných modelov, Chavas sa pozerá na diskontný faktor ako endogénnu premennú. Prichádza k záveru, že chudoba môže prispieť k degradácii životného prostredia.

Ďalšou oblasťou, ktorú Chavas (tamže) preskúmal, boli externality v endogénnom modeli hospodárskeho rastu. Konkrétne analyzoval, či internalizácia negatívnych environmentálnych externalít je nekonzistentná s trvalým hospodárskym rastom. Autor identifikoval niekoľko scenárov, v ktorých zníženie znečistenia neznižuje hospodársky rast, čo spája práce EK krivkou. Upozorňuje, že dlhodobý hospodársky rast môže byť spojený s poklesom degradácie životného prostredia iba za prítomnosti technológií a vysoko produktívnych kapitálových statkov, ktoré nemajú negatívny efekt na životné prostredie. Autor ako príklad uvádza dôležitosť rozvoja ľudského kapitálu a informačných technológií.

Chavas (tamže) prízvukuje potrebu preskúmať manažment prírodných zdrojov. Jeho analýza sa totiž zameriavala na svet bez rizika a neistoty, čo je nereálny predpoklad. Autor tiež poukazuje na to, zlepšenie alokácie zdrojov závisí na dostupnosti nástrojov manažmentu aj politiky. Bolo by, podľa neho, prospešné preskúmať relatívnu efektívnosť jednotlivých nástrojov politiky.

Torras a Boyce (1998) analyzovali politické a mocenské vplyvy na tvar Kunitsovej krivky. Predpokladajú, že tvar obráteného U je spôsobený rovnomernejšou distribúciou sily a moci, keďže tá umožňuje zvýšiť vplyv tých, ktorí doteraz znášali náklady znečisťovania, pričom toto zvýšenie vplyvu ide logicky na úkor znečisťovateľov. Empirická analýza medzinárodných variácií siedmich indikátorov znečistenia vody a vzduchu túto hypotézu podporuje. Faktory ako gramotnosť, politické či

občianske práva majú, podľa autorov, významný vplyv na kvalitu životného prostredia v krajinách s nízkym príjmom.

Egli a Steger (Egli-Steger, 2005) vytvorili dynamický EKC model s mnohonásobnými zlyhaniami trhu, ktoré sú výsledkom externých efektov spojených so znečisťujúcou spotrebou. Týmto modelom následne preskúmali determinanty hladiny príjmu, pri ktorom začína znečistenie klesať (tzv. bod obratu), ako aj relatívnu efektívnosť opatrení verejnej politiky zameraných na redukciu environmentálnej záťaže. Ich zistenia sú nasledujúce:

- Bod obratu v prvom najlepšom riešení (z angl. first-best solution) je najviac ovplyvnený stupňom rastúcich výnosov z rozsahu pri znižovaní znečistenia ako aj preferenciami pre čistejšie životné prostredie. V decentralizovanom hospodárstve má výrazný efekt aj veľkosť externých efektov spojených so znečisťujúcou spotrebou, čo poukazuje na dôležitosť opatrení verejnej politiky zameranej na kontrolu znečistenia.
- V prípade otázky, či je efektívnejšie znižovať znečistenie prostredníctvom zdaňovania spotreby alebo naopak je optimálne subvencovať čistejšie substitúty, sa autori prikláňajú k druhej alternatíve, pokiaľ nie je preferencia pre čisté životné prostredie relatívne vysoká.
- EKC v tvare N (najskôr znečistenie s príjmom rastie, potom klesá a neskôr opäť rastie) autori vysvetľujú interakciou opatrení verejnej politiky a vnútorných parametrov modelu. Toto vysvetlenie nemusí byť všeobecne platné, ale autori ho doporúčajú vziať ho do úvahy pri ďalšom výskume.

Záver

Môžeme konštatovať, že EKC hypotéza bola testovaná z viacerých hľadísk, avšak kauzálny mechanizmus vo vzťahu rast hospodárstva - životné prostredie ako aj jeho interpretácia, nie je pre viaceré situácie objasnená. Hypotéza je teda stále otvorená pre nové testovania. Pre ďalšiu diskusiu o EKC hypotéze pozri napr. Parikh, 1996; Arrow *et al.*, 1995; Selden a Song, 1994; Grossman – Krueger, 1995; Hettige *et al.*, 1997;

Hilton – Levinson, 1998; Lekakis, 2000; Brack, 1995:500; York – Rosa, 2002:280-281; a zvláštne číslo *Ecological Economics*, 25, 2 z roku 1998.

Použitá literatúra

ANSUATEGI, A. – PERRINGS, CH., 2000. Transboundary Externalities in the Environmental Transition Hypothesis. In: *Environmental & Resource Economics*, č. 17, str. 353-373

BRUVOLL, A. – MEDIN, H., 2003. Factors Behind the Environmental Kuznets Curve (A Decomposition of the Changes in Air Pollution). In: *Environmental & Resource Economics*, č. 24, str. 27-48

DE BRUYN, S.M. – VAN DEN BERGH, J.C.J.M – OPSCHOOR, J.B., 1998. Economic growth and emissions: reconsidering the empirical basis of environmental Kuznets curves. In: *Ecological Economics*, roč. 25, str. 161-175

DINDA, S., 2004. *Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A survey*. In: *Ecological Economics*, roč. 49, str. 431-455

EGLI, H.- STEGER, T. 2007. A Dynamic Model on the Environmental Kuznets Curve: Turning Point and Public Policy. In: *Environmental & Resource Economics*, roč. 36, str. 15-34

FISCHER-KOWALSKI, M. – AMANN, Ch., 2001. *Beyond IPAT and Kuznets Curves: Globalization as a Vital Factor in Analysing the Environmental Impact of Socio-Economic Metabolism*. In: *Population and Environment*, roč. 23, č. 1, str. 7-47

GHALWASH, M., 2007. *Demand for Environmental Quality: An Empirical Analysis of Consumer Behavior in Sweden*. In: *Environmental and Resource Economics*, 15.12.2007, URL: <http://www.springerlink.com/content/7m0l546518630w27/>

HOFKES, M., 2001. Environmental Policies (Short Term Versus Long Term Effects). In *Environmental & Resource Economics*, č. 20, str. 1-26

HOKBY, S. – SODERQVIST, T., 2003. Elasticities of Demand and Willingness to Pay for Environmental Services in Sweden. In: *Environmental and Resource Economics*, č. 26, str. 361-383

CHAVAS, J.P., 2004. On Impatience, Economic Growth and the Environmental Kuznets Curve: A Dynamic Analysis of Resource Management. In: *Environmental & Resource Economics*. č. 28, str. 123-152

IKAZAKI, D. – NAITO, T., 2007. Population, technological conversion, and optimal environmental policy. In: *The Annals of Regional Science*, 30. november 2007, URL: <http://www.springerlink.com/content/85166785171035p1/>

JANSSEN, M. – VAN DEN BERGH, J., 2004. Into the black box of environmental Kuznets curves: Optimal growth and material resource use in two trading countries. In: *The Annals of Regional Science*, č. 38, str. 93-112

JOHANSSON P.O. – KRISTROM, B., 2007. On a clear day you might see an environmental Kuznets curve. In: *Environmental & Resource Economics*. Č. 37, str. 77-90

KASUTHU, A., 2006. Economic Growth and Environmental Degradation in a Global Context. In: *Environment, Development and Sustainability*, č. 8, str. 55-68

KHATUN, T., 2007. Measuring environmental degradation by using principal component analysis. In: *Environment, Development and Sustainability*. URL: <http://www.springerlink.com/content/ml1m912019917062/>; 30. november 2007

KUFMANN a kol., 1998. The determinants of atmospheric SO₂ concentrations: reconsidering the environmental Kuznets curve. In: *Ecological Economics*, roč. 25, str. 209-220

LIDDLE, B., 2004. *Demographic Dynamics and Per Capita Environmental Impact: Using Panel Regressions and Household Decompositions to Examine Population and Transport*. In: *Population and Environment*, roč. 26, č. 1, str. 23-39

LIEB, Ch., 2004. *The Environmental Kuznets Curve and Flow versus Stock Pollution: The Neglect of Future Damages*. In: *Environmental & Resource Economics*, roč. 29, str. 483-506

MARKANDYA, A. – GOLUB, A. – PEDROSO-GALINATO, S., 2006. Empirical Analysis of National Income and SO₂ Emissions in Selected European Countries. In: *Environmental & Resource Economics*, č. 35, str. 221-257

MARTÍNEZ-ZARZOSO a kol., 2007. The impact of population on CO₂ emissions: evidence from European countries. In: *Environmental & Resource Economics*, č. 38, str. 497-512

PEARCE, D., (2005). Managing environmental wealth for poverty reduction. http://www.iucn.org/en/news/archive/2005/09/pearce_report_ver5_5_sep_05.pdf, United Nations Development Programme, 31. október 2007

- PFAFF, A. – CHAUDHURI, S. – NYE, H., 2004. Household Production and Environmental Kuznets Curves (Examining the desirability and feasibility of substitution). In: *Environmental & Resource Economics*, č. 27, str. 187-200
- RICCI, F., 2007. Environmental policy and growth when inputs are differentiated in pollution intensity. In: *Environmental & Resource Economics*, č. 38, str. 285-310
- ROTHMAN, D., 1998. Environmental Kuznets curves—real progress or passing the buck? A case for consumption-based approaches. In: *Ecological Economics*, roč. 25, str. 177-194
- SEPPÄLÄ et al., 2001. *The EKC Hypothesis Does Not Hold for Direct Material Flows: Environmental Kuznets Curve Hypothesis Tests for Direct Material Flows in Five Industrial Countries*. In: *Population and Environment*, roč. 23, č. 2, str. 217-238
- SPANGENBERG, J., 2001. *The Environmental Kuznets Curve: A Methodological Artefact?* In: *Population and Environment*, roč. 23, č. 2, s. 175-191
- SURI, V. – CHAPMAN, D., 1998. Economic growth, trade and energy: implications for the environmental Kuznets curve. In: *Ecological Economics*, roč. 25, str. 195-208
- TORRAS, M. – BOYCE, J., 1998. Income, inequality, and pollution: a reassessment of the environmental Kuznets Curve. In: *Ecological Economics*, roč. 25, str. 147-160
- UNRUH, G.C. – MOOMAW, W.R., 1998. An alternative analysis of apparent EKC-type transitions. In: *Ecological Economics*, roč. 25, str. 221-229
- ZAIM, O. – TASKIN, F., 2000. *A Kuznets Curve in Environmental Efficiency: An Application on OECD Countries*. In: *Environmental and Resource Economics*, roč. 17, str. 21-36

Informácie o autoroch

JUDr. Ing. Milan Budjač

Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Tel.: 02/672 95 407
e-mail: budjac@euba.sk

Ing. Denys Dorokhov

Ekonomická Univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov
a hospodárskej diplomacie
e-mail: dorokhov@euba.sk

Ing. Lucia Gálová

Ekonomická Univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov
a hospodárskej diplomacie
e-mail: galova@euba.sk

Ing. Mgr. Maria Glavatskich

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
e-mail: maria.glavatskich@euba.sk

Ing. Michal Fabuš, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov
a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomickej Univerzity v Bratislave
Tel.:02/67295460
e-mail: fabus@euba.sk

Ing. Beáta Lipková, PhD.

Ekonomická Univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov
a hospodárskej diplomacie

Ing. Radoslav Mizera

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
e-mail: mizera@euba.sk

Ing. Miroslav Mojžiš

Fakulta medzinárodných vzťahov,
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej
diplomacie
e-mail: mojzis@euba.sk

doc. PhDr. Oľga Plávková, CSc.

Ekonomická Univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných politických vzťahov
e-mail: plavkova@euba.sk

Ing. Michal Ščepán

Ekonomická Univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov
a hospodárskej diplomacie
e-mail: scepán@euba.sk

Mgr. Adriana Újová

Ekonomická Univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov
a hospodárskej diplomacie
e-mail: ujova@euba.sk

Ing. Richard Woltemar

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov
a hospodárskej diplomacie
e-mail: woltemar@euba.sk

Ing. Janka Zvončeková

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov
a hospodárskej diplomacie
e-mail: zvoncekova@euba.sk

Ing. Branislav Žúdel

Ekonomická univerzita v Bratislave,
Fakulta medzinárodných vzťahov
e-mail: zudel@euba.sk

Názov príspevku
(14b. Times New Roman - hrubé)
Meno a priezvisko autora
(12b. Times New Roman – hrubé, kurzíva)

Abstrakt (12b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman, kurzíva) (maximum 200 slov)

Kľúčové slová: maximum šesť pojmov

Úvod (14b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman)

2 Jadro článku

Text článku (12b. Times New Roman) zarovnaný na pravý aj ľavý okraj, **nadpisy častí textu** (14b. Times New Roman, hrubé), **podnadpisy** (12b. Times New Roman, hrubé)

Číslovanie podnadpisov: 2.1, 2.2,...

Riadkovanie: 1,5

Veľkosť strany: B5 (18,2cm x 25,7cm)

Okraje: štandardné 2,5cm pre všetky strany

Bez hlavičiek a číslovania strán.

Dĺžka príspevku: minimálne 8 strán bez referencií a abstraktu

Označenie tabuliek, obrázkov a grafov:

Tab. 1 Názov (10b. Times New Roman, hrubé, zarovnanie na stred)

Obr. 1 Názov

Graf 1 Názov

Zarovnanie obrázkov a tabuliek na stred.

Záver (14b. Times New Roman, hrubé)

Použitá literatúra

Podľa príslušnej normy. Riadkovanie jednoduché, zarovnanie na oba okraje (12b. Times New Roman)

Alfabetické zoradenie referencií.

ISSN 1337-0715